

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**24 OCAK 1980 EKONOMİK KARARLARIN TÜRKİYE
EKONOMİSİNE ETKİLERİ, YANSIMASI VE
SONUÇLARI**

Özgür İNTAŞ
16921017

Danışman
Doç. Dr. Mehmet Halis ÖZER

Diyarbakır 2019

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**24 OCAK 1980 EKONOMİK KARARLARIN TÜRKİYE
EKONOMİSİNE ETKİLERİ, YANSIMASI VE
SONUÇLARI**

Özgür İNTAŞ
16921017

Danışman

Doç. Dr. Mehmet Halis ÖZER

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “24 Ocak 1980 Ekonomik Kararların Türkiye Ekonomisine Etkileri, Yansıması ve Sonuçları” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

10/06/2019

Özgür İNTAŞ

T.C
DİCLE UNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
DIYARBAKIR

Özgür İNTAŞ tarafından yapılan “**24 OCAK 1980 EKONOMİK KARARLARIN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ, YANSIMASI VE SONUÇLARI**” konulu bu çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesinin

<u>Ünvanı</u>	<u>Adı Soyadı</u>
---------------	-------------------

Başkan: Doç. Dr. Mehmet KAYA

Üye : Doç. Dr. Mehmet Halis ÖZER

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Murat CİHANGİR

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 04/07/2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

04/07/2019

Prof. Dr. Nazım HASIRCI

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

ÖNSÖZ

Neoliberalizm ile birbirine paralel fikirler izleyen 24 Ocak istikrar programı; ülkede uzun vadeli ekonomik istikrarın yeniden sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Türkiye ekonomisinin 1980 sonrası uygulanan liberal politikalarla nasıl bir yapısal dönüşüm gerçekleştirdiğine çalışmamızda ayrıntılı olarak ele alınacaktır. 1980 sonrası uygulanan ekonomik liberal politikalarda, küreselleşmenin etkileri ayrıntılı bir bakış açısıyla ele alınacak olup bu süreçte Türkiye’de ekonominin nasıl serbestleştiği ve nasıl dışa açıldığı incelenecektir. 24 Ocak 1980’de, Turgut Özal tarafından istikrar ve liberalleşme programı açıklanmış ve uygulanmaya başlanmıştır. Bu programın temel amacı ülkede ödemeler dengesini iyileştirmek ve enflasyonu düşürmektir. Uzun dönemde ise dışa açık ve ihracata yönelmiş bir ekonomi inşa etmektir. Kararların amacı, ekonomiye devlet müdahalesini en aza indirmek ve piyasa ekonomisini oluşturmaktır. Çalışmanın ana eksenini 1980 ekonomik kararları olmakla birlikte bu kararların Türkiye'nin ekonomisine etkilere yansımaları ve sonuçlarına da yer verilecektir.

Bu tez çalışması konusunun belirlenmesinde, araştırma ve yazım aşamalarında; bilgisini, tecrübesini, yardımını ve kıymetli zamanını benden esirgemeyen, görüş ve tavsiyeleri ile bana katkıda bulunan değerli hocam Doç. Dr. Mehmet Halis Özer’e saygılarımı ve şükranlarımı sunarım. Eğitim hayatım boyunca bütün zorlukları benimle birlikte göğüsleyen, bana güçlü olmayı öğreten ve benim için tüm fedakârlıkları gösteren başta ailem olmak üzere tüm sevdiklerime yanımda oldukları için teşekkürü borç bilirim.

Özgür İNTAŞ

Diyarbakır 2019

ÖZET

24 Ocak 1980’de alınan kararlar ile Türkiye ekonomisi liberalleşerek dünya piyasalarıyla entegre olmuştur. Serbest piyasanın temelleri bu dönemde atılmıştır. Bu istikrar programının ana çıkış noktası 1978-1979 yıllarında yaşanan ekonomik çöküşlerin olumsuz etkilerinin 1980 yılına da yansımaları önlemektir. Söz konusu yıllarda uygulamaya konulan istikrar politikalarının etkisiz kalmasıyla, 24 Ocak 1980 tarihinde Turgut Özal tarafından hazırlanan yeni bir istikrar programı uygulamaya konulmuştur. 24 Ocak kararlarıyla uzun dönemde ekonominin dışa açılması ve devletin piyasalara müdahalesinin azaltılması amaçlanmıştır. Bu istikrar programının ülke ekonomisine sunduğu serbestlik ile 1980-1989 döneminde ülkeye yabancı sermaye girişleri artmış, dövizin darboğazı aşılmış, ithalat ve ihracat rakamları önemli oranlarda artış göstermişlerdir. Fakat enflasyonun kontrol edilmesinde başarısız olmuştur. Bir türlü düşürülemeyen enflasyon oranları, gelir dağılımı adaletini olumsuz etkileyerek toplumun orta ve alt gelirli kesimlerin gelirlerini daha da azaltmıştır. Bu çalışmamızda, 24 Ocak 1980 Ekonomik Kararlarının Türkiye ekonomisine etkilerini, yansımalarını ve sonuçlarını incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler

24 Ocak, Liberalleşme, Türkiye Ekonomisi, İstikrar Politikaları, Enflasyon.

ABSTRACT

With the decisions which are taken on 24th of January 1980, Turkey's economy has liberalised and integrated with global markets. The bases of free markets were laid in this period. The main starting point of this stabilization program is to prevent the negative effects of the economic collapses in 1978-1979 from being reflected in 1980. With the ineffectiveness of the stabilization policies implemented in the mentioned years, a new stabilization programme prepared by Turgut Ozal was put into practice on January 24, 1980. The January 24 decisions aimed at opening up the economy for international markets in the long run and reducing government intervention in the markets. With the liberalization of this stabilization program, foreign capital inflows increased in the 1980-1989 period, the bottleneck of the foreign currency was exceeded, and the import and export figures increased significantly. But it failed to contain inflation. Inflation rates, which could not be reduced in any way, adversely affected the income distribution justice and further reduced the income of middle and lower income groups. In this study, we will try to examine reflections, results and impacts of Economic Decisions of the January 24th 1980.

Keywords

24th January, Liberalisation, Economy of Turkey, Stabilization Policies, Inflation.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	II
İÇİNDEKİLER	IV
TABLO LİSTESİ.....	VI
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
24 OCAK KARARLARININ KONUMU VE GELECEĞİ.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

24 OCAK 1980 İSTİKRAR PROGRAMI

1.1. 1980 Öncesi Türkiye Ekonomisine Kısa Bir Bakış	4
1.2. 1980’li Yıllarda Türkiye’de Genel Durum ve Washington Konsensüsü	7
1.3. 1982 Bankerler Krizi.....	10
1.4. 1980-1991 Arası Siyasi ve Ekonomik Analiz.....	12
1.5. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Anayasal Sonuçları	13
1.6. Neo-Liberal Muhafazakâr Yaklaşım ve Anavatan Partisi	16
1.7. Özal Hükümetleri Döneminin Ekonomi Politikası.....	17
1.8. Ekonomide Neo-Liberal Dönüşüm ve 24 Ocak Kararları.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

24 OCAK 1980 EKONOMİK KARARLARI

2.1. 24 Ocak Kararlarının Genel Amaçları	23
2.2. Kısa Dönemdeki Başarılar (1980-1983)	24
2.3. Orta ve Uzun Vadeli Amaçlar	25
2.4. 24 Ocak Kararları'nın İçeriği.....	27
2.5. 24 Ocak Kararlarının Uygulama Aşamaları (1980-1991 Dönemi).....	28
2.5.1. Ticarete Liberalleşme Süreci	28
2.5.1.1. İhracat Teşviklerinin ve Sübvansiyonların Genişletilmesi	29
2.5.1.2. İthalatta Liberalleşme.....	33

2.5.2. Finansal Liberalleşme Süreci	35
2.5.2.1. Para Politikasındaki Değişimler	37
2.5.2.2. Döviz Politikasındaki Değişimler	39
2.5.2.3. Faiz Politikasındaki Değişimler	41
2.5.2.4. Özelleştirme Çalışmaları	55
2.5.2.5. Sermaye Hareketlerinin Liberalleştirilmesi	44
2.6. 24 Ocak 1980 İstikrar Programı Sonrasında Alınan İstikrar Tedbirleri ve Ekonomide Yaşanılan Gelişmeler	48
2.6.1. Türkiye’de 1980 Sonrası Enflasyon	48
2.6.2. 1980-1982 Dönemi	49
2.7. 24 Ocak Kararlarının Uygulanması ve Sonuçları	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEMEL MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER

3.1. Gayri Safi Milli Hasıla	64
3.2. Devalüasyonlar Bağlamında Artan Dış Ticaret	66
3.3. Artan Dış Borç Sorunu	69
3.4. Kararlar neyi amaçlıyordu?	72
SONUÇ	75
KAYNAKÇA	77

TABLO LİSTESİ

Tablo2. 1: Toplam İhracat (1980-1991)	32
Tablo2. 2: Toplam İthalat (1980-1991)	35
Tablo2. 3: Döviz Kurları (1980-1991)	41
Tablo2. 4: Özelleştirme Gelir ve Giderler (1985-1991)	57
Tablo2. 5: Yabancı Sermaye (1980-1991)	46
Tablo3. 1: GSMH'nın Yıllar İtibariyle Gelişimi (1980-1995)	64
Tablo3. 2: Milli Gelirin Seyri (1980-2004), Sabit Fiyatlarla	65
Tablo3. 3: Dış Ticaretin Genel Durumu (1980-2005)	67
Tablo3. 4: Dış Borç Stoku, Milyar\$ (1984-1995)	69
Tablo3. 5: Dış Borç Stokunun Profili, Milyar\$, (2000-2005)	70

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
BYKP	Beş Yıllık Kalkınma Planı
DB	Dünya Bankası
ĐİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DP	Demokrat Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	Dış Ticaret Merkezi
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
HM	Hazine Müsteşarlığı
Hv. Kuv. K.	Hava Kuvvetleri Komutanı
IMF	Uluslararası Para Fonu
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KKBG	Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi
MB	Merkez Bankası
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
OECD	İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEFE	Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TEKEL	Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri
TKF	Toplu Konut Fonu
TL	Türk Lirası
TMO	Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO)
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri

GİRİŞ

1980, hem Türkiye'de hem de dünyada önemli yapısal dönüşümler yılıydı. O zamandan beri tüm dünyada etkili olan küreselleşme olgusu, tüm ülkelerin ekonomilerini derinden etkiledi. Bu küreselleşme döneminde, ulusal ekonomilerin sınırlarını sömürmek için bir dizi liberal politika uygulanmıştır. Aslında, 1980 sonrası ekonomilerin dışa yönelik sanayileşme ve serbestleşme politikaları tarafından yönlendirilmeye başladığı söylenebilir. 24 Ocak kararları devreye konularak asıl beklenen, ülke ekonomisinin gelişme düzeyine ile daha ileri aşamalara hızla geçebilmesini sağlamaktır. Sanayide atılacak adımlarla ülke ihracatından elde edilecek girdilerin yükselmesi ile kazanılacak gelir, ülkenin sanayileşmesine ve dolayısıyla gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınmasına yol açacaktır (Yentürk, 1996: 36).

Öte yandan, 1980'lerde sanayileşme ve serbest piyasa ekonomisine dayalı iktisadi politikaları bugüne kadar süre gelmiştir. Bu süreçte, başa gelen iktidarlar da aynı yöntemleri benimsemiş ve birbirine denk iktisadi politika araçlarını kullandılar. Türk lirasının yabancı para ile değiştirilebilirliğini sağlamadan IMF'nin denge programlarına, ihracatın özendirilmesinden KİT'lerin özelleştirilmesine değin, ekonomiyi serbestleştirmek, bununla beraber dışa açılımı daha işler hale getirmeyi temin etmek için birçok uygulama sunulmuştur. Bu politikalar neticesinde, istenene yakın sonuçlar istikrarlı ve hızlı bir iktisadi büyüme elde etmek, enflasyonu azaltmak, işsizliği azaltmak, yüksek düzeyde milli gelire ulaşmak, kentleşme ve eğitim ile ilgili sorunları çözmek ve gelişmiş ülkelerin yakaladığı seviyeyi mümkün olan en kısa sürede ele geçirebilmektir. Peki, neticede nereye varılmıştır? Günümüzde bile hala tartışılan bu konuda fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Bazılarına göre, 1980'den sonra Türkiye iktisadi alanda büyük bir ilerleme ile serbest piyasa avantajları sayesinde bir dönem atladı (Arın, 1995: 549-550) Bazılarına göre de, 1980 sonrası uygulanan iktisadi politikalar sonucunda Türkiye ekonomisi rayından

çıkması ve iktisadi yapısının revize edilmesi güçleşmiştir. Ancak tatbik edilen politikaları anlama yoluna gittiğimizde, Türkiye ekonomisinin 1980'den sonra piyasa ekonomisine taşındığını ve globalleşmenin tesirinde görüyoruz. Bu tesirin etkisini bulmak için ekonomideki makroekonomik değişkenlerdeki bazı dönüşümlere bakmak faydalı olacaktır (Şenses, 1995: 713).

24 OCAK KARARLARININ KONUMU VE GELECEĞİ

Türkiye 24 Ocak kararlarının alındığı noktaya rastlantılar sonucunda gelmedi. 24 Ocak kararlarını yaklaşık sekiz ay arayla 12 Eylül Harekâtının izlemesi de kuşkusuz tesadüf değildi. Bir yandan ekonomisini içe dönük bir yapıda geliştirerek hızlı kalkınma olanaklarını zorlayan, diğer yandan demokrasiyi yaşatmaya çalışan Türkiye, 1980 yılında her iki sürecin de tıkanıdığı bir noktaya gelmişti. Otuz yılda varılan bu dönemeçte, iç pazara dönük kapitalistleşme - sanayileşme modelini iç ve dış desteklerle sürdürmek olanaksızlaşmış, bu olgunun uzantısında demokrasiyi korumak da çok güçleşmişti (Ulagay, 1983: 13).

1980 yılında ulaşılan tıkanma noktası, 1960 ve 1971'deki tıkanmalardan farklıydı. Her ne kadar 27 Mayıs ve 12 Mart döneminde siyasi hayata yönelik geniş müdahaleler olsa da, ekonomi sanayileşme sürecinde yeniden örgütlenmiş ve yeniden açılmıştır. Ancak, içeriye dönük sanayileşme modelinin temel ekseni ya da ekonomi içindeki politik yapı değişmemiştir (Ulagay, 1983: 13).

1980'de ise ithal ikamesi yoluyla sanayileşme modelinin Türkiye'deki uygulaması sınırlarına varırken demokrasi de var olan biçimiyle işlerliğini yitirmiş görünüyordu. Bu şartlar altında hem ekonomik hem de politik yapıda, temele yakın tuğlaları da yerinden oynatmayı gerektirecek yapı değişiklikleri gündeme geliyordu. Bu tür bir yapı değişikliği için, “yeniden yapma” ögesinin yanısıra, hattâ belki de önkoşulu olarak “mevcudu kısmen yıkmak” ögesini içermesi de kaçınılmazdı (Sönmez, 1982: 17).

1980 döneminde 24 Ocak kararlarını almak cesaretini gösteren siyasi kadronun dramı da işte tam bu noktada düğümleniyordu. 1980'de her bakımdan tıkanma noktasına gelen ekonomik yapının oluşturulmasında çok önemli rol oynamış olan bu siyasi kadro, tek seçenek, tek çıkış yolu olarak 24 Ocak kararlarını gündeme getirmişti. O gün, mevcut ekonomik ve politik yapının olduğu

gibi korunmasını güçleştireceği belli olan bu kararların bu nedenle çok tepki doğuracağı açıktı. 24 Ocak kararlarını alan siyasi kadro, kendi eseri sayılabilecek bir yapının değiştirilmesine razı gelmekle aynı zamanda kendi geleceğini de tehlikeye atmış oluyordu (Ulagay, 1983: 14).

24 Ocak kararlarının kendisine oy veya destek verecek "popüler" kararlar olmadığına karar veren siyasi kadro yöneticileri de bilmekteydiler. Ancak kendi felsefesiyle tutarlı başka seçeneği kalmayan o günün iktidarı, büyük bir riske girdiğini bile bile 24 Ocak kararlarını almak zorunda kalmıştı (Sönmez, 1982: 17).

BİRİNCİ BÖLÜM

24 OCAK 1980 İSTİKRAR PROGRAMI

1.1. 1980 Öncesi Türkiye Ekonomisine Kısa Bir Bakış

1950'li ve 1960'lı yıllarda Türkiye ekonomisindeki gelişmeleri küresel ekonomideki büyüme ve gelişme eğilimlerinden oluşan bir seyir izlemiştir. 1960'lardan bu yana, ekonomide planlı bir gelişme süreci başlamıştır. İlk iki gelişme planı döneminde, gerçekleştirilmesi öngörülen ekonomik amaçlarda çok iyi bir gelişme sağlanmış ve senelik bazda ortalama yüzde 6,5 büyüme göstermiştir (Özbey, 2000:75).

Bu dönemde, kalkınma yaklaşımına dayalı planlar çerçevesinde dış kaynaklı, ithal ikame modeli benimsenmiştir. İthal ikamesi için iç talebi olan tüketim malları öncelikli olarak tercih edilirken, koruma oranları katlanarak nihai ürünler için kullanılan ara mallardan katlanarak artmıştır. Tarımda uygulanan sübvansiyonlar çerçevesinde ekonomiye devlet müdahalesini öngören bir politika, negatif reel faiz oranı uygulamaları, TL'nin yabancı para birimlerine karşı değeri, düşük KİT ürün fiyatları ve seçici döviz tahsisi uygulamaları (Tokgöz, 2001:192).

Türkiye 1968-1972 yıllarını kapsayan II. Kalkınma Planı döneminde gerçekleştirdiği yüzde 6,3 gibi yüksek büyüme hızını yüzde 10,2 gibi düşük bir enflasyonla götürerek önemli bir iktisadi performans göstermiştir. Bu dönemde sanayi sektörü yüzde 9,1 oranında bir büyüme göstererek ekonomik kalkınmaya en büyük katkıda bulunmuştur. Sanayinin ithal teknolojiye dayalı, bu kadar yüksek bir büyüme göstermesi, beraberinde ekonominin hammadde ve yatırım mallarına duyduğu ihtiyaç miktarını da artırmıştır (Özbey, 2000:76).

1970'li yılların başında, o zamana kadar iç talebi karşılamakta mevcut olan kapasitelerin artırılması ve giderek büyüyen dış ticaret açığı nedeniyle ihracata yönelinmesi gerekliliği hissedilmeye başlanmıştır. Ancak, içe dönük yapı,

devalüasyon yapılmadığı sürece TL.'nin aşırı değerli kalma zorunluluğu, buna karşılık üretim için gerekli ithal girdilerin temini için yeterli döviz rezervinin bulunmayışı ihracatın gelişmesini engelleyici unsurlar olmuş ve ekonomi bunalıma girmiştir. Bunalımın aşılması amacıyla alınan istikrar tedbirleri içinde Ağustos 1970'te TL.'nin ABD Doları karşısındaki değeri 9 liradan 15 liraya düşürülmüştür. Böylece, ihracatın artırılması, artan ithalatın kısılması ve dış ticaret dengesinin revize edilmesi hedeflenmiştir. Ancak, istikrar tedbirlerinden kısa bir süre sonra işçi döviz girişiyle yaşanan yükselme nedeniyle 1971 yılında TL.'nin ABD doları karşısındaki değeri 14 TL.'ye yükseltilmiş ve cari işlemler dengesi savaş yıllarından sonra ilk kez fazla vermiştir. Bu yapay ekonomik rahatlama neticesinde istikrar tedbirlerinin uygulanmasından vazgeçilmiştir. 1971 yılında Bretton Woods sisteminin resmen sona ermesinin ardından yaşanan petrol şokuyla birlikte dünya ekonomisi büyük bir belirsizlik ve durgunluk ortamına girmiştir. Çoğu ülkenin paralarının değerini yeni sistem gereği dalgalanmaya bırakmaları, TL.'nin değerini de belirsizliğe itmiştir. Yurtdışına işçi göndermenin durma noktasına gelmesi, işsizlik sorununun artmasına neden olurken, işçi dövizlerindeki artışın da durmasına yol açmıştır (Seyidoğlu 2013:26-28).

Bu gelişmeyi takiben 1974 yılında OPEC'e üye ülkelerin petrol fiyatlarını takribi 3 kat birden artırması küresel ekonomide ikinci bir şoka yol açmıştır. Bu gelişmelere karşılık ülkeler talep kısımaya yönelik politikalar uygulamaya koymuşlar ve sonuçta küresel ticaret hacminde daralma yaşanmıştır. Ancak, bu kısıtlamalardan en çok zararı az gelişmiş ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler görmüşlerdir. Petrol fiyatlarındaki yükselme sonucunda 1974 yılında Türkiye'nin dış ticaret dengesi açığı yaklaşık yüzde 200'lük bir artışla 769 milyon dolar seviyesinden 2.246 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. Bunun yanı sıra, 1974 yılında yapılan Kıbrıs Barış Harekâtı, Türkiye'nin global çerçevede ekonomik kısıtlamalara maruz bırakılmasına ve kamu finansman dengesinin arıza vermesine neden olmuştur. 1974 yılında içerde ve dışarda ortaya çıkan bu olumsuz gelişmelerin Türkiye'de ekonomi politikalarının değişimi yönünde önemli bir etkisi olmamıştır. 1970 devalüasyonu sonrası elde edilmiş döviz fazlası, bu dönemin nispeten rahat geçirilmesinde etkili olmuştur. Sonuçta, hükümetler kalkınma planlarında öngörülen geleneksel sanayileşme yaklaşımını sürdürmüşlerdir. Diğer ülkelerde petrol fiyatlarındaki artış iç piyasalara

belirli ölçüde yansıtılırken Türkiye'de ithal ikameci korumacı yaklaşımın sonucu olarak petrol fiyatları devletçe desteklenmiştir. Bu sayede 1973-1977 yılları arasında küresel ölçekte yaşanan daralmaya karşılık Türk ekonomisi yüzde 5,2 oranında büyümeyi sürdürmüştür (Sander, 2019: 488).

1975 yılından itibaren azalmaya başlayan işçi dövizleri karşısında ekonominin döviz ihtiyacının karşılanması amacıyla 1975-1977 arasında -daha sonra ekonomide büyük sıkıntılara yol açan- Döviz Çevrilebilir Mevduat uygulaması başlatılmış, aynı zamanda 1977 yılında TL.'nin ABD doları karşısındaki değeri küçük devalüasyonlarla 19,25 TL.'ye kadar indirilmiştir. Dünya ekonomisindeki büyük değişim, tüm ülkelerdeki para ve maliye politikalarını disipline etmek için reformlarla karşılanırken, Türkiye kısıtlayıcı para ve maliye politikaları uygulamaya devam etmiştir. 1977'de ihracatın ekonomiye katkısı istenen ölçüde değildi ve ithalatın ithalata oranı yüzde 30,2'ye gerilemiştir. Bunun sonucunda, ekonomi 1978 yılında döviz krizine yeniden dahil edilmiştir. Bunalımı aşmak için Şubat 1978'de IMF ile bir stand-by anlaşması yapılarak TL.'nin Dolar karşısındaki değeri 19 liradan 25 liraya düşürülmüştür. Anlaşmadan sonra, dış borç miktarı bu yıl 4,4 milyar dolardan 6,1 milyar dolara yükselmiştir. Ancak, bu istikrar programının uygulanması Eylül ayında siyasi istikrarsızlık nedeniyle askıya alınmış ve Aralık 1978'de resmen askıya alınmıştır. Haziran 1979'da IMF ve TL ile ikinci bir stand-by anlaşması imzalanmıştır. Dolar karşısında değer 25 liradan 47 liraya düşürülmüştür. Bununla birlikte, bu yıl petrol fiyatlarındaki büyük bir artışın bir sonucu olarak, ekonomik dengelerin ve sosyal türbülansın bozulması nedeniyle yeterince kapsamlı bir şekilde muhafaza edilemeyen bu istikrar önlemleri uygulanmadı ve Ekim 1979'da askıya alınmıştır. Ekonomide var olan sıkıntılara rağmen dünyada uygulanan sanayi ve para politikalarının değiştirilmesinin mümkün olmamasının nedenlerinden biri, 1970'lerin başından beri siyasi konjonktürde yaşanan dalgalanmaların bir sonucu olarak ekonominin ikinci sırada yer almasıdır. Bu yıllarda sürdürülen gevşek para ve maliye politikaları neticesinde, kamu kesimi borçlanma gereği, 1978'de uygulanan istikrar tedbirleri dışında, 1975'te yüzde 4,7'den, 1977'de yüzde 8,2'ye; 1979'da tekrar yüzde 7,2'ye yükselmiştir (Seyidoğlu 2013:29).

1.2. 1980’li Yıllarda Türkiye’de Genel Durum ve Washington

Konsensüsü

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan, 1980’li yılların başına kadar ülke ekonomisinde devletçi politikalar izlenmiştir. 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar politikalarının uygulamaya konulduğu tarihe dek, sanayideki dayanıklı ve dayanıksız tüketim malları, ara ve yatırım mallarının üretimini devlet üstlenmiştir. Ancak 1980 yılına gelindiğinde devletçi ekonomik büyüme ve kalkınma modellerinin çöktüğü ve bu modelden verim alınamadığı anlaşılarak uluslararası serbest mal ve hizmet takası ile ekonomik büyümenin sağlanabileceği düşüncesi tüm dünyada hâkim olmuştur (Kayarkaya, 2006: 73).

Dünya ülkelerinin ekonomilerindeki genel durum böyle iken Türkiye’de de siyasi ve ekonomik istikrarsızlık durumları hâkimdi. 1979 yılında boşalan beş milletvekilliği için yapılan ara seçimdeki yenilgiyi bahane eden Bülent Ecevit istifa ederek başbakanlık koltuğunu Süleyman Demirel’e devretmiştir. 12 Kasım 1979’da göreve gelen dönemin başbakanı Süleyman Demirel; yeni bir istikrar programı hazırlama görevini, Başbakanlık Müsteşarlığı görevine atadığı Turgut Özal’a vermiştir.

Turgut Özal “24 Ocak 1980 Kararları” adıyla anacağımız bir istikrar paketi hazırlamış ve hükümete sunmuştur. 24 Ocak Kararlarının ana teması da Neo-liberal iktisat politikalarının önemidir. 24 Ocak kararlarıyla ekonominin dışa açılması amaçlanmakta ve araç olarak da “piyasa ekonomisi” kullanılmaktadır (Başkaya, 1986: 251). Turgut Özal’ın hazırlamış olduğu bu paket Türkiye ekonomisi için milat olarak görülmektedir. Turgut Özal’ın hazırlayıp 24 Ocak 1980 günü meclise sunduğu bu istikrar programı, meclis tarafından kabul edilmiş ve 25 Ocak 1980 günü bu istikrar programı yürürlüğe konulmuştur. 24 Ocak kararları 1980-1988 yılları arasında süreklilik kazanmış ve uygulanmıştır.

Neoliberalizm ile paralel fikirler izleyen 24 Ocak istikrar programı; ülkede uzun vadeli ekonomik istikrarın yeniden sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu istikrar programı, Washington Konsensüsünün temel kurumları olan IMF, OECD,

Dünya Bankası gibi kurumlardan sağlanan kredilerle hayata geçirilmiştir. 1980'nin ilk yıllarında bu program amacına ulaşmış, ekonomik istikrar yeniden sağlanmıştır. 24 Ocak kararlarının başarıya ve amacına ulaşmasının nedenlerinden biri de hiç şüphesiz ki 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ile 1980-83 yılları arasında siyasi istikrarsızlık ve kargaşanın yerini siyasi istikrar ve sükûnete bırakmasıdır (Şen, 2005).

Hem ekonomik hem de politik bir teori olan neoliberalizm toplumun ve bireyin maksimum refahı elde etmesi için; bireysel girişimciliğin serbestleştirilmesi, dış ticaretin serbestleştirilmesi, özel mülkiyet haklarının güvence altına alınması ve iktisadi kararların serbest piyasaya bırakılması gibi amaçlara dayanmaktadır. Liberal ekonomi modellerini benimsemiş ülkelerde devlete düşen görev ise bu kurumsal yapının önündeki engelleri kaldırmak ve uygun ortamı hazırlamaktır (Harvey, 2005: 2). Devlet piyasalara doğrudan müdahale etmemeli, üretim ve pazarlama süreçlerinin dışında kalmalıdır. Çünkü ekonomi ve siyasi politikalar belli bir noktadan sonra birbirleri ile çatışacaktır ve oy kaybetmek istemeyen hükümet yetkilileri de bu endişeyle ekonomide toplum için rasyonel olmayan yanlış kararlar alacaklardır. Yıldırım'a göre; "Neoliberal iktisat politikaları, ülkeden ülkeye farklı biçimlerde uygulandığı gibi zamansal olarak da "pür" halinden Keynezyen iktisat anlayışına doğru bir dönüşüm geçirmektedir" (Yıldırım, 2011 a).

1980'li yıllarda birçok ülke, stagflasyon ve dış borç sorunuyla mücadele etmek zorunda kaldığından 1980 yılından sonra liberalizasyon süreci tüm dünyada hızlı bir şekilde gelişme ve yayılma göstermiştir. Hemen hemen tüm ülkeler bu sürece uyum sağlamak için ekonomilerini dışa açık bir hale getirmişlerdir. Neoliberal anlayış; işgücü piyasasının önündeki engelleri ve artan oranlı vergilerin yatırımcıları yatırım kararından caydırarak stagflasyona; kamu iktisadi teşekküllerinin de dış açıklara ve dış açıkların da dolayısıyla ödemeler dengesi krizlerine neden olduğunu savunmuşlardır. Bu sorunların üstesinden gelebilmek için Washington Uzlaşması (Konsensüsü) geliştirilmiştir (Yıldırım, 2011 b: 75).

Washington Konsensüsü kavramsal olarak ilk defa 1989 yılında John Williamson tarafından bir konferansta dile getirilmiştir (Williamson, 2005). IMF, ABD Hazine Bakanlığı, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası

kurumların iktisatçıları tarafından politikaları hazırlanan Washington Konsensüsü neoliberal iktisat politikalarını içermekte olup bu kurumlar tarafından, öncelikle borç batağında olan Latin Amerika ülkelerine ve ardından gelişmekte olan ülkelere bu neoliberal iktisat politikaları dayatılmıştır (Marangos, 2009; Boratav, 2016: 150).

Washington Uzlaşması; mali disiplin, kamu harcama öncelikleri, vergi reformu, finansal serbestleşme, ticari serbestleşme, doğrudan yabancı yatırım, özelleştirme ve mülkiyet haklarının korunmasını içermektedir (Tekgül ve Cin, 2015). Gelişmekte olan ülkeler için bulunmaz bir nimet gibi görünen ancak temelde emperyalist amaçlar içermektedir. 1990'lı yılların başında bu uzlaşmanın maddelerini uygulamaya başlayan ülkeler bekledikleri verimi alamamışlardır. Ülkelerin ekonomilerini iyileştirmesi amaçlanan bu konsensüs, 1994- 1999 yılları arasında, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu orta gelir seviyeli gelişmekte olan ülkelere finansal krizlerin çıkmasına sebep olmuştur (Karakurt, 2011). Neoliberal iktisat politikalarını içeren bu uzlaşma on maddeden oluşmaktadır. Kısaca bu maddeler şunlardır:

1. Mali disiplin sağlanarak ülkelerin bütçeleri açık vermemeli ve bütçe dengede olmalıdır. Çünkü bütçe açıkları enflasyona ve ödemeler dengesi krizlerine neden olur. Bu durum gelişmekte olan ülkeleri daha çok etkiler.
2. Kamu harcamaları, uzun dönemde ekonomik büyümeyi sağlayacak eğitim, sağlık ve alt yapı yatırımları gibi alanlara yönlendirilmelidir.
3. Vergi reformları yapılmalıdır. Ülkeler artan oranlı vergi sistemlerini değiştirerek vergi tabanlarını genişletmelidirler.
4. Finansal serbestleştirme ile faiz oranlarının belirlenmesi serbest piyasa şartlarına bırakılmalıdır. Serbest piyasa şartlarında belirlenen faiz oranları sayesinde ülkeye yabancı sermaye girişleri kolaylaşmaktadır.
5. Döviz kurlarının belirlenmesi de serbest piyasa şartlarına bırakılmalı ve tek tip olmalıdır. Farklı sektörlere farklı döviz kuru uygulamaları ihracat oranlarını azaltır ve büyümeyi engeller. Döviz kurlarının aşırı dalgalanması da istikrarı zedeler.

6. Gümrük tarifeleri kaldırılarak serbest dış ticaret uygulanmalıdır.
7. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları özendirilmeli ve uluslararası yatırımcılar için iç piyasa cazip hale getirilmelidir.
8. Kamu İktisadi Teşebbüs ve Teşekkülleri özelleştirilmelidir.
9. Devlet, piyasalara müdahale etmemelidir.
10. Mülkiyet hakları güvence altına alınarak korunmalıdır (Williamson, 2005: 196).

Washington Uzlaşısının bu politikaları; devletin ekonomiye ve piyasaya müdahalesinin minimal seviyeye indirilmesi, sermaye akımlarının serbestleştirilmesi, serbest piyasa anlayışının kurumsallaşması ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişinin özendirilmesi ile ilgilidir. Aslında bu politikaların özeti; “Dengele, özelleştir ve serbestleştir.” olarak yorumlanabilir (Rodrik, 2006).

1.3. 1982 Bankerler Krizi

1980 yılı sonrasında Türkiye ekonomisinin de dünyaya ayak uydurarak liberalleşmesi, finansal olarak serbestleşmesi ve faizlerin piyasa şartlarında belirlenmesi için serbest bırakılması ile aracı kurumların faaliyet alanları ve yoğunlukları artmıştır. 1982 Bankerler Krizi, enflasyon oranı %30'larda iken; Hisarbankın minimum bir yıl süreli mevduatlara %80 civarında faiz vermesiyle başlamıştır. Faiz oranlarının bu denli yüksek oluşu toplumun alt kesimlerini dahi cezbedip tasarruflarını ve likide dönüştürülebilir taşınmazlarını satarak bankerlere yatırım yapmalarına neden olmuştur (Özcan ve Çokgezen, 2003).

Bankalar arasındaki faiz rekabeti çok uzun sürmemiştir. 1980'li yıllarda bankacılık sektörü oligopolistik yapıda olduğundan kendi aralarında centilmenlik anlaşması yaparak faizleri %50 oranında sabitlemişlerdir. Sektördeki en büyük ticari bankaların önderliğinde, diğer bankalar da anlaşmadaki faiz oranlarına uymayı kabul etmişlerdir. Faiz oranlarını sabitlemelerine rağmen yine de bankerlerle başa çıkamamışlardır. Çünkü bankerler %60 oranında faiz vadediyorlar ve yatırımcılarını ponzi finansmanı yöntemiyle ellerinde tutmaktaydılar. Bankerler; ilk yatırım yapan

yatırımcının faizini, sonradan yatırım yapanların mevduatları ile karşılayan bir zincir kurmuşlardı. Bu dönemde bankerlere çok fazla fon aktarımı olmuştur. Bu döngü birçok küçük bankanın kamulaştırılmasına ve bankerlerin iflas ederek batmasına neden olmuştur (Öztürk ve Kuşçu, 2011; Altaşlı, 2016: 26). 1982 yılında İstanbulbank, Odibank, ve Hisarbankın yönetimlerine el konularak 1983 yılında bütün aktif ve pasifleriyle beraber Ziraat Bankasına devredilmişlerdir. İstanbul Emniyet Sandığı ise 1984 yılında aynı şekilde Ziraat Bankasına devredilmiştir. Töbank 1987 yılında kamulaştırılarak 1992 yılında Halk Bankasına devredilmiştir (Uyar, 2003: 104).

Kıymetli evrakların (hisse senedi, çek, bono, tahvil...) tahvillerini kendi borç senetleriyle birlikte piyasaya sunan bankerler; elde ettikleri paralarla ancak eski borçlarını kapatabilmişlerdir. Bu borcu borçla kapatma sarmalına “ponzi finansmanı” denilmektedir. Bu sarmala neden olan etmenlerin başında 1980 yılında liberalizasyon ile faizlerin serbest bırakılmasından sonra bankerlerin ve bankaların en yüksek faizi verme yarışına girmeleri gelmektedir. Bankerlerin fırsatçılığı, rekabeti elden bırakmamaları ve disiplinsiz oluşları bankacılık sektörünün risklerini önemli ölçüde artırmıştır (Coşkun, 2012). Faizler serbest bırakılırken daraltıcı para politikalarının uygulanması; reel ve nominal faiz oranlarında artışa neden olmuştur. (Kazgan, 2009: 135). Bu durum çok uzun sürmemiş ve 1982 ortalarında Bankerler Krizi patlak vermiştir. Kastelli, Meban gibi bankerler batarken, İstanbulbank, Hisarbank, Odibank gibi birkaç küçük bankayı da beraberlerinde batırarak kamulaştırılmalarına neden olmuşlardır (Boratav, 2016: 153).

Bankerler kriz; bankerleri, küçük bankaları ve yatırımcıları etkilemesine rağmen Türkiye ekonomisinde derin izler bırakamamıştır. Bunun nedeni Merkez Bankasının izlediği politikalar ve toplumsal zararın giderilmesi için çıkarılan bankerzedeler yasasıdır. Bu yasa ile son kredi mercii olma işlevini yerine getiren Merkez Bankası, bankacılık sektöründeki bankalara bir yıl içinde 200'er bin lira fon desteği sağlayarak krizin sistematik boyuta geçmesini engellemişlerdir (Akalin, 2017: 58).

Bankerler Krizinin ortaya çıkmasında 24 Ocak Kararlarının etkisi göz ardı edilemeyecek ölçüdedir. Hızlı bir şekilde sermaye birikiminin sağlanması için Özal tarafından verilen serbest faiz politikası kararı, gerçekleşen bu krizin ana çıkış

noktasıdır. Bu dikkat çekici krizin ardından Turgut Özal, hükümetteki Başbakanlık Müsteşarlığı görevinden ayrılmış ve 13 Aralık 1983 yılında “başbakan” olarak geri dönmüştür. Turgut Özal’ın bu kez başbakan sıfatıyla hükümete geri dönmesiyle aldığı ilk karar finansal serbestliğin sınırlandırılması olmuştur. 1983 yılının sonlarında faizleri belirleme yetkisi son kredi mercii olan Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının denetimi ve inisiyatifine bırakılmıştır.

1982 Bankerler Krizinin sonucu olarak; mudiler fonlarını genellikle daha çok güven teşkil eden kamu bankalarına yatırmışlardır. Bu durum da mevduatın bankalar arasındaki dağılım oranlarını büyük ölçüde etkilemiştir. Özel bankalardan kamu bankalarına doğru bir mevduat transferi olmuştur. Kamu bankalarına daha çok güven duyulması Türkiye ekonomisi ve bankacılık sektöründe etkilerini uzunca bir dönem hissettirmiştir (Yıldırım, 2004).

1.4. 1980-1991 Arası Siyasi ve Ekonomik Analiz

1980 darbesi, TSK’nın sivil yönetimi ele geçirdiğini gösteren bir gelişmedir. Her ihtilal girişiminden sonra, özellikle siyasi ve sosyal değişiklikler 1980 İhtilaliyle maksimum seviyeye gelmiştir. Burada göz önünde bulunduracağımız husus, bu darbenin Türkiye ekonomik sistemi üzerindeki etkisinin diğer darbe girişimlerine kıyasla daha etkili olmasıdır. 24 Ocak’tan sonra gerçekleşen 12 Eylül darbesiyle, karışık iktisadi yapıdan neo-liberal iktisadi yapıya seri bir şekilde geçiş sağlanmıştır. 24 Ocak 1980 Kararları, iktisadi alanda yapısal ve radikal dönüşümü sembolize eden ve tarihe geçen bu kararların uygulanabilirliği için o dönemin Başbakanı Süleyman Demirel’in talimatıyla Turgut Özal’a büyük bir görev yüklenilmiştir.

Neo-liberal politikalar esasında, ticari ve finansal serbestleşme bu periyodun ana araçlarını meydana getirmiştir. Devlet önderliğindeki kalkınma politikasının özel sektöre tamamen aktarılması gerekliliği üzerine kurulan bu dönem, devletin ağırlığı ekonomide sorgulandığında, 12 Eylül İhtilali sonucunda politik, mali, sosyal ve kültürel toplumun bütün çevrelerini doğrudan etkisi altına almış ve derinden etkilemiştir (Erdost ve Berksoy, 1982:63- 64).

1.5. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Anayasal Sonuçları

12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetleri “Bayrak Operasyonu” tarafından ele geçirildi. Komuta zincirindeki etki; hiyerarşik bir düzen içerisinde gerçekleşmiştir. Bu yönü göz önünde bulundurularak, çoğunluğu orta sınıf subaylara dayanan ve hiyerarşi dışı veya hatta onlara karşı karakteristik bir özellik gösteren 27 Mayıs 1960 ihtilalinden ayrılır (Akşin, 2003:30). 1980 Darbesi, dünyada beklenenden farklı bir yankı uyandırmıştır. Bu olayı basına ilk açıklayanların Amerika’nın resmi kanalları ve sözcülerinin olduğu ve aynı zamanda Hv. Kuv. K. Orgeneral Tahsin Şahinkaya’nın da darbeden 24 saat evvel Amerika’dan Türkiye’ye dönüş yapması oldukça önemli bir detaydır. Görevini bıraktıktan bir süre sonra Türkiye’yi ziyaret etmeye gelmiş olan eski A.B.D. Başkanı J. Carter, ihtilalin ardından Amerika’nın ferahladığını, İran ve Afganistan’dan sonra Türkiye’nin de istikrar yoluna girmiş olmasının kendileri için ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır (Akşin, Tanör, Boratav, 2004:31).

Türkiye’nin siyasi hayatında yeni sayılabilecek bir dönemeç olarak kabul edilen 12 Eylül İhtilali; 1971 Muhtırasıyla başlayan ve 1980’li yılların başında patlak veren bir sürecin giderek derinleşmesinin sonucudur. 1971 Muhtırasından sonra, askeri vesayetin tüm baskı politikaları neticesinde, ülke içerisindeki siyasal ve iktisadi krizler önlenememiş olup bunun akabinde, 1970’lerin sonunda tıkanan rejim ve sınıf mücadelelerinin bir neticesi olarak gerçekleşen 1980 İhtilali, 1971 Muhtırasının parçası olarak düşünülebilir (Özcelik, 2012:74).

12 Eylül’de, MGK anayasanın askıya alındığına, parlamentonun dağıtıldığına, siyasi partilerin kapatıldığına, parti liderlerinin ve yöneticilerinin tutuklandığına ve tüm meslek örgütlerinin ve sendika konfederasyonlarının askıya alındığına dair kararname yayımlanmıştır. Bu dönemde, toplumun tüm kesimleri ağır baskı ve tecrit altındayken, işçilere yönelik grev hakkı dahil olmak üzere bir takım yasaklar getirilmiştir. Özellikle; "Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Başkanı" Halit Narin, getirilen bu yasak ve uygulamaların memnuniyet verici olduğunu beyan etmiş, bununla beraber grevlerin sona ermesi ve yasaklanması ile Türkiye’nin iktisadi gelişimi açısından önemli bir gelişme olduğunu belirtmiştir (Ahmad, 2008:216).

Darbe gerçekleştikten sonra yalnızca iki faaliyet alanına dokunulmamıştır; ilki dış siyaset, ikincisi ise mevcut iktidar tarafından 24 Ocak 1980’de yasalaştırdığı ekonomik istikrar programıdır. 24 Ocak neo-liberal iktisadi uygulamaları ile 12 Eylöl darbesi arasında ilişki olması dönemin ilgi alanlarından birisidir. IMF tarafından önerilen ve Turgut Özal tarafından uygulamaya konulan ekonomik politikalar ancak 12 Eylöl darbesinden sonra uygulanabilirlik fırsatını yakalaşmıştır. Askeri darbe sonucu oluşan zümre ile kapitalist sınıf açısından taşıdığı anlam ise o yıllarda "Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Başkanı"nın sarf ettiği: *"Bugüne kadar hep işçiler güldü; şimdi sıra bizde"* sözleri manidardır (Boratav, 2009:269-270). Kapitalist sınıfın yeni bir düzeninin yararına olan bu kararlar, Dünya Bankası ve IMF direktif ve reçeteleri de dahil olmak üzere gözetimleri altında uygulanacak yeni ekonomik kararlardır. Tüm yetkilerle donatılmış olan Turgut Özal’ın kararları, 24 Ocak 1980 tarihinde Bakanlar Kurulu’nun teknik düzenlemelerini içeren 18 kararname ve çeşitli tebliğlerden oluşmuştur. İthal ikame ekonomisinden "liberal" ekonomiye geçiş olarak değerlendirilen bu yeni ekonomi politikası, Türkiye Cumhuriyeti’nin bu dönemine uygulanmıştır. Bu politikalar, Friedman’ın şili ve diğer ölkeler için hazırladığı "onarım programları"nın Türkiye’ye adaptasyonu şeklinde de tanımlanabilir (İba, 1998:244).

1982 Anayasasının en mühim özelliği, devletin temel kuruluşunu ve temel haklarının ana hatlarıyla belirtildiği bir "ereve anayasa" değildir; bunun sebebi, her şeyi en ince ayrıntısına göre düzenlemek isteyen bir "düzenleyici anayasa" olmasıdır. Başka bir deyişle, hazır kazuistik yöntemiyle hazırlanan bir anayasadır. 1961 Anayasası, 1982 Anayasasına göre daha az açıklanır, ancak aynı şey 1961 Anayasası için de geçerlidir. Öte yandan, değişmesi daha zor olan sert ve katı bir anayasanın görünümlünü veren 1982 Anayasası, Cumhurbaşkanının yetkilerini artırmanın yanı sıra Başbakana da üstün bir konum sunmaktaydı (Gözler, 2004:192).

Bir darbe sonrası ürünü olan 1982 Anayasası; devleti, birey ve toplumdan korumak için açıkça düzenlenmiş ve bunu hak ve özgürlükler sistemine yansıtmıştır. Anayasa, bireylere milletlerarası ilkelere, özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne uyacak bir şekilde çeşitli hak ve özgürlükler sağlamasına rağmen, modern özgürlük ilkesini ve düşünce özgürlüğünün kısıtlanmasını tam aksine çevirmiştir (Tanör, 1994:135). Kutsal gördüğü devlet erkini kuvvetlendirmek adına,

1971 ve 1973'te değiştirilerek ortaya çıkan temel hak ve özgürlükleri daha yüksek bir seviyeye çıkarma eğilimi getirmiştir (Akad, 2007:177).

Yeni anayasa ile birlikte, 1961 Anayasası'nın getirdiği mekanizmalar neredeyse tamamen kısıtlanmış ve sınırlandırılmıştır. Bu sınırlamaların mantığı, toplumu "*apolitize*" etmektir. Bu nedenle, yapılan uygulamaların en mühimi; kişi ve/veya kurumlara "siyaset yasağı" getirecek olmasıdır. Başka bir sonuç ise; ilgili kurum veya kuruluş yetkileri üzerinde merkezi kontrole alınması ile özerk davranış alanını sınırlandırmaktır. Son olarak; siyasi, sosyal, ekonomik ve kişisel-örgütsel haklar kısıtlanarak devleti daha etkili konuma getirmektir. Bu genel prensiplerin somut görüşleri; dernek, odalar, sendikalar, üniversiteler gibi sivil toplum kuruluşlarının neredeyse tamamı merkezi yönetimin kontrolüne geçirmiştir. Buna ek olarak, özellikle valilerin yetkileri ve genel olarak "yönetim" büyük ölçüde arttırılmıştır. Bu özelliği ile, kişisel hak ve özgürlüklerin uygulanmasının ciddiye alınmadığı manasına gelmektedir. Bu bağlamda, 12 Eylül, 27 Mayıs'ın "kontrastı" olarak nitelendirilebilir (Kongar, 2000:199).

Süreci genel olarak değerlendirirsek, halk arasında çok fazla değerlendirilmeyen ve yeterince üzerinde kritik yapılmayan en önemli faktör; Amerika Birleşik Devletleri'nin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni izlemek açısından Türkiye'de önemli noktalardaki askeri konum ve tesislere ihtiyaç olduğu gereksinimidir. İkinci faktör; ülkede var olan ithal ikameci endüstriyel modeli 1977 tarihinden bu yana büyük bir çıkmazın içinde olması sebebiyle ihracat odaklı endüstriyel modele geçilmesi talebi olmuştur. Bir diğeri, uluslararası kapitalin dayattığı yeni global iş kolları bünyesinde, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ucuz emek kaynağı olarak görülmesi arzudur. Nihai olarak, Türkiye'deki sol görüşü temsil eden hareketler, ülke tarihinin ilk defa bu döneminde ciddi bir hareket gücüne ulaşmıştır. Bu koşullarla geline 12 Eylül İhtilali, her bir faktörün sorun olarak görüldüğü bir çözüm sürecine girdiği dönemini ortaya çıkartmıştır (Koç, 2010:44).

1.6. Neo-Liberal Muhafazakâr Yaklaşım ve Anavatan Partisi

Türkiye muhafazakâr karakteristik özelliğini 1980 İhtilaline değin sürdürdü ve bunun akabinde ise Batı dünyasındaki yeni muhafazakâr hareketin etkisine girme süreci başladı. Türk siyasi tarihinde ilk defa Anavatan Partisi (ANAP) tarafından muhafazakârlıktan bahsedilmiştir. Yeni muhafazakârlık olarak isimlendirilen muhafazakârlığın serbest piyasa hali, Soğuk Savaş yıllarının ikinci döneminde daha netleşen sol hareketlere karşı olarak, Batı dünyası topluluklarında burjuvazi akımı olarak meydana gelmiştir. *"Yeni muhafazakarlık, ideolojik muhafazakar/gerici anlayışın eklektik bir siyasi ifadesi olarak ultra liberal bir programla ekonomik olarak gelişmiştir"* (Yanardağ, 2004:35-36).

Türkiye’de muhafazakârlık, Batı’da mevcut olan ve farklı siyasi geleneklerden etkilenen muhafazakârlık, bir tür sentez oluşturan genel kabul gören bir kavramlardandır. Ömer Çaha'ya göre: *"Türkiye'nin muhafazakarlığı, Anglo-Sakson muhafazakarlığı gibi liberal özelliklerin bir noktasından, Alman ve Fransız gelenekleri üzerinde kuşatılmış ve otoriter bir devletin anlaşılmasına kadar uzanır. Bir yandan, Türk liberal ve demokrasisini destekleyen muhafazakar bir damar var, öte yandan demokrasiyle uyumsuz olduğuna dair ciddi şüphelere yol açan otoriter bir muhafazakarlık var. Türkiye'de merkezi sağ siyaset daha liberal muhafazakar bir gelenek, milliyetçi siyaset daha otoriter bir muhafazakarlık beslemek gibi görünmektedir"* (Çaha, 2004:18).

Muhafazakârlar; liberalizmin bireylerin, toplumsal ve geleneksel değerlerin ve kurumlara karşı duyarsızlıkların anlaşılması konusundaki eleştirilerinden faydalanmış ve muhafazakarlık liberalizme içselleştirerek dönüşümünü meşrulaştırmıştır. Klasik liberalizm, devletin ekonomik alandaki rolünün bir gece bekçisi olduğu serbest piyasa ekonomisini kabul etmiş ve sosyal alandaki gelenek ahlaki değerlerini göz ardı etmekteydi. Öte yandan muhafazakarlık, piyasa ekonomisinin gerekliliği fikrine katılmadı, ancak devlet, gelenek ve ahlaki değerleri vurgulamaktaydı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal refah devletinin deneyimlerinden sonra, neo-liberaller ekonomik alanda klasik liberalizmin serbest piyasa ekonomisi kavramına dönüş almış ve ahlaki değerler ve güçlü devlet yaklaşımı ile sosyal alanda muhafazakarlığın bireyci anlayışını benimsemiştir. Yeni

muhafazakarlar, serbest piyasa ekonomisini ekonomik alanda benimsemiş, aynı zamanda toplumsal değerlere ve geleneklere verdikleri önemi korumuştur. Böyle bir yaklaşımın sonucu olarak, temel konulardaki iki akım arasında anlamlı bir fark yoktu ve iki akım, küresel sermayenin gelişmesinde el ele vermiştir (Baltacı, 2004: 364-366).

Muhafazakârlık kavramını ilk önce parti programında tanımlamak için kullanan ANAP, Özal öncülüğünde onu dünya kapitalist sistemine entegre etmek için Neo-liberal politikalar uyguladı; böylece Neo-liberal politikaları muhafazakarlıkla içselleştirmiştir. Devleti azaltmak ve neo-liberalizmin sosyal hizmetlerini azaltmak devletin meşruiyetini daralttı ve siyasi İslam için yeni etki alanları açtı. Böylece, Türk-İslam sentezi ile yürütülen bir muhafazakarlık dalgası yükselişe geçti (Ergü, 2012)

1.7. Özal Hükümetleri Döneminin Ekonomi Politikası

Türkiye'nin girdiği krize baskıcı ve otoriter bir tepki ile çözüm arayan süreç, 12 Eylül darbesini beraberinde getirmiştir. Her ne kadar otoriter-baskıcı bir tepki olsa da, darbenin bir meşruiyet yerine ihtiyacı vardır. "Türkiye'yi uçurumun eşiğinden çevirmek", "kardeş kavgalarını sona erdirmek ve politikacıların kısır çekişmesine son vermek", "barış ve güvenlik ortamının sağlanması" gibi söylemler, bu meşruiyeti sağlamak ve sürdürmek için yeterli değildi. Bu nedenle "Atatürkçülük" bütüncül bir ideoloji olarak sunulmaya çalışılmıştır. Bunun yeterince kapsayıcı ve birleştirici olmayacağı ortaya çıktığında, milliyetçi ve dini motifler arandı ve "Türk-İslam sentezi" fikri açıldı ve bir anlamda "terfi" yapıldı. Böylece, evren oyların %90'ından fazlası ile cumhurbaşkanlığına seçildi ve ANAP seçimleri kolay bir şekilde kazanmıştır (Boratav, 2009: 237).

Kapitalizmle entegrasyonun ilk aşaması olan 24 Ocak kararlarını almada aktif rol oynayan Özal, 12 Eylül hükümetinden istifa ettikten 16 ay sonra ve ANAP'ı kurduktan 5.5 ay sonra iktidara gelmiştir. Özal'ın Partisi, sağın üç eğilimini kendi sözleriyle birleştirmiş ve aynı zamanda sol eğilimi de içine almış ve bu da partiye felsefi bir karakter kazandırmıştır. Özal'ın Partisi, tarafların en nitelikli unsurlarını bir araya getirmesine rağmen, bunların hiçbirinin devamı değildi. Anavatan Partisi, AP

gibi muhafazakar, Milliyetçi Hareket Partisi gibi milliyetçiydi ve hatta sosyal demokratlar gibi sosyal adalete inanıyordu (Ahmad, 2008:227). Özal döneminde, "dört eğilimi birleştirmek", "Ortadirek", "köşeyi dönmek" gibi söylemler, mülkiyetin kapitalizmin tabanına yayılması vaadiyle birleştirilir, serbestleşme, deregülasyon, özelleştirme, "örgütsüzleştirme" gibi temel politikalar devlet gücü kullanılarak uygulanmıştır. Bu uygulamalar eğitim ve dini kurumlar, kişisel yaşam formları ve medya aracılığıyla yayılması sürdürülmüştür (Boratav, 2009:238-239).

24 Ocak Programı, askeri rejimin vesayetinde üç sene boyunca uygulanmış, Özal iktidarı seçimlerden sonra programı uygulamaya devam etmiştir. 1980'lerde Özal, bu ikisi arasında, bir pazar ekonomisi ve politik demokrasi fikrinin bir bütün haline geldiği bir zamanda düz bir çizgi olarak adlandırılabilir şekilde bağdaştırmıştır. Sosyal neticeleri direkt iktisadi ve maddi gelişmelerle ilişkilendirilen bir "mühendis yaklaşımı" kabul etmiştir (Ülsever, 1999:234). Bu doğrultuda Cemal'in aktardığına göre Özal bir konuşmasında şu sözleri söylemiştir: "İlk olarak, ekonomi yasaklardan arınmış olacak, tamamen serbestleşecek. Böylece ekonomi güçlenecek ve avantadan para kazanmanın önü kapatılacak. Buna paralel olarak demokrasi de gelişecektir. Liberal ekonomi Batı'da demokrasi temelinde yatmıyor mu? Demokrasi Karaborsa ve kuyruklarla kurulmamıştır. Demokrasi için, ekonomi kendi ayakları üzerinde kalmak zorundadır." (Cemal, 2000:337).

Anlaşıldığı gibi Özal, demokrasinin ekonominin serbest yapıyla bütünleşme bazında gelişim göstermiş ve serbest ekonomi ile demokrasi arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir. Esasen, 1980'lerin global neo-liberal paradigması Özal'ın çizgisine esin kaynağı oldu ve gittikçe güçlendirdi. Özal, siyasi bir görüşe sahip olmadan önce, o dönemde milletlerarası finans kurumlarının ve global kapitalist sistemin yapısal dönüşüm sürecinin dayattığı ekonomik yeniden yapılanma programının uygulayıcısıydı. Bu anlamda, 24 Ocak 1980 kararları, radikal ekonomik önlemlerin bir paketi olmaktan daha önemlidir. 24 Ocak, Türkiye ekonomisinin devlet tarafından işletilen korumacı kayıtları soyarak küresel kapitalist ekonomi ile gerçekten kapitalist ve entegre olma yolunu açmıştır (Cemal, 2000:173). Aslında, 1980'nin açılış politikaları ile iç pazarın dış pazarla değiştirilmesi amaçlanmıştır. Burada "emek"e karşı bir durum inşa edilmiş ve eleştirildiği görülmüştür. Uyguladığı politika ile Türkiye, yurtiçi pazarda emek üzerindeki sömürüyü arttırmış, ekonomiye

hakim olmak için gelişen ve ilerleyen sermaye çevrelerine kaynak aktarmaya başlamış, aynı zamanda dış pazarıyla Batı'ya olan borcunu ödemeye başlamıştır. Başka bir deyişle, Türkiye'nin çökmekte olan ekonomisi ve biriken borcunun ağırlığı, üretim sürecinde sömürülen emeğe dayalı sektörün yanı sıra kamu bütçesiyle kamu hizmetlerinin aksaması sonucu bu yük kamu kesimine fatura edilmiştir (Boratav, 2009:90).

1.8. Ekonomide Neo-Liberal Dönüşüm ve 24 Ocak Kararları

Türkiye'nin iktisadi, sosyal ve siyasi tarihinde 1980 yılı milat niteliğinde bir dönemi kapsamaktadır. 1980 öncesi ve sonrası ekonomik ve sosyal politikalar kendi içinde belirli bir sürekliliği sunmaktaydı. 1980 yılına kadar dönüm noktası niteliğini veren değişim, birbirinin tamamlayıcısı ve birbirini meydana getiren iki farklı durumdan ibarettir. Bunlardan birincisi 24 Ocak 1980 Kararları ve ikincisi ise 12 Eylül 1980 İhtilali'dir. 24 Ocak kararları iktisadi açıdan yeni bir birikim modeli olup 12 Eylül de bu yeni modelin politik ve yasal iskeletini oluşturmaktadır (Aslan, 1998:107).

1970'lerde içerdeki talebin fazlaşması, içte ve dışta negatif reel faiz oranları üzerinde alınan krediler, ülkenin 1974-1976 yılları içerisinde mali açıdan, ortalama % 8,7 oranında büyüme ve sanayileşmede hızlandırmalar yaşanmıştır.

Buradaki önemli nokta, bu dönemin büyük sermaye gruplarının oluşumuna şahit olduğu yönünde olmasıdır. 1960'larda Koç, Sabancı, Çukurova, Türkiye İş Bankası, Eczacıbaşı vs. gibi varlığını açıklayan oluşumlara, 1970'lerin sonlarında yenileri de eklenmeye başlamıştır. Ayrıca, ülke içindeki var olan Türk bankaları da dışa açılım gereğini hissetmiştir (Kazgan, 1988:389).

1980'lerin sonuna doğru, ithalat giderek artarken, tarımsal ihracatın azalması, sürekli artan para ihtiyacını ortadan kaldırmaktan uzak kalmıştır. Süreçteki ekonomik engellemeler göz önüne alındığında, 1980'deki engelleme noktasının en önemli özelliği, 1960 ve 1971'deki engellemeden farklı olmasıdır. 27 Mayıs - 12 Mart arasındaki dönemde siyasal yaşamda müdahaleler yapıldı. Bununla birlikte, ekonomideki ithal ikamesinin sanayileşme modelinin temel eksenini değişmedi ve normatif eylemler politik yapının niteliğini değiştirmemiştir. 1980'de, Türkiye'de ithal ikamesi uygulaması yoluyla demokrasiye ulaşma yolunda yaşanan kalkınma

modeli mevcut formatla uyumsuzluğunu yitirmiştir. DPT ve planlama yaklaşımı bu dönemde sürdürülmesine rağmen, yeni yapılanma sürecinde Dünya Bankası gibi kurumlar tarafından desteklenen ihracata yönelik büyüme için "ihracata dönük büyüme için serbestleşme modeli" ortaya çıkmıştır (Ulagay, 1983:13).

1980 yılında Türkiye, Dünya Bankası tarafından başlatılan ve çok zor şartlar içeren program kredisini ve program dahilinde ortaya çıkan bazı yükümlülükleri kabullenmiştir. Bunlar (Kazgan, 1988:384-386);

Dış ticaret ve Döviz Politikaları:

- “İç ve dış enflasyon arasındaki farka göre TL'nin dış maliyeti düşecek,
- İthalat yapılacak, sanayinin yasaklanması ve kotalarla korunmaması,
- Özel sektörün ön planda olmasını sağlamak için ihracat teşvik edilecek ve kurumsal destek verilecek, yabancı sermaye ilerleyecektir. ”

Üretim Kesimi Politikaları:

- "Kesimler için fiyat sübvansiyonları iptal edilecek,
- Tüm üretim bölümleri yabancı sermayeye açık olacak,
- Kurumsal düzenlemeler uygulanacak. "

Kamusal Yatırım Programı ve Kaynak Seferberliği:

- “Ticari olmayan yatırımlar durdurulacak ve enerji üretimine öncelik verilecek,
- KİT'lerin karlı faaliyetlerle sağlanacak ve herhangi bir fark olmadan yapılan başvurular bütçeye herhangi bir yük getirilmeden kabul edilecektir.
- Hükümet maliye politikasındaki harcamalarını düzenleyecek, yatırıma dayalı bir politika izleyecek buna bağlı olarak faiz oranlarını belirleyecektir.
- Borç yönetiminin temel kurallarına uymak için kurumsal güçlenmeye gidecektir.

Dünya Bankası için yapısal bir düzeltme kredisi alma konusundaki bu taahhüdü IMF'ye verilen taahhütler takip etti, böylece OECD ülkelerine ertelenen borç tekrar ertelenebildi ve IMF ile anlaşmaya varıldı. Türkiye'den 1980-1983 yıllarını kapsayan üç yıllığına anlaşmaya varması istendi. Bu anlaşma bir yıl süreyle

uzatıldı ve 1984 yılının bitimine kadar geçen süreyi kapsadı. Bu amaçla, IMF tarafından gönderilen niyet mektubu ile aşağıdaki taahhütler yapılmıştır (Kazgan, 1988:386-387):

- “Türkiye’nin ekonomiye katılımı, giderek artan bir pazar ekonomisi olacaktır.

- Enflasyonun büyümesini durdurmak için sıkı bir para politikası izlenecek ve kredi kısıtlamaları kaldırılacaktır.

- Devlet harcaması azaltılacak; ancak, enerji yatırımı bundan etkilenmeyecektir.

- Faiz oranları artırılacak ve borsada rekabet koşulları sağlanacaktır.

- Kurslar, Türkiye formatının rekabet edebilirliğinin değişken olmasını sağlayacak, serbestleşmeye geçiş sağlanarak dış yardım sağlanacaktır.

- Ücretler üzerindeki anlaşmazlıklar, uygulanacak ekonomik programla çözülecek.

- KİT fiyatları, akaryakıt ve tarım ürünleri fiyatları enflasyonu önlemek için ayarlanacak; KİT fiyatları bu kuruluşlar tarafından serbestçe belirlenecektir.”

Bu taahhütlere uygun olarak verilen 24 Ocak 1980 tarihli kararlar, serbest piyasa ilkesine uygun olarak yapısal kapama politikaları ile dünya kapitalist sistemine entegrasyon, ithalat ikamesini sembolize etme, sanayileşmeyi hedefleme ve ulusal kalkınmanın birikim modelini bozma ile ilgilidir. Bu, "neoliberal değişim" olarak tanımlanabilecek bir dönemin başlangıcıdır (Boratav, 2009:237).

IMF ve DB destekli yaşanan ekonomik dönüşümün ne anlama geldiğini Çelebi, *"24 Ocak kararları, ülkedeki ekonomik istikrarı sağlayacak önlemlerin yanı sıra, piyasa güçlerinin sağlanması ve uluslararası piyasalarla entegrasyonun hızlandırılması için tedbirlerin yanı sıra uzun vadeli ekonomik yeniden yapılandırma önlemlerini kapsayan bir programdır. Kısacası, Türkiye, geleneksel bir sanayileşme politikası haline gelen ve oldukça gevşek bir piyasa yaklaşımına dayanan, açık uluslararası rekabetin ihracata yönelik sanayileşme politikasına dayanan, kalkınma stratejisini dikkate alarak, sanayileşme modelini terk ediyor."* (Çelebi,1991:234) olarak özetlemiştir.

Özal’ın gücü 1983’te dönemin değişim paradigmasına göre; Kamu idaresi hizmetlerinin daha seri, tertipli, verimli ve etkili bir biçimde yürütülmesini ön ayak

olmak için tek bir bakanlıkta benzer hizmetler vermeye karar vermişlerdir. Bu anlamda, Türkiye'nin AET'ye katılma çabaları, sosyal uyum alanında yapılması gereken hazırlıklar ve aynı zamanda Kamu Yönetimi'nin Araştırma Projesini yeniden düzenlemek için kamu yönetiminin iyileştirilmesi başlıklı çalışma haline gelmiştir. Kamu Yönetimi Araştırma Projesi'nin amacı, *"merkezi hükümeti, il örgütlerini ve yerel kamu hizmeti yönetimlerini verimli, hızlı, uygun maliyetli, verimli ve nitelikli hizmetler yapmak; Kamu idaresinin gelişen modern koşullara uyumunu sağlamak; Dersin amacı, kamu kurumlarının amaçlarındaki görev, yetki ve sorumlulukları ve bölümleri, organizasyonel yapıları, personel sistemleri, kaynakları ve bunların kullanımı, yöntemleri, mevzuatı, iletişim sistemleri ve halkla ilişkiler konusundaki sorunları, eksikliklerini tespit etmektir"* olarak belirtilmiştir (TODAİE, 1991:3).

İKİNCİ BÖLÜM

24 OCAK 1980 EKONOMİK KARARLARI

2.1. 24 Ocak Kararlarının Genel Amaçları

24 Ocak Kararları politikalarının ana düşüncesi, ekonomiye devlet müdahalesini minimum seviyeye indirmek ve piyasa ekonomisine hizmet etmektir. Özel sektörün yerini almak ve ekonomideki makro ve mikro dengeleri belirlemek için, fiyat kararlarının idari kararlar yerine alınması hedeflenmiştir. Bu temel amacı gerçekleştirmek için, mallara yapılan müdahaleler ve faktör piyasa fiyatlarının kaldırılması gerekiyordu. Bu doğrultuda, 24 Ocak 1980 Kararları ve sonrasında uygulanan tedbirlerle bu yönde yol aldığı ifade edilebilir. Ekonomi mekanizmasında devlet müdahalesi değil, liberal ekonomi güçleri etkili olacaktır. KİT'de içinde olmak üzere tüm kamu sektörü küçültülecek ve özel bir girişim teşvik edilecektir. Yabancı sermayenin ithalatı ve teşvik edilmesi serbest olacak ve fiyat rekabeti kurulacaktı. Ülkedeki serbest piyasa modelinin yapısal değişimi ve entegrasyon döneminin aktif hale gelmesi 24 Ocak 1980 tarihli ve aynı yılın altıncı ayında IMF ile üç senelik bir Stand-by düzenlemesidir. Aynı sene, darbeden sonra 12 Eylül'de kurulan askeri yönetim, istikrar tedbirlerini istikrara kavuşturarak devam etti ve yapısal düzenlemeye uygun adımlar atılmıştır (Boratav, 2009:25).

Ekonomik gerilemeyi durdurduğu iddia edilen 24 Ocak Kararlarının ana hedefleri şöyle özetlenebilir (Önder, 2005:146-147):

- Ekonomideki tüketim harcamalarını azaltarak birikimleri yükseltme,
- Enflasyonu sıkı para ve kredi politikası ile kontrol etmek ve zaman içinde kamu finansman açığını bertaraf ederek, Hazine'nin MB'den borçlanmasını sınırlamak,
- Birikimlerin arttırılarak bankacılık sisteminde toplanılmasını için, realiteye uygun bir faiz politikasını izlemek,

- Bankacılık sisteminde birikimlerin yükselmesini elde etmek için gerçekçi bir faiz politikası sürdürmek,
- Yatırımların istihdamını artırmak ve finansman açığını daraltmak için özel ve yabancı kapitalin teşviki,
- İhracatın hızlandırılması için gerçekçi ve esnek bir döviz kuru uygulamasına geçmek,
- Fonların, teşvik edilen alanlara inmesine gayret etmektir.

Bundan yola çıkarak reel ve esnek kur politikası kabul edilmiş ve TL %48,6 oranında azalmış, döviz kuru 47 liradan 70 liraya çıkarılmıştır. Katlı kur uygulaması (gübre ve tarım ilaçları hariç) sonlandırıldı (Önder, 2005:147). Amaca ulaşmada faizsiz mevduat ve krediler, mevduat sertifikalarının uygulanması, MB kredilerinin sınırlandırılması ve yabancı bankaların Türkiye'de şube açmasına izin veren araçlar kullanılmıştır (Akdiş, 2011:469). Bu hedefler incelendiğinde, kararların önceki yıllarda IMF ile yapılan anlaşmalar çerçevesinde uygulanan/uygulanması öngörülen maddeler olduğu görülmektedir.

Alınan kararların hedefi, Türk ekonomisini kapitalist dünya ekonomisine entegre etmek ve ekonominin dışa doğru genişlemesini sağlamak ayrıca piyasa ekonomisinin bu modelini, devletin işleyişini en aza indirmeyi sağlamak için küresel ekonomide ağırlığı azaltmaya öncelik veren kesin bir pay konusu olarak gösterilmektedir (Akalin, 2004:107).

Programın uygulanması genel olarak üç evreden geçmiştir. İlk olarak, 1980-1983 yıllarını içine alan ve sıkıyönetim ile birlikte biten süreçtir. Bir sonraki evre, 1984 yılından itibaren sonra Özal hükümetince uygulamaya konulan ve çoğunlukla ticari alanları ihtiva eden evredir. Nihayetinde de 1989 senesinden sonra, TL'nin konvertibilitesi sonucu piyasalar liberal bir yapı ile yürütülmüştür.

2.2. Kısa Dönemdeki Başarılar (1980-1983)

İktisadi alanda Türkiye'de geçmiş dönemlerde uygulanan iktisadi istikrar politikaları incelendiğinde, uygulanan politikaların kısa dönemi hedeflediği ayrıca liberal olmadığını görüyoruz. Ancak, 24 Ocak kararları ışığında kısa vadeli hedefler konmasına rağmen, uzun vadeli hedeflere ulaşmayı hedeflemiştir. Bu

ekonomik kararlar da Türkiye ekonomisine dördüncü plan döneminde alınmıştır. Dördüncü planlama döneminde birçok önlem alınmıştır.

Özellikle, 1980 ve 1983 yılları arasında IMF ile imzalanan “stand-by” sözleşmesinde belirtilen önlemlerin öncelikleri şunlardır (Tokgöz, 2001:192-193):

- Para arzının azaltılması ve “serbest faiz” e geçiş,
- Türk lirasının artan devalüasyonu,
- Devlet harcamalarını azaltmak, bütçe açıklarını azaltmak,
- Ambalajlı ürünlerin boşluklarını kapatması için lisans verilmesi,
- Sübvansiyonları azaltmak ve fiyat kontrollerini azaltmak,
- Esnek döviz kuru, döviz kurunun günlük kullanımı,
- Yabancı sermaye girişini hızlandırmak için önlemler almak,
- Devam eden ihracat desteğinin (vergi, ucuz krediler ve döviz kullanma imkanı) ihracat sanayileşmesini teşvik etmek.

Yukarıda bahsedildiği gibi, enflasyonla mücadele ve dış genişlemeye katkıda bulunan bu tedbirler 1981'in ilk ayından itibaren verimli neticeler elde etmiştir. 1981 yılında özel sektör iki yeni başvuruda bulundu. Merkez Bankası, 30 Nisan'da “günlük döviz kuru” ilanını açıkladı. Sermaye Piyasası Kanunu 30 Temmuz'da kanunlaşarak uygulamaya konuldu (Tokgöz, 2001:193).

24 Ocak İstikrar programında beklendiği gibi, ilk üç yıldaki para arzı büyüme oranı düşmüştür. Bu çerçevede, Merkez Bankası kredilerinin kullanımı önceki yıllara göre daha etkin olmuştur. Bankacılık sistemi ile kaynak yaratılmasıyla kamu kesimi özel sektöre yol vermeye başlamıştır (DTM, 2005).

Alınan kararların tatbiki neticesinde enflasyon düzeyinde göreceli bir düşüş gözlenmektedir. 1980 yılında % 107'lerde olan enflasyon oranı 1981'de % 362'ye, 1982'de de % 25'lere düşmüştür. Bunları göz önüne aldığımızda, 1980-81 yılları için enflasyon açısından çok tesirli olduğu düşünülebilir (Avcı, 1988:54).

2.3. Orta ve Uzun Vadeli Amaçlar

İstikrar programının orta vadedeki temel amacı ekonomiyi dış desteğe ihtiyaç duymadan sürdürülebilir bir yapıya sokmak ve kriz ortamına girmemek için gerekli yapısal dönüşümleri oluşturmaktır. İthal ikame politikaları terk edilmiş ve ihracat için sanayileşme politikaları getirilmiştir. Bu bağlamda, ekonomideki doğru kararları

engelleyen sapmaların ve kısıtlamaların ortadan kaldırılmasına dayanır ve ekonomiyi daha etkili bir şekilde yönetmek için bir dizi karar uygulamaya konulmuştur (DPT, 1990: 3).

24 Ocak 1980 tarihli kararlarla uygulanan ekonomik politikanın belirleyici özelliği, ekonomiyle ilgili karar sürecinde liberal piyasada oluşturulacak fiyatların tek yol gösterici olmasıdır. Her mal ve hizmet için arz ve talep fiyatı tüm ekonomik işlemlerde geçerli olmalıdır. İhracatın öncülük ettiği bir endüstrileşme modeli ile büyümeyi gerçekleştirmek, ekonomiye milletlerarası mücadele ortamına uygun canlı bir yapı sağlamak, iç tasarrufları artırmak, halkın ekonomideki belirleyici rolünü daraltmak ve ekonomide özel sektörün seferberlik gücünü kullanmak hedeflenmektedir. Buna ek olarak, ödemeler dengesinde yaşanan sıkıntıyı ortadan kaldırmak için döviz gelirlerini arttırmak ve dış ticaret ve döviz rejimini serbestleştirmek amaçlanmıştır. Ekonomik istikrar paketinin temel ilkeleri şunlardır: karar verme, enflasyon kontrolü, mevcut boşta kalma kapasitesinin tam kullanımı, yeni yatırımlar açısından öncelik, ihracatta hızlı artış, tasarruf ve oryantasyonda artış, yabancı sermayenin teşviki şeklinde belirtilmiştir (DPT, Ekim 1980: 8).

Bu kilit hedeflerin benimsenmesinin ardından, orta ve uzun dönemde yapısal dönüşüm amacına yönelik alınan önlemler şunlardır:

- " KİT fiyatları idari kararlarla belirlenmesinden vazgeçilmiş, devlet desteği en az seviyeye indirgenmiş, temel mal ve hizmetlerin içeriği daralmış ve bu kapsamda ürün fiyatlarının piyasa koşullarına ve maliyetlerine göre kuruluşlarca belirlenmesi ilkesi getirilmiştir.

- Reel faiz uygulaması başlatıldı.
- Yabancı sermaye teşvik edilerek, gelişi özendirilmiştir.
- Esnek kur politikası uygulanmıştır.
- Dışa dönük, açık bir ekonomik yapı benimsenmiştir.
- Bir ihracat odaklı sanayileşme politikası desteklendi.
- Ekonomik hayata kamu müdahalesini en aza indirmek ve piyasa kurallarına hakim olmak için kabul edilmiştir.

- Devlet altyapı yatırımlarına yönelik yatırımlar büyük ölçüde özel sektöre bırakılmıştır" (DPT, Ekim 1980: 8).

2.4. 24 Ocak Kararları'nın İçeriği

24 Ocak Ekonomik İstikrar Programı Kararları yapısal düzenlemeye giden yoldur. Ücret artışına, fiyatların serbest bırakılmasına, yüksek reel faiz oranlarına ve devalüasyonlara getirilen kısıtlamalar, yeniden yapılanma sürecinde fiyat etkisi yaratmaktadır. Uygulamada devalüasyon, ihracatçıların orta ve uzun vadede rekabetçiliğini arttırmanın yanı sıra, çalışma sektörlerinin satın alma gücünü azaltmada bir araç olmuştur. Neo-liberal ekonomik politikalar ve yeniden yapılanma, Türkiye'nin entegrasyonunda küresel ekonomik düzene yönelik finansal bir yapı oluşturmaya amaçlamaktadır (Boratav, 2009:28).

24 Ocak ekonomi programı kapsamında alınmış ve sonradan zaman zaman uygulanan önlemlerle desteklenen ana karar yönleri şöyledir (Karluk, 2009:419):

- " Yüzde 48.6 oranında devalüasyon yapılarak TL'nin değeri 1 dolar = 47.80 TL'den 71.40 TL'ye düşürüldü. 01.05.1981'den sonra ise günlük kur uygulamasına gidilmiştir.

- Ekonomide devletin durumunu azaltmak için tedbirler alındı, tekel olmayanlar kaldırıldı, devlete ait işletmelerin özelleştirilmesi başladı ve mayınların kamulaştırılması ile ilgili kararlar yürürlükten kaldırılmıştır. Bu bağlamda, fiyat belirleme ve kontrol komitesinin çalışmaları sona ermiş ve KİT'ler tarafından üretilen malların fiyatları kendiliğinden belirlenmiştir.

- KİT'teki uygulamaya paralel olarak, tarımsal ürün destek alımları sınırlıdır. Tarımsal ürün baz fiyatları enflasyonist baskıları hafifletmek için düşük tutulmuştur. Sonuç olarak, tarım sektörüne karşı iç ticaret şartları ve çiftçilerin milli gelirden payları gerilemiştir.

- Ulaşım, enerji ve gübre dışındaki desteklemelere son verilmiştir.

- Uluslararası ticaret serbestleştirildi, dışardan gelecek sermaye yatırımları özendirildi, kar transferleri kolaylaştırılmış ve yabancı müteahhitlik hizmetleri desteklenmiştir. İthalat yavaş yavaş serbest bırakıldı, ihracat vergisi beyannamesi,

uygun faizli kredi, üretim yapan ihracatçılara gümrük serbestisi ve iş kolları açısından değişiklik gösteren ihracat tanıtım sistemi uygulamaya konulmuştur.

- Döviz alış ve satış serbestleştirilmiş, döviz piyasası üzerindeki denetlemeler kaldırılmış ve Türk Para Biriminin Korunması hakkındaki mevzuat serbestleştirilmiştir.

- Faiz oranları serbest bırakılmış ve reel faiz politikası izlenmiştir. Faiz oranları 1 Temmuz 1980'de tamamen serbest bırakıldı, ancak sistem Temmuz 1983'te yeniden düzenlendi ve bankalar kontrol edilir hale getirilmiştir. Aralık 1983'ten itibaren, mevduat faiz oranları ve uygulanan baz faiz oranları T.C.M.B.'si yetkilendirilmiştir.

- Sendika faaliyetleri 12 Eylül 1980'de askeri darbe tarafından yasaklandığından, işçilerin maaşı fiyat artışlarına nazaran gerilemiştir. Bununla, 24 Ocak'a getirilen sınırlama ile maaş artışları üzerinde de bir etkiye sahiptir. Sonuç olarak, tarım sektöründe çalışan çiftçilerde olduğu gibi, çalışan kesimde de milli gelir içindeki payı da azalmıştır." (DPT, Ekim 1980: 8).

2.5. 24 Ocak Kararlarının Uygulama Aşamaları (1980-1991 Dönemi)

Ekonomideki neo-liberal politikalar temelinde yeniden yapılanmayı içeren 24 Ocak Kararları önce askeri rejim tarafından uygulandı, ardından Özal yürütme organı başkanlığında devam etmiştir. "*İhracata Dayalı Kalkınma Modeli*" çerçevesinde, ticari ve finansal piyasaların serbestleşmesine dayanan bu sistemin ilk adımı, ihracat ve ithalat sisteminin serbestleştirilmesidir. İhracatı teşvik ederek ve gerekli sübvansiyonları sağlayarak ithalat kotalarını zaman içinde arttırmayı amaçlamaktadır. Finans alanında; para ve faiz politikalarının özelleştirilmesi, döviz politikasındaki değişiklikler ve son olarak sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi alanında yeni adımlar atılmıştır (Sönmez 1985: 24).

2.5.1. Ticarete Liberalleşme Süreci

İthal ikame geliştirme modelinin artık çalışmadığı gerçeğiyle, sermaye birikiminin girdiği krizin üstesinden gelmek için 24 Ocak 1980'de alınan kararlarla ve askeri darbe ile devlet yeniden örgütlenerek emek ve sosyal yönünden muhalefete karşı güçlü bir devletin gerekliliklerini yerine getirdi. Aslında, 24 Ocak kararları,

sermayenin yeni ihtiyaçlarına karşılık gelen çıkarları yürürlüğe koymuştur. Sermaye sektörünün en stratejik olarak önemli ilgisi, yerli sermaye stratejilerine özgü düzenlemelerin ortadan kaldırılmasıydı, diğeri ise kapitalizmin küresel şekillenmesinin temsilcisi olan Dünya Bankası ve IMF'nin ülke piyasasına küresel pazarı ile entegrasyonunun nasıl gerçekleşeceğine dair düzenlemeler olmuştur. IMF ve Dünya Bankası ile Yapısal Uyum kredileri konusunda imzalanan stand-by anlaşmaları, askeri yönetimin yarattığı güvenli bir ortamda dünya kapitalizmi ile entegrasyonun ilk adımlarını oluşturmaktadır (Yılmaz, 2006:21).

Askeri yönetim tarafından sağlanan güvenli siyasi ortamın  yönü, ticaretteki reform sürecini kolaylaştırmıştır. Birinci olarak; yurt dışından net krediler, ara malların ithalatını arttırdı ve kamu maliyesi üzerindeki baskıları hafifletti. Düşük kapasite kullanım oranlarından (% 45-50) dolayı, endüstriyel firmalar hızlı değişen teşvik yapılarına güçlü ihracatla cevap vermişlerdir. İkincisi; Türk lirasındaki devalüasyon yüksek olmasına rağmen, sürdürülebilir bir yapı almıştır. En sonunda; 1980 yılının ikinci yarısında yurt iç talep önemli ölçüde azalmış ve ihracatı güçlendirecek zemin hazır hale gelmiştir. Bu dönemde reel ücretler ve tarım sektörünün geliri önemli ölçüde azaltılmıştır (TCMB, 2002:6).

2.5.1.1. İhracat Teşviklerinin ve Sübvansiyonların Genişletilmesi

1980'lerde büyümenin en önemli temellerinden biri, önemli miktardaki teşviktir. Vergi indirimi veya vergi iadesi şeklindeki doğrudan ihracat sübvansiyonları 1986'dan sonra kademeli olarak kaldırılmaya başlanmış ve 1988'in sonunda, uygulaması tamamen sona ermiştir. Bunun önemli sebeplerinden biri, dikkate değer boyutlara laşan hayali ihracatın önlenmesidir. Daha önemli sebep; GATT Anlaşması, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (OECD) lkeleri gibi uluslararası aktörlerin baskısıdır, çünkü uluslararası neo-liberal normlara uymamaktadırlar.

Türkiye'de uygulanan ve bu başlıklar altında gerçekleşmesi gereken uygun teşvikler olarak kabul edilen sekiz ihracat sübvansiyon kategorisi aşağıdaki gibi özetlenebilir (Çelebi, 1991:73):

- "Kamu destekli ihracat finansmanı sağlamak,
- İhracat kredileri,

- Türk Eximbank Kaynak ve Kolaylıkları
- Vergi Ayrıcalıkları
 - İhracatta vergi iadesi,
 - İstihdam vergisi muafiyeti,
 - Kurumlar vergisinde ihracat muafiyeti,
 - Katma değer vergisi ihracat istisnası,
- Vergilerin, görevlerin ve harçların muaf tutulması,
- Konut fonu muafiyeti,
- Geçici kabul rejimi ve gümrük muafiyeti ile mal ithalatı
- Parasal destekler
 - Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu,
 - Destek ve Fiyat İstikrar Fonu,
- Döviz düzenlenmesi yoluyla teşvik,
 - Değişim sistemi yoluyla sağlanan teşvikler
 - Diğer teşvikler
 - Orman ürünleri ihracatının teşvik edilmesi,
 - Yurtiçi satış ve teslimatların yanı sıra döviz kazanım hizmetleri ve faaliyetlerinin teşviki,
- Dolaylı teşvikler
 - Dış ticaret sermaye şirketlerinin tanıtımını yapmak,
 - Yabancı sermayenin teşviki,
 - Serbest bölgeler kurulması" dır.

Özellikle 1985'ten sonra, parasal desteklerin getirilmesi ve yatırım kararlarını etkilemeye yönelik teşviklerin büyüklüğü bazı sektörlerdeki yatırımların artmasına neden olmuştur. Yatırımların neredeyse %50'si kaynak kullanımı destek prim uygulaması ile hibe olarak devreye sokulmuştur. Bu sayede kalkınmada öncelikli bölgeler, Organize Sanayi Bölgeleri, eğitim, turizm ve sağlık gibi önemli alanlarda yatırımlar hızlandırılmıştır (Karluk, 2009:533).

Bu bağlamda öncelikle TL'nin değeri, döviz karşısında büyük ölçüde düşürüldükten sonra dalgalanmaya göre ayarlanmıştır. İhracat sektörünü desteklemek için geliştirilen hükümet politikası, 1988 yılına kadar satın alma gücü paritesinde döviz kurlarına yol açan TL değerinde gerçek bir düşüş eğilimi yakalamıştır. İkincisi,

Türkiye ekonomisinin dünya pazarlarına açılması 1980 yılında başlamış ve 1983 yılında karşılanmıştır. Başka bir ifadeyle, doğrudan ödemeler vergi beyannameleri ve bütçe dışı fonlardan nakit ödenmiştir.

1980 ve 1984 yılları arasında doğrudan ödemelerin çoğu vergi iadesiydi. 1985'ten sonra, ihracatın tanıtımında bir düşüş olmuştur. Bu azalma iki nedenden kaynaklanabilir: İlk olarak; Geçtiğimiz yıllarda, ihracat artışında önemli rol oynayan vergi iadesinin kapsamı ve oranı 1985'ten sonra daraltılmıştır. İkincisi, ihracat vergisi beyannamesi uygulaması dünyadaki liberalleşme eğilimlerine aykırı bir uygulama olduğundan, vergi iadesi GATT baskısı ile azaltıldı ve 1988 yılında sona erdirilmiştir. Sonuç olarak, ihracata doğrudan sübvansiyonlar 1990 yılında yavaş yavaş yüzde 4,4'e indirildi ve daha sonra tamamen kaldırıldı (Çavdar, 2004:258).

Üçüncüsü, imtiyazlı ve sübvansiyon edilmiş ihracat kredileridir. İhracatı Teşvik Fonu, Merkez Bankası, Türkiye Kalkınma Bankası ve Türk Eximbank, ihracat kredilerini sübvansiyon etmiştir. İhracatçılara uygulanan iskonto oranları ticari faiz oranlarının da gerisinde bırakılmıştır. 1984'ten sonra, MB'deki krediler çok düşük bir seviyeye gerilemiştir. Aynı zamanda, ticari bankaların kredilerinin ihracat kredisi içindeki pay oranı büyümüş ve ticari bankalar ihracat kredisi pazarında en mühim kredi veren kol haline gelmiştir. Son olarak, ithal kaynaklar için vergi indirimleri getirildi. İhraç edilen malların üretim sürecinde kullanılacak ithal edilen mallar, ithalat vergisinden muaf tutulmuştur. Bunun sonucunda, vergi indirimleri artış gösterirken, ihracat sektörü de büyüme yolunda ilerleme kaydetmiştir (TCMB, 2002:7).

Tablo2. 1. Toplam İhracat (1980-1991)

Yıl	Toplam İhracat Milyon \$	İhracat/GSMH (%)	Sanayi İhracatı
1980	2.910	4,2	1047,4
1981	4.702	-	-
1982	5.745	-	-
1983	5.728	9,2	3658,2
1984	7.134	11,7	5144,6
1985	7.958	11,7	5994,8
1986	7.457	9,8	5324,2
1987	10.190	11,6	8065,2
1988	11.662	12,8	8943,4
1989	11.625	10,7	9170,1
1990	12.959	8,5	10348,6
1991	13.594	8,9	10685,8

Kaynak: DPT, (2002), Sayılarla Türkiye Ekonomisi Gelişmeler (1980-2001) Tahminler (2002-2005), Ankara, sf.12.

İhracat 1980 yılında 2,9 milyar dolardan 1991 yılında 13,5 milyar dolara yükselmiştir. İhracattaki yıllık ortalama artış yaklaşık % 8.5 olarak gerçekleşmiş ve sektörün toplam ihracattaki payı istikrarlı bir şekilde artmıştır. 1980 yılında, 2,9 milyar dolarlık ihracatın bir milyar dolarını sanayi kesimi oluştururken; 1991 yılına gelindiğinde 13 milyar dolarlık ihracatın 10 milyar dolarını sanayi kesimi oluşturmuştur.

Sonuç olarak, iç talebi azaltarak ve ihracatı artırarak ekonomiyi serbestleştirmeyi amaçlamaktadır. 1980'lerden bu yana, toplam üretim iç piyasalardan dış pazarlara (ihracat) kaydırılmış ve genel olarak iç talebi azaltmada güçlü ve etkili ihracat teşvikleri rol oynamıştır. Diğer yandan; yaygın hale gelen ve keyfi özelliklere sahip olan ihracat teşvikleri, "hayali ihracat" skandallarına yol

açmıştır. İç talepteki azalma, gelir dağılımının işgücü gelirlerine göre bozulmasında ana araç olarak kullanılmıştır (Boratav, 2004:149).

2.5.1.2. İthalatta Liberalleşme

1970'lerin sonunda, ithal edilen mallar üç ana listeye ayrılmıştır. Kota listesi (sayısal kısıtlamalara tabi ithalat); 1 nolu liste (serbestçe ithal edilen ürünlerin listesi) ve serbestleştirme no. 2 liste (ithal etmek için izin alması gereken malların listesi). Bu listelerde listelenen ürünler dışında herhangi bir malın ithalatı yasaktır. Ayrıca, Merkez Bankası'nın 1980 öncesi ithalat rejimine göre ithalat faaliyetleri için teminat yatırması zorunlu olmuştur (TCMB, 2002:8).

29 Aralık 1983 tarihinde, Özal Hükümeti tarafından açıklanan yeni ekonomik kararlarla, ithalat rejimi büyük ölçüde değiştirildi. 1981'den sonra yapılan bu değişikliklerle kotaya tabi malların sayısı ve damga resimler ve ithalattan alınan garantiler azaltılmıştır (Eroğlu-Albeni, 2004:190).

Özellikle, 1984 İthalat Rejimi Kararı yapısal bir dönüşüme yönelmiştir. 1984 Rejimi tarafından yürürlüğe giren ithalat politikasının temeli şöyledir (Karluk, 2009:509):

- Tüketicuyu iç fiyat artışını önlemek amacıyla korumak, aşırı korumalı sanayiye rekabete açmak hedeflenmektedir.
- Dış ticaretin mümkün olduğunca serbestleştirilmesi hedeflenmektedir.
- İthal edilen ürün sayısının arttırılmasıyla, yeterli düzeyde üretilmeyen ürünlerin fiyat artışlarının kontrol edilmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle, kaçakçılık ve haksız kazançların önlenmesi amaçlanmaktadır.

1985 yılı itibariyle yasaklanmış malların listesi kaldırıldı; ithal edilecek yasaklanmış ürünlerin adedi 500'den 3'e (ateşli silahlar ve narkotik) indirgenmiştir. 1988 yılında, ithalat izni için toplam 33 farklı mal gerekmektedir. 1989'da iktidar, lokal düzeyde üreticiyi rekabette haksızlığa uğramaması için anti-damping kanunu yasallaştırmıştır. 1989'da ithalattaki serbestleşme yavaş yavaş ivme elde etmiştir. İzne tabi malların adedi 33'ten 16'a indirilirken, ithal mallara getirilen tarifeler ve vergiler de büyük oranda azalmıştır. İthalat Rejimi 1990 yılına kadar yeniden değişti, ithalatta teminat yatırma yükümlülüğü ve izin alma belgesi tümüyle kaldırıldı; *"Yatırım Malları Listesi* adlı yeni bir liste oluşturulmuş olup gümrük vergileri ve

Toplu Konut Fonu (TKF) vergileri aynı çatı bünyesinde birleştirilmiştir (TCMB, 2002:9). 1993 yılına gelindiğinde yeni onaylanan İthalat rejimi ile AB'den çıkan mallara % 2-15 puan tercihli marj verilerek ithalatta gümrük vergisi ve konut fonu indirimi hariç tüm vergiler ve resimlere son verilmiştir (Demirbaş, 2003:244).

1980 yılında ham madde ithalatı toplam 6.158 milyon ABD doları tutarındayken, ham madde ithalatı ise 1.581 milyon üçüncü sırada ABD doları olmuştur. Bu sıralama 1980-2000 dönemleri arasında değişmedi. Bununla birlikte, dönem boyunca dalgalanmalar yaşanırken, yatırım malları ve tüketim malları ithalatında önemli bir artış olurken, hammadde ithalatı azalmıştır.

Ülkelerin artan gelişme ve sanayileşme dereceleriyle yatırım malları ve hammadde ithalatı önem kazanmaktadır. Ancak, hammadde ithalatımızın yerli üretimdeki artışa paralel olarak azaldığı görülmektedir. Öte yandan, tüketim malları ithalatında 1980 sonrası dönemde belirgin artışlar yaşanmıştır. Bu, dış tüketim mallarının yasa dışı yollarla ithalatının, ithalatın serbestleştirilmesi ve ithalat üzerindeki kısıtlamaların ve kısıtlamaların kaldırılması sonucunda önemli ölçüde azaldığı gerçeğine bağlanabilir (Demirbaş, 2003:246).

1980 sonrası bir genel dönem olarak kabul edildiğinde, dış ticaret hacmi artan ithalat maliyetlerini ve Türkiye'de dünya ile birlikte daha fazla yatırımcıyı her zaman ihracat harcamalarının üzerinde seyretmiştir. 1980-2000 döneminde ihracat gelirleri yalnızca ithalat giderlerinin üçte ikisini karşılayabildi. Cari işlemler açığı yıllar içinde kademeli olarak artmıştır (Karabulut, 2012:991).

Tablo2. 2. Toplam İthalat (1980-1991)

Yıl	Toplam İthalat Milyon\$	İthalat/GSMH (%)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1980	7.909	11,3	36,8
1981	8.933		
1982	8.842		
1983	9.235	14,8	62
1984	10.757	17,7	66,3
1985	11.343	16,6	70,2
1986	11.105	14,5	67,1
1987	14.158	16,1	72
1988	14.335	15,8	81,4
1989	15.792	14,5	73,6
1990	22.302	14,6	58,1
1991	21.047	13,8	64,6

Kaynak: DPT, (2002), Sayılarla Türkiye Ekonomisi Gelişmeler (1980-2001) Tahminler (2002-2005), Ankara, sf.14.

İthalat 1980’de 7,9 milyar dolardan üçe katlanarak 1991’de 21 milyar dolara yükselmiştir. Toplam ithalatın GSMH’deki payı, özellikle 1984 İthalat Rejimi’yle birlikte artmış; fakat, 1985 ile birlikte azalan bir eğilim sergilemiştir. Sonuçta, Türk ekonomisi 1980’li yıllarda hem kısıtlama sayısını hem de ithalat vergi oranlarını azaltmayı başardı. Bu da Türkiye’yi 1990’lı yılların başında Dünya Bankası tarafından yoğun düzenlemelere tabi tutulan ülkeler içerisinde yer almasına neden olmuştur (TCMB, 2002:10).

2.5.2. Finansal Liberalleşme Süreci

1980’lerde askeri darbenin yönetimi altında ve daha sonra askeri rejimin Başbakan Yardımcısı Özal yönetimi altında, Türkiye’de emek sektörlerinden sermayeye büyük gelir transferleri gerçekleştirilmiş ve yurtdışından değer

transferinin kapıları yeniden kapanmak üzere açılmıştır. 1989'da, sermaye hareketleri üzerindeki tüm kontrollerin kaldırılmasıyla bu süreç hızlanmış ve sıcak para hareketlerini belirlemek için bir yol belirlenmiştir (Oyan, 2013).

Türkiye'de, 24 Ocak 1980'de başlayan yapısal uyum sürecinin ivme kaybettiğini ve ekonominin 1988 yılına kadar darboğaz haline geldiğini söyleyebiliriz. 1988'deki tüm makroekonomik veriler, "ihracat odaklı büyüme" politikalarının ekonomik ve sosyal sınırlarına ulaşıldığını göstermektedir. Önümüzdeki yıllarda Türkiye ekonomisindeki yabancı açılım öncelikleri reel üretim sektöründe değil, finans ve döviz hizmetleri de dahil olmak üzere politika değişikliklerinde şekillenmiştir. Finansal piyasalara açılma açısından çeşitli evrelerden geçilmiştir (Yeldan, 2001:39). Bu anlamda, finansal sistemin serbestleştirilmesi, Temmuz 1980'de IMF ve iş dünyasının desteğiyle uzun vadeli mevduat ve kredi faiz oranlarının serbest bırakılmasıyla başladı. Kronolojik düzende finansal liberalleşme sürecinde üç önemli aşama vardır. Bunlar: 1980, faiz oranlarındaki kısıtlamaların kaldırılması; 1984, döviz alım satımının serbestleştirilmesi; 1989, sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması. 1980 yılında faiz oranlarındaki kısıtlamaların kaldırılmasıyla başlayan süreç, 1986 yılından sonra MB olarak kurulan piyasalarla yerel mali yapının kurumsallaştırılması amacıyla tamamlanmıştır (Yılmaz 2004).

Faiz oranlarının serbest bırakılmasıyla, küçük bankalar tarafından başlatılan faiz yarışı ve aniden büyüyen bankalar kısa bir süre sonra kontrol edilemez hale geldi ve 1982'de büyük bir finansal kargaşa yaşanması söz konusu olmuştur. Mevduat belgelerini almak ve tahvillerini kendi borçlanma senetleri ile (anapara ve faiz kuponları ile ayrı ayrı) tutmak zorunda olan ve nihayet yeni taahhütleri ile kasaya giren bankalar, 1982 yılının ortalarında tamamen düşmüştür. Bu çöküş, beş küçük bankanın (İstanbul Bankası, Hisarbank, Odibank, Bağbank İşçi ve Kredi Bankası) iflasına sebep olmuştur. Daha sonra, finansal liberalleşme temkinli bir tempoda tutulmasına rağmen, 1988 yılı sonuna kadar finansal araçlarda çeşitlendirme önemli ölçüde arttı ve kontrolü zorlaşmıştır (Boratav, 2004:151).

1983-1990 arasındaki dönem, ekonomik büyümenin başladığı, büyümenin zirveye ulaştığı ve daha sonra düştüğü tipik bir konjonktür dönemidir. 1983-1985 yılları arasında ortalama %5.1 oranında büyüyen ekonomi, 1986'da %7.5, 1987'de

%9.3 oranında hızlı bir büyüme oranına ulaşmış ve 1988'den sonra %1.4 büyüme ile bir durgunluk dönemi başlamıştır. 1989'da yeni bir devralma, 1991'de %2.3 büyüme ve %9.2 büyümeye yol açmıştır (Akşid, 2011:469).

2.5.2.1. Para Politikasındaki Değişimler

Turgut Özal iktidara geldikten sonra, 24 Ocak kararları felsefesi çerçevesinde bir dizi ekonomik kararlar açıklamıştır. Bu kararların para politikası aşağıdaki gibidir (Akdiş, 2011:470):

- Yeterli para arz politikası uygulanacaktır,
- Parasal değerin (faizin) serbestçe üretildiği ekonomi politikalarına geçiş hızlandırılacaktır,
- Tasarruf sahiplerine, tasarrufları artırmak ve enflasyonla mücadele etmek için enflasyona faiz verilecek,
- Enflasyonun etkisindeki kayıplardan kaçınmak için vergi dokunulmazlığı da dahil olmak üzere çeşitli teşvik tedbirleri uygulanacaktır,
- Enflasyonu çok düşük seviyelerde tutan bir ekonomi politikası, endüstriyel yatırımları teşvik etmek için yapay önlemlerle kredi maliyetlerini düşürmek yerine takip edilecektir,
- Banka ve sigorta işlemleri kredi faizinden alınan vergi, kredi maliyetlerini artırmamak için azaltılacaktır,
- Esnaf ve sanatkârlara işyeri ve işletme için makul şartlar ve yeterli kredi sağlanacaktır.
- Kredi tarım sektöründe verimli üretim için yeterli seviyeye getirilecek, güvenlik sistemi makul ilkelere bağlanacak ve kolaylaştırılacak, tarım ürünlerinin en iyi değerlendirilmesi için kredi desteği sağlanacaktır."

1981 yılından bu yana, para politikasını etkin kılmak ve bankacılık sistemine seçenek olacak bir fon transferi sistemi oluşturarak finansal piyasaların gelişimini hızlandırmak için meşru ve kurumsal düzenlemeler yapılmıştır. Böylece, Sermaye Piyasası Kanunu (SPK) 28 Temmuz 1981'de kabul edildi ve Sermaye Piyasası Kurulu Eylül 1982'de çalışmaya başladı; Ocak 1986'da İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) işlemlerine başlanmıştır. 1986 yılında para politikası araçları ve uygulamalarında değişiklikler yapılmıştır. Özel ve kamu kesiminin portföy yapısına doğrudan müdahale ile şekillenen para politikası yerine, bankaların toplam

rezervinin kontrolüne dayanan para ve kredi politikası uygulanmaya başlanmıştır. Eski para ve kredi politikasının uygulanması devletin borçlanma taleplerini ve özel sektörün kredi taleplerini kamu ve özel sektör harcamalarını doğrudan etkileyerek kontrol etmeyi amaçlamaktadır. Ancak, kamu maliyesini MB ile karşılamak para politikasını bütçe politikasına bağlı kılmaktadır. Yeni sistemle birlikte MB, bankaların sahip olduğu toplam rezervleri kontrol altına almayı ve hem faiz oranlarının hem de faiz politikalarının etkinliğini arttırmayı ve bankaların borçlarının kontrolüne eşdeğer olan para arzını kontrol etmeyi amaçlamaktadır (Önder, 2005:158-159).

Merkez Bankası'nın faaliyete geçtiği 1986 yılı yeni bir dönemin başlangıcıydı. 1985 yılında, MB devlet tahvili alımlarını hayata geçirmiştir. 1986 yılında bankalararası para piyasasına müdahale edilmiş ve MB 1987 yılında piyasa faaliyetlerini yapmaya başlamıştır.

Döviz piyasası 1988 yılında açılmış, altın piyasası ise 1989 yılında açılmıştır. Bu düzenlemelerin amacı, para politikasını pazara yönelik araçlarla özerk bir şekilde gerçekleştirmektir. Merkez Bankası'nın asıl hedefi olan kamu açıklarını finanse etmektir. Özellikle 1980'lerin sonlarından bu yana, iki temel işlev gerçekleşti. Bu görevlerden biri parasal istikrarı korumak, diğeri ise finansal istikrarı korumaktır (Karakoç, 2006:384-385).

Öte yandan, enflasyonun nedenleri arasında hızlı parasal büyümeyi önlemek için izlenecek olan sıkı para politikasının uygulanması ciddi bir şekilde gerçekleştirilememiştir. KİT kayıplarının bütçeye yük olmaktan kurtulduğu bir dönemde, kamu açıklarının olmaması nedeniyle Hazine'nin MB kaynaklarına başvurusunun devamı, parasal genişlemenin artmasına yol açmıştır. Bu, kamu harcamalarının disiplinli olamayacağını ve bütçe politikalarında istenen faaliyetin sağlanamayacağını göstermektedir (Akdiş, 2011:471). İzlediği politikanın işçi kesimi üzerinde olumsuz etkisi bulunmaktadır. Sıkı para politikası ile, toplam talebi sınırlamak ve enflasyonu kontrol etmek talebi işsizlikte bir artışa neden olmakta ve bu da işçi sınıfı için düşük ücret ihtiyacını beraberinde getirmektedir (Ulagay, 1983:161).

2.5.2.2. Döviz Politikasındaki Değişimler

Mali liberalleşme süreci bağlamında liberal odaklı politikalara odaklanma çabalarında ilk adımlardan biri de döviz kuru rejimindeki değişikliklerle atılmıştır. 1980 yılında uygulanan istikrar programı ile daha reel ve esnek bir döviz kuru politikası uygulamaya konmuştur.

Böylece TL'nin döviz cinsinden değeri önemli ölçüde azaltılmış ve döviz piyasasının varlığını önleyen tek bir geçerli döviz kuru oluşturulmuştur. Mayıs 1981 itibariyle, MB günlük para birimi ayarlamaları başlamıştır.

Döviz kuru rejimi, 7 Temmuz 1984 tarihinde yayımlanan 30 Nolu Kararname ile oldukça serbest hale getirilmiştir. 30 Nolu Kanun Hükmünde Kararname ile serbestçe sabit bir döviz kuru rejimi oluşturma mekanizmaları şöyle sıralanabilir (TCMB, 2002:11-12):

- Türk Lirası cinsinden banknot, madeni para ve diğer ödeme araçlarının ithalatına ilişkin engellemelere son verilmiş ve serbest bırakılması devlet onayına tabi tutulmuştur.

- Türkiye'de yaşayanların döviz, açık döviz hesapları ve döviz cinsinden ödeme yapmalarına izin verilmiştir.

- Merkez Bankası külçe altın ithalat ve ihracat yetkisi almıştır. Diğer bankaların iç pazarda külçe altın satmasına izin verilmiştir.

- Bankaların, Türkiye'deki ikamet edenlerden yabancı para mevduatlarını kabul etmelerine, yabancı para tutmalarına ve yabancı para cinsinden ticari faaliyetlerine müsaade edilmiştir.

- Tüm menkul kıymetlerin ithal edilmesine ve ihraç edilmesine müsaade edilmiş, yabancı para cinsinden ihraç edilen menkul kıymetlerin Türkiye dışında oturanlara da satış izni verilmiştir.

- Yabancıların, yabancı para birimini değiştirmeleri ve bir banka kanalıyla tüm transferlerini gerçekleştirmeleri şartıyla taşınmaz mal edinmelerine ve aynı haklar edinmelerine müsaade edilmiştir.

- Yabancı yatırımcıların; dışardan getireceği kaynak ile, ticari faaliyetlerde bulunmak, pay almak, ortaklıklar kurmak, şubeler, acenteler ve ajanslar açmak suretiyle yabancı para birimlerine yatırım yapmalarına müsaade edilmiştir.

- Bankaların, Merkez Bankası'na ilan edilen yabancı para kuru civarında dar bir aralıkta kullanacakları döviz oranlarını tespit etmelerine müsaade edilmiştir.

- Son olarak, 29 Haziran 1985 itibarıyla, bankaların ticari, ticari olmayan ve Bankalar arası işlemler için döviz oranlarını saptamalarına müsaade edilmiştir.

Arz ve talep koşulları çerçevesinde Türkiye'de döviz kurunun serbest olarak belirlenmesine yönelik önemli bir adım, Ağustos 1988'de MB içinde döviz ve etkin piyasaların açılmasıyla atılmıştır. MB'nin döviz pozisyonunu yöneten bankalar, özel finans kuruluşları ve Döviz İşlemleri Genel Müdürlüğü bu pazarlara katılmıştır. 1990 yılında döviz kurlarını kamu otoritesinden bağımsız olarak belirlemeye izin verilmiştir. Bu anlamda bankalar ve özel finans kurumları, 1990 yılından bu yana MB'den bağımsız olarak döviz kurlarını düzenleyebilmektedirler (Karluk, 2009:558).

Dış ticarete 24 Ocak kararlarının en önemli etkisi görülmüştür. Her gün döviz değerlerinin belirlenmesi, özellikle TL, mark vb. yabancı para cinsinden sabit amortisman, ülke içinde üretilen mallara olan dış talebi arttırmıştır. Dış satışlardaki artış TL değerinin manipülasyonuna dayandığından, uygun bir endüstri içinde oluşturulamamıştır. Bu modelin en olumsuz yönü, borçlanma oranının artmasıdır. 1980'den sonra Türkiye'nin dış borcu süratle artmış, kamu açıklarını gidermek için iç borçlanma da hızla yükselmiştir (Yeldan 2001:39).

Tablo2. 3. Döviz Kurları (1980-1991)

Yıllar	Yılsonu Dolar Kuru	Ortalama Dolar Kuru
1980	89,3	76
1981	129,7	110,2
1982	185,1	160,9
1983	274	224
1984	432,5	364,9
1985	574	518,3
1986	755,9	669,4
1987	1.018,40	855,7
1988	1.813,00	1.420,80
1989	2.311,40	2.120,80
1990	2.927,10	2.607,60
1991	5.074,80	4.169,90

Kaynak: DPT, (2002), Sayılarla Türkiye Ekonomisi Gelişmeler (1980-2001) Tahminler (2002-2005), Ankara, sf.20.

1989'da kabul edilen 32 sayılı kararla, döviz ve efektif hareketlerle ilgili neredeyse tüm kısıtlamalar kaldırılmıştır. Yurt dışı yerleşiklere ayrıca yabancı para yatırma hesabı açma hakkı verilmiştir. Özellikle o zamandan beri, dolar döviz kurunun değeri önemli ölçüde yükselmiş ve yükselmeye de devam etmiştir.

2.5.2.3. Faiz Politikasındaki Değişimler

Finansal serbestleşme süreci, Temmuz 1980'de kredilerin ve faiz oranlarının serbest bırakılmasıyla başlamıştır. Faizlerin serbest bırakılmasının sebebi, enflasyonu dizginleme ve ekonomide bozulmuş dengeleri yeniden kurma amacının aracı olduğu beklenmiştir. İlk aşamada artacak faiz oranları, tüketim ve yatırımları caydırarak ekonomideki aşırı talebi azaltabilecektir (Ulagay, 1983:33). Böylece artan tasarruf ve artan rekabet ortamı ile finans sektörüne derinlik kazandırılması hedeflenmektedir. Bununla birlikte, 1981'in sonlarında mevduata reel faiz başlatılmış, bankalar tarafından verilmesine izin verilen mevduat sertifikalarına vadeli mevduat hükümleri

uygulanmış, bu durumdan en çok faydalanan bankacılık sektörü, sistemin karşılıksız büyümesine katkıda bulunmuş ve sistem krize doğru götürülmüştür (Yeldan, 2001: 189).

Sistemin krize sürüklenmesi, hükümeti faiz oranlarında yeni düzenlemeler yapmaya götürmüştür. Böylece hükümet, en büyük dokuz bankanın faiz oranlarını belirlemesine ve daha küçük bankaların bu faiz oranına ilave prim ödemesine izin vermiştir. Ancak, Aralık 1983'te Merkez Bankası'na mevduat faiz oranlarını belirleme ve bu oranları düzenli olarak inceleme yetkisi yeniden verilmiştir (TCMB, 2002:13). 1983'ten beri uygulanmış ve enflasyonist baskıyı azalttığı düşünülen yüksek faiz oranı, zaman içinde olumsuz bir etki yaparak besleyici bir faktör haline gelmiştir. Diğer bir deyişle, reel faiz, harcamaları kontrol edilemeyen üst gelir gruplarının tüketim harcamalarını artırarak talep baskısına uygulanırken, yüksek faiz oranlarının yol açtığı pahalı para fiyatlara maliyet baskısının oluşmasına neden olmuştur (Akdiş, 2011:471).

1985-1989 yılını kapsayan Beşinci BYKP'de ise, hükümet tarafından belirlenen politikalar ön plana çıkmıştır. Beşinci BYKP çerçevesinde alınan kararlar gereği faiz politikası aşağıdaki başlıklarda belirlenmiştir.

1985-1989 dönemini kapsayan Beşinci BYKP'de, hükümet tarafından belirlenen politikalar öne çıkmıştır. Beşinci BYKP çerçevesinde alınan kararlara uygun olarak, faiz politikası aşağıdaki başlıklarda belirlenmiştir (DPT, 1985:33-34):

- "Ekonomideki kaynakları harekete geçirmek, finansal tasarrufları artırmak ve bu tasarrufları enflasyona karşı korumak için önlemler alınacaktır.

- Kaynakların etkin bir şekilde dağıtılması ve kullanılması yönünde uygulanacaktır.

- Gerçekçi faiz oranlarının uygulanması, aracılık faaliyetlerinin aktivasyonu, vergilendirmenin düzenlenmesi ve teşvik sistemi, mevduat ve kredi faizi arasındaki farkı azaltmaya çalışılacaktır.

- Reeskont faiz oranları, banka sistemi kaynaklarını plan öncelikleri doğrultusunda belirlenecektir.

- Tercihli kredi sistemini genel sisteme entegre ederek, kredilere uygulanan faiz oranlarının enflasyon oranının altına düşmemesi hedeflenecektir."

1987'de faiz politikası, faiz oranlarının ekonomik faaliyetleri yavaşlatmadan ve mali tasarrufları arttıracak şekilde uygulanmaya çalışılmıştır. Fiyatların artmasıyla birlikte mevduat faiz oranları enflasyonun gerisinde kalmıştır. Aynı yıl içerisinde, kamu kesimine sağlanan kredilerdeki olağanüstü artışın etkisiyle, emisyon 3 Trilyon TL'yi aşmıştır. Bu likitide fazlası, dövize talep biçimine dönüşmüştür. Dövizle olan fazla talep ise MB ile serbest piyasa kurları arasındaki farkın açılmasına neden olmuş, bu da sürecin kendisini kuvvetlenerek yenilemesi sonucunu doğurmuştur. Bu gelişmeler MB'nin parasal hedefleri tutturabilmesini güçleştirmiş, kur üzerinde baskı yaratmış ve TL'yi cazip hale getirmek için 4 Şubat 1988 İstikrar Programı Kararları'nın devreye sokulmasına neden olmuştur. Kararlar gereği; ithalat teminatları %7'den %15'e çıkarılmış, ihracata vergi iadesi ödemeleri arttırılmış, vadeli ve vadesiz resmi mevduat faiz oranı en fazla %10 olarak belirlenmiş, bankalararası mevduat faiz oranları serbest bırakılmış; yıllık azami faiz oranları, vadesizde %36, 1 ay vadelielerde %40, 3 ay vadelielerde %45, 6 ay da %52 ve 1 yıl vadelielerde %65 olarak belirlenmiştir (Önder, 2005:169-170). Kriz ortamında sıcak paranın ülkeden kaçışına engel olmak için faizlerin yükseltilmeye devam edilmesi, üretimi düşürmüş ve durgunluğun daha da artmasına neden olmuştur. 1989 yılında ücret ve maaşlara yapılan % 200 oranındaki zamlar ise tüketim harcamalarını arttırmıştır. Bunun sonucu, son yirmi yılın en yüksek büyüme hızına ulaşılmış; ancak istikrar programı da rafa kaldırılmıştır. 4 Şubat Kararları ve sonuçları dikkate alındığında, ANAP'ın popülaritesi azalmış, bu ise oy oranlarına yansımıştır (Karluk, 2009:420).

Bu dönemde, bireysel çıkarların uygulanma ve yönetim tarzlarının yanı sıra, bankacıların serbest çıkarlar politikası ve bankacıların iflası politikasının bir birleşimi sonucunda bir dizi bankanın mali yapısı sorun yaşamıştır. Bu sorun sonucunda mevduatlar özel bankalardan devlet bankalarına dönüştürülmüştür. 1931'den bu yana, yalnızca emisyonlardan sorumlu olan ve bankacılık sektörünü izlemekte ve denetlemekte hiçbir tecrübesi ve kuruluşu bulunmayan Merkez Bankası, bu krizde kredi kuruluşunun ikinci işlevini başarıyla gerçekleştirmiş ve sistemin engellenmesini önlemiştir. Bu kriz ekonomik olarak sistematik bir risk oluşturmamıştır (Karakoç, 2006:384).

2.5.2.5. Sermaye Hareketlerinin Liberalleştirilmesi

Türkiye'de sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi 1980'lerde gerçekleştirilen ekonomik ve mali reformlarla bağlantılı olarak başlatılmış ve 1989'da tamamlanmıştır. 1980'den önce sermaye hareketleri döviz işlemleri ile ilgili yönetmeliklerle kontrol edilmiştir. Serbestleşme süreci, 1980'lerden sonra Kararname ile başlatılmıştır. 28 ve 30 sayılı bu kararlar uyarınca Aralık 1983 ve Temmuz 1984'te yürürlüğe girmiştir. Bu kararnamelerle, sermaye hareketleri kısmen serbestleştirilmiştir (TCMB, 2002:16).

Sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesi kapsamında, yabancı yatırımın ülkeye çekilmesi için Beşinci BYKP çerçevesinde de bir dizi kararlar alınmıştır. Bu kararlar gereği (DPT, 1985:32):

- "Dünyadaki olayların gelişmesine paralel olarak, Türkiye dışında bulunan bir şirketin ticari ve sınai faaliyetleri (off - shore business) önlemlerin ve teşviklerin geliştirilmesine olanak sağlayacaktır.

- Basra Körfezi ülkeleri, ekonomimizin kalitesini, teknolojisini ve pazar kapasitesini arttırmaya yatırım yapmaya teşvik edilecektir.

- Uygun yabancı sermaye yatırımları ile yüksek finansman ve ileri teknoloji gerektiren kritik projelerin gerçekleştirilmesi teşvik edilecektir.

- Serbest bölgelerin geliştirilmesi yoluyla, ithal edilen malların stok seviyesini yurtiçinde azaltmaya, bu bölgelerden transit ticaret ve ihracatın döviz gelirlerini artırmaya çalışılacaktır."

Özal hükümetleri döneminde, yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye kolay girişini kolaylaştırmak amacıyla vergi, döviz ve diğer mevzuatta önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu dönemde "Yap-İşlet-Devret" modeli uygulanmıştır. Bu uygulama ile yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi ve ülkenin altyapı yatırımlarındaki eksikliklerin giderilmesi asıl amaç olmuştur. "*Yap- İşlet- Devret*" uygulaması ile otoyol, baraj, telefon, köprü ve su vb. gibi hizmetlerin yapıldığı görülmüştür. (Yeldan 2001:3844). Yabancı yatırım dağılımları genel olarak incelendiğinde, 1985-89 döneminde doğrudan yabancı yatırımların % 80'ini aşan kısmının gelişmiş ülkelere yapıldığı görülmektedir. En az gelişmiş ülkeler olarak adlandırılan çok fakir ülkeler grubunda, yapılan doğrudan yabancı yatırımların payı yok denecek kadar azdır. Buradan da anlaşılaacağı üzere, yabancı yatırımların ülkeye çekilmesinin,

ülkenin gelişmişlik düzeyiyle doğru orantılı olduğu durumu söz konusudur. Diğer taraftan yabancı yatırımların ülkenin gelişmesine büyük katkı sağlayacağı görüşü de bu anlamda bir ikilem oluşturabilmektedir. İhracat odaklı üretime yönelik doğrudan yabancı yatırımlarda, yerel üretim olanakları ve maliyetleri (eğitim ve işgücünün etkinliği, altyapı, ücret seviyesi, sosyal sigorta mevzuatı, vergi politikası, çevre koruma mevzuatı), finansal politikalar (sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamalar, döviz kuru politikası, kredi politikası) ve ticaret politikası da önem kazanmaktadır (DPT, 1995:16).

Türkiye'de sermaye hareketlerinin tamamen liberal hale getirilmesi süreci 1989 yılında tamamlanmıştır. Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 32 No'lu Kararla kambiyo rejiminde köklü değişiklikler yapılmıştır. 11 Ağustos 1989'da yürürlüğe giren bu kararname ve ilgili düzenlemelerle, en önemli ve son aşama olan sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesi ve tam konvertibiliteye yönelik en önemli adım da atılmıştır (Önder, 2005:173). 32 No'lu kararnameyle getirilen temel düzenlemeler şöyledir (TCMB, 2002:16-17):

- Türkiye'de yerleşik kişiler, bankalar ve özel finans kuruluşları, herhangi bir sınırlama olmaksızın, yabancı para elde edebilir ve yabancı para tutmak için herhangi bir kısıtlamaya tabi değildir.

- Türkiye'de yerleşik kişiler, Türkiye'de yerleşik olmayan kişiler karşılığında aldıkları her türlü hizmeti döviz olarak ülkeye getirebilirler.

- Yurtdışında ikamet eden kişiler, İMKB'de listelenen ve Sermaye Piyasası Kurulu'nun izniyle verilmiş olan menkul kıymetleri alıp satmakta özgürdür.

- Türkiye'de ikamet eden şahıslar, özel borsa kurumları aracılığıyla döviz borsalarında işlem gören bankalar ve menkul kıymetler; Merkez Bankası tarafından işlem gören yabancı para birimlerinde hazine bonosu ve devlet tahvili alıp satmakta ve alımlarını yurt dışına aktarmakta serbesttirler.

- Türkiye'de ikamet edenlerin yurt dışında menkul kıymetleri çıkarması ücretsizdir ve bunları piyasaya satmaları serbesttir. Türkiye'de ve yurtdışında ikamet edenlerin yurt dışına menkul kıymet getirmesi serbesttir.

- Yabancı sermayenin satışından veya tasfiyesinden doğan gelirler bankalardan veya özel finans kurumları aracılığıyla ülke dışına aktarılabilir.

- Yurt dışından döviz alabilmekte serbesttir.

- Gayrimenkul satış yasağı kaldırılmış ve gayrimenkul satış geliri transfer edilmesi ücretsizleştirildi.

- Türkiye'de yerleşik olmayan kişilerin, döviz almaları, transfer ettirmeleri ve yurt dışına TL göndermeleri serbesttir.

- Türkiye'de yerleşik kişilerin yurtdışında temsilcilik ve irtibat büroları açmaları serbesttir.

1954 yılında 6224 sayılı Kanun ile dönemin en liberal Yabancı Sermaye Kanunu'nu uygulamaya koyan Türkiye, 1980'li yıllarda istikrar programı çerçevesinde başlayan liberalizasyon politikaları ve kambiyo mevzuatında yapılan değişiklikler ile birlikte, uluslararası sermaye ilgili düzenlemeler yapmıştır. 8/168 sayılı *"Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi"* 1980 yılında yürürlüğe girmiş ve Başbakanlığa bağlı *"Yabancı Sermaye Dairesi"* kurulmuş, daha sonra DPT'ye bağlanmıştır. 17.7.1991 tarih ve 436 sayılı Kararname ile Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı bünyesine alınmıştır. Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 1994 tarih ve 4059 sayılı Kanun ile Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlıklarının kurulması sonucunda, Hazine Müsteşarlığı bünyesinde faaliyetine devam etmiştir (DPT, 2000: 8).

Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını diğer ülkelerle kıyasladığında oldukça düşük seviyede olduğu görülmektedir. DP dönemindeki liberal nitelikteki yasaya rağmen, 1980 yılına kadar beklenen ölçüde yabancı sermaye ülkeye çekilememiştir. 1971-80 döneminde Türkiye'ye gelen toplam yabancı sermaye 100 milyon dolar iken, bu rakam İngiltere'de 40.5 milyar dolar, İspanyada 7 milyar dolar, İtalya'da 5.7 milyar dolardır. Türkiye'de 1981'de 141 milyon dolar olan yabancı sermaye yatırımı, 1986'da 125 milyon dolar iken, 1989'da 663 milyon dolara çıkmış ve yükselme eğilimine girmiştir (Karluk, 2009:585-586).

Tablo2. 4. Yabancı Sermaye (1980-1991)

Yıl	İzin Verilen Yabancı Sermaye (Milyon Dolar)	Filen Gelen Yabancı Sermaye (Milyon Dolar)
1980	97	18
1983	103	46
1984	271	113
1985	235	99
1986	364	125
1987	655	115
1988	821	354
1989	1.512	663
1990	1.861	684
1991	1.967	810

Kaynak: DPT, (2002), Sayılarla Türkiye Ekonomisi Gelişmeler (1980-2001) Tahminler (2002-2005), Ankara, sf.17.

Başka ülkelerle kıyaslandığında Türkiye'de yabancı sermaye yatırımının düşüklüğü, siyasal istikrar ortamının sağlanamamasıyla da alakalıdır. Diğer taraftan, finansal liberalizasyon kapsamında Türk bankacılık sisteminin 1989 sonrası yapısında temel işleyişin, doğrudan dışarıdan borçlanma yetisini kaybetmiş kamu kesiminin borçlanma gereğini finanse eden bir görünümü vardır. Bu durum iç borçlanma senetlerinin yarattığı finansal olanakları ortaya çıkarmıştır. Böylece bankacılık sistemi reel sektöre kaynak aktarımı işlevini ikinci plana itmiş ve rantiyeye tipi spekülasyon finansman biçimlerine yönelmiştir (Yeldan, 2001:151 -153).

Türkiye ekonomisi, 24 Ocak Kararları'ndan sonra yapısal bir değişim sürecine girmesine rağmen, istikrarı sağlamada başarıya ulaşamamıştır. 1988 yılına gelindiğinde, fiyatlar yükselirken üretim düşmüş, yatırımlar azalmış, reel ücretler düşerken faizler yükselmiştir. Kamu kesiminde mal ve hizmetlerinin fiyatları maliyetlerin altında kalması, kamu açıklarını büyütmüş, bu durum enflasyonu arttırmış ve TL'den kaçış söz konusu olmuştur. Yine, 1987 yılındaki genel seçimler sebebiyle kamu açıkları artmış ve mali piyasalardaki dengeler alt üst olmuştur (Karluk, 2009:420). 1981-1990 dönemi ele alındığında ekonomide ortalama büyüme % 4.5, kişi başına düşen milli gelir 1990 yılında 2682 dolar, Satın Alma Gücü Paritesi'ne göre ise 4700 dolar olarak gerçekleşmiştir. 1991 Körfez Savaşı nedeniyle ekonomik kriz ortamına sürüklenme durumu söz konusuyken aynı yıl ekonomide büyüme % 0.5 olarak gerçekleşmiştir (Eroğlu-Albeni, 2002:192).

2.6. 24 Ocak 1980 İstikrar Programı Sonrasında Alınan İstikrar Tedbirleri ve Ekonomide Yaşanılan Gelişmeler

24 Ocak İstikrar programı kapsamında ekonomide yapısal dönüşümü içeren kararlar alınmıştır. Bunun yanı sıra, ekonomik bunalımın aşılması amacıyla güncel tedbirler de alınmış ve bu tedbirler kısa zamanda etkisini göstererek ekonomiyi yeniden işler hale getirmiştir. Yeniden işletilmeye başlanılan ekonomide çarklarının sürekli dönebilmesi için ekonomik faaliyetlere yaklaşım felsefesinin tamamen değişmiş olduğu görülmektedir (Doruk, Yavuz, 2018: 2241).

Yeni ekonomik yaklaşım felsefesi kapsamında ekonomide hemen hemen her alanda bir çok düzenleme yapılmış ve yapısal bir dönüşüm yaşanmıştır. Ekonominin yapısını dönüştürmeye dönük düzenlemeler özellikle dış ticaretin ve mali piyasaların serbestleştirilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu alanlardaki düzenlemelerin tamamlanma süreleri farklılık göstermektedir. Örneğin, ihracat gelirlerinin artırılmasına ilişkin tedbirlerin önemli bir bölümü ilk yıl içerisinde alınarak gerekli yapısal dönüşüm sağlanmış, daha sonraki süreçte bu tedbirler konjonktürel gelişmelere uygun olarak düzeltilmiş ve bir süre sonra ulaşılan ekonomik düzey ve anlaşmalar gereği kullanılan araçlar değiştirilerek farklı araçlarla bu yaklaşım sürdürülmüştür. Buna karşılık, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesine ilişkin tedbirler ekonomide alınan mesafeye bağlı olarak, bir süreç dahilinde 1989 yılına değin sürdürülmüştür (Doruk, Yavuz, 2018: 2242).

2.6.1. Türkiye’de 1980 Sonrası Enflasyon

Türkiye 1970’lerin ilk başlarında yapılan devalüasyon ve buna bağlı olarak uygulanan iktisadi politikalar ödemeler dengesine olumlu dönüşleri sonucu, giderek yükselen döviz rezervlerinin de verdiği avantajlar sayesinde kalkınma mücadelesini elden bırakmamıştır. 1973-74 arasında patlak veren petrol krizi, var olan döviz rezervleri ile kısa vadeli borçlanma yolları kullanılarak, bir müddet ötelenebilmiştir (DPT, 1990: s.4). Buna karşın yeni bir dönüşüme giren küresel konjonktürü takip edememe ve 1974 Kıbrıs Harekâtından sonra uygulanan ambargo, 1977’lerin sonlarına değin ödemeler dengesinin zayıflamasına sebebiyet vermiştir. 1970’lerin

sonlarına doğru zayıflayan ekonomik koşullar hayatın her köşesinde varlığını hissettirmiş ve bu da enflasyonun 1980'den sonra üç rakamlı boyutlara varmasına neden olmuştur. Sanayi sektöründeki dengenin bozulması sonucu GSMH etkilenmiş ve bununla birlikte vatandaşın refah seviyesinde olumsuzluklar meydana getirmiştir. Yükselen ekonomik krizlerin tüm sektörlerle verdiği olumsuz tepkilerden ötürü işsizlik giderek artmıştır. 1980'den önce %9.7 olan işsizlik oranı 1981 yılında ise %14.8 çizgisini aşmıştır (Oktay, 1998:s.217).

80'li yıllarda ortaya çıkan yüksek enflasyonun sebebi, iktidarın uyguladığı iktisadi politikalar ile para arzının artırılması, iç ve dış borç faizlerinin giderek yükselmesidir. İktidarın, yükselen harcamaları durdurmak için izlediği borçlanma stratejisi ile Türkiye'nin dış borç stoku 1980'li yılların ilk başında 14.6 Milyar Dolar iken iç borç stoku 93.643 Milyar TL. 'ye varmıştır. Sonuç olarak izlenen borçlanma stratejisi ile faizler yükselişe geçmiş bu da özel sektör yatırımlarını azaltmıştır (Kumcu,2000: s.160-180).

24 Ocak Kararları ile ilk yıllarda kısa vadeli gerçekleştirilecek uygulamalara yönelinmiştir. Enflasyonun yıkıcı ağırlığına son verilmesi ve piyasaların nizama geçmesi hedeflenmiştir. 80'deki %107.2 olan enflasyon oranı 1981'de %36.8'e, 1982'de ise %27'ye indiği görülmektedir. 1983 yılında %30.5 olan bu oran sonraki yıl %50'ye yükselmiştir (DPT, 1990: s.109).

1988 yılına değin ortalama %40 düzeyinde olan enflasyon, 1988'de %75'e yükseldikten sonra %60 oranına varmıştır. Bu seyir 1994'e varıncaya dek bu şekilde seyretmiştir (Oktay, 1998: s.217).

2.6.2. 1980-1982 Dönemi

1980 yılında 24 Ocak İstikrar Tedbirleriyle birlikte ekonomide her alanda girişimciliğin canlandırılması yönünde teşvikler uygulanmıştır. Özellikle ihracat alanında önemli teşvikler verilmiştir. 1980 yılına değin kamunun desteği ve denetiminde iç talebe yönelik olarak faaliyet gösteren Türk özel kesimi, yeni anlayışla birlikte kendisini çok farklı bir sistem içerisinde bulmuştur. Sağlanan teşviklere rağmen, özellikle faaliyetteki kuruluşlar yeni sisteme uyum sağlamakta oldukça zorlanmıştır. Nitekim, bu süreçte özel kesimde bir çok iflaslar yaşandığı

gibi, bir çok yeni firma ve girişimci de ortaya çıkmıştır. 1980 yılında kapanan şirket sayısı 182 iken bu sayı düzenli şekilde artarak 1986 yılında 1.095'e ulaşmıştır. 1977-1980 arasında yaşanan ekonomik bunalıma rağmen şirketlerin ekonomik koşullara direnebilmesi nedeniyle bu yıllarda kapanan şirket sayısı azalan bir eğilim göstermiştir. 1977 yılında 1.107, 1978 yılında 458, 1979 yılında da 350 şirket kapanmıştır. Buna karşılık, yeni kurulan şirket sayısında 1978-1980 döneminde azalan bir artış yaşanırken, özellikle 1983 yılından itibaren uygulanan politikalara uyum göstermeye başlayan girişimciler nedeniyle bu dönemde yeni kurulan şirket sayısı hızla artmaya başlamıştır. 1978 yılında yeni kurulan firma sayısı 8.728, 1979 yılında 7.680, 1980 yılında ise 7.527 olmuştur. 1980-1986 döneminde yeni kurulan firma sayısı ise 7.527'den 16.043'e yükselmiştir (Kesriyeli, 1997: 5).

Özel girişimciliğin canlandırmasıyla ekonomide özellikle ihracat kesiminde, atılım yaşanmıştır. İhracat rakamlarında ilk yıldan itibaren büyük artışlar görülmüştür. İhracattaki bu artışa karşılık ithalatta getirilen serbestleşmeye rağmen büyük bir artış olmamış ve bu durum cari işlemler açığının düşürülmesine önemli katkıda bulunmuştur. İhracat ve ithalattaki bu serbestleşme 1980'li yıllarda dış ticaretin bankacılıkla birlikte en gözde ve en çok gelişen faaliyet alanı olmasına neden olmuştur (Parasız, 2003: 379).

Bundan sonraki bölümlerde, 1980-1982 döneminde alınan kararlar sektörel açıdan incelenirken, bu kararların alınmasında etken olan ekonomik nedenlere değinilecektir.

a) Para Piyasaları

24 Ocak 1980 Kararlarıyla birlikte idari karar alma sürecinde iktisadi düşünce mantığı etkili olmuştur. Türkiye için kıt bir üretim girdisi olan sermayenin en etkin şekilde kullanılmasını sağlamak için reel faiz uygulamasına geçilmiştir. Tasarruf ve kredi faiz oranlarının bankalarca serbestçe belirlenmesine başlanmıştır. Böylece, yurtiçi tasarruf oranının artırılmasının yanı sıra sermayenin daha verimli ve etkin kullanılabileceği alanlara yönlendirilmesi amaçlanmıştır. Ancak, birinci amaçta başarılı sonuç elde edilirken, ikinci amaçta bankaların topladıkları mevduatı

kullandırma ve değerlendirme konusunda yeterince başarılı olamadığı gözlenmiştir. Burada bankacılığın kredileendirme hususunda yetkin olmaması etkili olmuştur. 1980 yılından itibaren yabancı bankaların da sektöre girişlerine getirilen kolaylıklar sonrasında, bu bankaların şube açmaya başlamasıyla bankacılık sektörü rekabete açılmıştır. Bunun sonucunda bankalar klasik bankacılık faaliyetleri dışındaki alanlarda da faaliyet göstermeye başlamışlar ve şube bankacılığından ihtisas bankacılığına geçmişlerdir.

Mali sektörde yaşanan serbestleşme sonucunda piyasalarda başka aracı kuruluşlar da ortaya çıkmıştır. Bunların bir kısmı kuruluş ve faaliyet kuralları belirlenmemiş bu piyasada, esnek ortamdan yararlanarak kazanç sağlamak isteyen girişimcilerdi. Nitekim, serbest bırakılan faizler nedeniyle piyasaların yasal altyapısının eksikliğinden yararlanarak çok cazip faiz getirilen vaat eden bankerler piyasaya girmişlerdir. 1982 yılına gelindiğinde banker skandali ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu durumun bir daha tekrarlanmaması ve sermaye piyasalarının daha etkili kullanılmasını sağlamak için Sermaye Piyasası Kanunu çıkarılırken Sermaye Piyasası Kurulu kurulmuştur (Merkez Bankası Yıllık Raporu, 1982: 42).

b) Kamu Maliyesi

Kamu maliyesinde yapılması öngörülen vergi düzenlemeleri yaklaşık bir yıllık bir süreden sonra yapılabilmektedir. Yapılan düzenlemeler ile sosyal adaletin gerçekleştirilmesi amaçlanmış, bu kapsamda da düşük gelir grupları üzerinden vergi yükü hafifletilerek daha adil bir gelir dağılımı gerçekleştirmeye ve vergi tabanının genişletilmesine çalışılmıştır. Ancak, vergi kanunlarında yapılan bu düzenleme neticesinde vergi gelirlerinde azalma görülmüştür. 1981 yılında vergi gelirlerinin GSMH'ya oranı yüzde 14,8 iken 1982 yılında yüzde 12,3'e gerilemiştir (MBYR, 1982: 73).

Harcamalarda esneklik sağlamak amacıyla fon uygulamalarına başvurulmuştur. Bütçe dışı fonlar genelde, önceliği olan büyük altyapı yatırımlarının tamamlanması, ihracatın ve ülke sathında özel kesim yatırımlarının teşviki, bazı temel mallarda fiyat istikrarının sağlanması ve sosyal amaçlı programların finansmanı amacıyla kurulmuştur. Fon uygulamaları ile karar alıcıya süratli hareket edebilme imkanı sağlanmış, harcamalarda idari formaliteler azaltılmış ve fon

gelirlerinin bir sonraki yıla devredilebilmesi olanağı getirilmiştir. Bu dönemde toplam 18 fon kurulmakla beraber, fon sisteminin ağırlıklı olarak kullanımı ve geliştirilmesi 1983-1988 döneminde 38 fon kurulmasıyla olmuştur (MBYR, 1982: 74).

Bu dönemde, KİT'lere bütçeden yapılan aktarmaların azaltılması, ücret ve maaş artışlarının baskı altında tutulması nedeniyle kamu harcamalarının GSMH içindeki payı sürekli şekilde düşmüştür. Buna karşılık artan borç anapara ve faiz geri ödemeleri, vergi iadeleri ve diğer aktarmalar başlığı altındaki harcamaların payında yükselme olmuştur. Kamu yatırımlarının imalat sanayiindeki payı, halkın motor gücünün ekonomideki özel sektöre rolünü bırakma arzusu nedeniyle azaltılmış ve enerji, ulaşım ve iletişim gibi altyapı projelerine odaklanmaya başlamıştır. Bununla birlikte, imalat endüstrisindeki boşluk özel sektör tarafından yeterince doldurulmamıştır. Seçici olmayan teşvik planı nedeniyle, özel sektör yatırımları üretim odaklı alanlar yerine turizm, konut ve ulaşım gibi sektörlere kaymıştır. Toplu Konut Kanunu çıkarılarak konutsuz ve dar gelirli kesime yönelik bir inşaat faaliyeti teşvik edilmiştir. Bunun sonucunda hizmetler sektörünün GSMH büyümesine katkısında 1980 öncesine göre büyük artışlar olmuştur (Yılmaz, Susam, 1998: 426-427).

Bir ücret tahkim kurumu olan Yüksek Hakem Kurulu kanunda yapılan değişikliklerle yeniden oluşturulmuştur. Askeri müdahale dönemi olması nedeniyle uygulanan grev ve lokavt yasağının yanı sıra ücretlerin düşük tutulması yoluyla rekabet gücü elde edilmesine ve kamu işçileri ve buna yansıyan memur maaşı düşüklüğü etkileriyle bütçede tasarruf sağlanmasına çalışılmıştır (MBYR, 1982: 33).

c) Ödemeler Dengesi

İhracat gelirlerindeki artışın süreklilik göstermesi için, ihracatta kurumlaşma desteklenerek, ihracatın sermaye şirketleri aracılığıyla gerçekleştirilmesi özendirilmiştir. Ayrıca, esnek kur uygulamasına geçilmesi ve düşük kur politikası izlenmesi, ihracat artışına olumlu katkıda bulunmuştur. İhracatın artırılmasını desteklemek amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı'nda Teşvik ve Uygulama Dairesi Başkanlığı kurulmuş ve bu başkanlık daha sonraki yıllarda da ihracatın geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır (MBYR, 1982: 33).

Bu dönemde ihracatın artırılması amacıyla ihracat için izin belgesi istenmemesi, ihracat bedellerinin kaynağının sorulup, araştırılmaması gibi hukuki düzenlemelerin yapılması, ihracat gelirlerinin artmasında önemli paya sahip olmuştur. 24 Ocak 1980 Kararları öncesinde ekonominin içinde bulunduğu olumsuzluklar ve toplumsal huzursuzluk nedeniyle yurt dışına çıkan yerli sermayenin tekrar yurda dönmesinde bu teşvik araçları etkin rol oynamıştır. İhracatın yanı sıra özellikle turizm sektörüne yönelik olarak verilen teşvikler ve tanınan kolaylıkların yanı sıra, bu işkollarının gelişmesine yurt dışından sağlanan krediler ve yabancı sermaye yatırımlarının da önemli katkısı olmuştur. Ödemeler dengesinin düzeltilmesinde yurt dışı inşaat ve müşavirlik hizmetleri ve ulaştırma gibi sektörlerin geliştirilmesine ve desteklenmesine önem verilmiştir. Nitekim, inşaat ve müşavirlik ile ulaştırma sektörlerinin ödemeler dengesine katkısı hemen görülürken, turizm sektöründe yapılan yatırımların ve tanıtım faaliyetlerinin katkısı, ancak 1984 yılından itibaren bu çalışmaların belirli bir düzeye gelmesiyle birlikte sürekli bir talep artışı şeklinde görülmeye başlanmıştır (MBYR, 1982: 34-35).

d) Yabancı Sermaye

Yabancı sermayenin ülkeye gelişinin özendirilmesine önem verilmiş, bu konuda mevzuatta yer alan kısıtlayıcı hükümler kaldırılırken yerli ve yabancı sermayeye yönelik uygulama farklılıklarının giderilmesi yönünde karar alınmıştır. Yabancı sermaye taleplerinin hızla sonuçlandırılması amacıyla bürokratik işleyiş hızlandırılmış bu kapsamda Devlet Planlama Teşkilatı'nda Yabancı Sermaye Başkanlığı kurulmuştur. Bankacılık sektöründe yabancı bankaların faaliyet göstermesi kolaylaştırılmıştır. Garantisiz ticari borçların yabancı sermaye yatırımlarında kullanılması teşvik edilmiştir. Yabancı sermaye iştiraklerinin yapılacak toplam sabit sermaye yatırım tutarının 2 milyon \$ ile 50 milyon \$ arasında olacağı ve yabancı sermaye iştirak payının ise yüzde 10'dan az yüzde 49'dan çok olamayacağı belirlenmiştir. Yabancı firmaların Türkiye'de keşfedecekleri petrolün yüzde 35'ini ihraç edebilmelerine imkan tanınmış, ayrıca kuyubaşı fiyatının dünya fiyatlarına göre tespit edileceği belirtilmiştir. Böylece yabancı sermayenin ülkeye çekilebilmesi için cazip imkanlar ve ortam oluşturulmak istenmiştir (MBYR, 1982: 40-41).

e) Tarımsal Destekleme

Alımlardan bağımsız faaliyet kredisi yerine, Tarım Satış Kooperatifleri Derneklerine kredi açma sistemi alımlara paralel olarak başlatılmıştır. Tarımsal destekleme kapsamındaki ürün sayısı azaltılırken, Merkez Bankası kaynaklarının, TMO ve TEKEL dışında, Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerine kullanılmaması uygulamasına geçilmiş, Birliklerin reeskont kredileriyle desteklenmesine çalışılmıştır. Böylece, destekleme alımlarının bütçe içerisindeki yükü hafifletilmiştir. Tarımsal girdilerin desteklenmesi ve tarım ürünlerinde fiyat istikrarının sağlanması amacıyla desteklemeye tabi tarımsal ürünler ve pamuk ipliğinin ihracatı esnasında kesilen primlerden kaynağı oluşturulan Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu kurulmuştur. Ayrıca, destekleme alım fiyatlarının açıklanmasındaki gecikmenin önlenmesi ve üreticinin mağdur olmaması için destekleme fiyatlarının kurulan Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulunca belirlenmesi, alım esaslarının ise kurulan Para ve Kredi Kurulu tarafından tespit edilmesi öngörülmüştür (Yılmaz, Susam, 1998: 428).

f) Kamu İktisadi Teşebbüsleri

Ekonomik kalkınmada 1980 yılına kadar çok önemli görevler üstlenen kamu iktisadi teşebbüslerinin, ekonomi içerisindeki rolünde değişiklik yapılmıştır. 1980 öncesinde ekonomik birimlere ucuz girdi sağlama amacı taşıyan ve bu nedenle üretilen mal ve hizmet fiyatlarının hükümet tarafından belirlenip maliyet unsurunun ikinci planda kaldığı bir anlayıştan, fiyatların maliyet artışlarını dikkate alacak şekilde kurumlarca serbest olarak belirlenmesi sistemine geçilmiştir. Ayrıca, temel mal ve hizmetler kapsamındaki ürün sayısı düşürülerek, serbest piyasa koşullarının mümkün olabildiğince uygulanması ve rekabet ortamının oluşturulmasına çalışılmıştır. Bütçeden KİT'lere yapılan aktarmalarda kısıntıya gidilmiştir. Tüm

bunların sonucunda KİT'ler serbest fiyat uygulaması ve reel ücretlerdeki düşüşünde etkisiyle kar etmeye başlamışlardır (MBYR, 1982: 59).

g) Mahalli İdareler

Gelişen ve değişen toplum hayatı ve artan şehirleşmeyle birlikte şehirlerin etrafında oluşan yeni yapılaşmalar ve semtler nedeniyle mahalli idarelerin görev alanlarının genişletilmesi ve bu alanlara da hizmet sunulması gereği ortaya çıkmıştır. Büyük şehirlerin yakın çevresindeki yerleşme yerleri büyükşehir belediyelerine bağlanmıştır (Köse 2000; 36).

Ayrıca, genişleyen görev alanı nedeniyle ortaya çıkacak finansman yetersizliklerinin giderilmesi amacıyla mahalli idarelerin mali yapıları yeniden düzenlenmiş, bir bütünlük içerisinde ele alınmıştır. Buna ilave olarak, mahalli idarelere genel bütçeden aktarılan payların yıllar itibariyle belirli bir orana çıkana kadar artırılması öngörülmüştür. Bu dönem belediyeler arasında Belediye Birlikleri kurulmasının, komşu belediyeler arasında altyapı koordinasyonunun yoğunlaştığı ve İller Bankasının teknik destek işlevlerinin geliştirilmesi gereğinin arttığı bir dönem olmuştur. Belediyelerin kaynak talepleri bu dönemde hızla artmıştır (Köse 2000; 37).

2.5.2.4. Özelleştirme Çalışmaları

Özelleştirme ya da daha geniş ifade ile kamu iktisadi teşebbüslerinin mülkiyetinin özel sektöre satışı, 1970'li yıllarda Şili'de başlamış ve 1979 yılında İngiltere'de Thatcher hükümeti döneminde hız kazanmıştır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de benzer sorunlara yol açan KİT'ler, 1980 sonrası özelleştirme kapsamına alınmıştır (Karluk, 2009:297).

Kamu sektörünün ekonomideki konumunu azaltmak ve özel sektörün ağırlığını arttırmak amacıyla Özal hükümet döneminde ilk kez KİT'lerin özelleştirilmesi başlatıldı. Bu dönemde, KİT'lerin verimlilik ve karlılık ilkelerine uygun olarak ve serbest piyasa ekonomisine uygun olarak çalışması için 223 sayılı Kararname ile düzenlemeler yapılmıştır.

Hükümet kaynakları ile ayakta durmak yerine, piyasadan kaynak temin ederek ve KİT tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarının piyasa kuralları dahilinde oluşturulmasına izin vererek hayatta kalabilmesi önerilmiştir (Uras, 1996:142).

1986'da yürürlüğe giren 32912 sayılı Kanunun 132. maddesi uyarınca, KİT'ler 29831'de yürürlüğe girdi ve 1986'da ihtiyaç halinde yasal özelleştirmeler gündeme getirildi. 32912 sayılı Kanun ile getirilen özelleştirme yöntemleri şunlardır (Uras, 1996:142-143):

"Kiralama yöntemi

- Hisselerin satış yöntemi,
- İşletme haklarının devri,
- Transfer ve tasfiye yöntemi,
- KİT'lerin veya kurumların, yan kuruluşların, işletme ve işletme birimlerinin varlıklarının tamamını veya bir kısmını satma yöntemi (Doğrudan satış yöntemi).

Neo-liberal politikalar temelinde, devletin ekonomik alandaki yerinin azaltılması anlamında özelleştirme çalışmalarının önemli bir yeri vardır. Türkiye'de KİT'lerin özelleştirilmesindeki temel amaçlar ise şu şekilde ifade edilebilir (Karluk, 2009:302):

- Devletin ekonomideki sanayi ve ticaret faaliyetlerini en aza indirmek,
- KİT finansmanının devlet bütçesi üzerindeki yükünü azaltmak,
- Serbest piyasa ekonomisini geliştirmek,
- Serbest piyasa ekonomisini geliştirmek,
- Devletin eğitim, sağlık ve milli güvenlik gibi asli fonksiyonlarına ve alt yapı yatırımlarını gerçekleştirmesine imkân sağlamak,
- Özel sektör için uygun ve güvenli iş ortamı sağlamak,
- Sermayenin tabana yayılmasını sağlamak,
- Kaynakların daha etkin kullanılmasını sağlamaktır.

1985-1989 yıllarını kapsayan kalkınma planı çerçevesinde ise KİT'lerin ekonomideki daha liberal politikalar üzerinden etkin, verimli ve kârlı yönetilmeleri için gerekli önlemlerin alınacağı belirtilmiş ve özelleştirme politikası niyeti tekrar edilmiştir. Beşinci BYKP çerçevesinde alınan kararlar gereği KİT politikası (DPT, 1985:35-36):

- "KİT'lerin kârlı ve verimli çalışmaları esas alınacaktır. Bu çerçevede, yönetimin sürekliliğini, deneyimli, bilgili ve nitelikli kadroları sağlayacak düzenlemeler yapılacak ve KİT'lerin idari ve finansal açıdan bağımsız çalışabilmesi için düzenlemeler yapılacaktır.

- KİT'lere bağlı bazı işletmelerin hisse senetleri satışı yoluyla halka açılması sağlanacaktır.

- KİT yatırımları, planın hedefleri doğrultusunda, enerji, madencilik, ulaşım ve rehabilitasyon sektörlerinde yatırımlar yoğunlaşacak ve özel sektörün yeterli olduğu alanlarda yeni yatırımlardan kaçınacaktır".

Tablo2. 5. Özelleştirme Gelir ve Giderler (1985-1991)

	1985/1989	1990	1991
Net Özelleştirme Gelirleri	136	388	225
	686	966	665
Özelleştirme Giderleri	- 58	- 18	- 29
	410	209	342
Özelleştirme Gelir-Gider Farkı	78	370	196
	276	756	323

Kaynak: DPT, (2002), Sayılarla Türkiye Ekonomisi Gelişmeler (1980-2001) Tahminler (2002-2005), Ankara, sf.33.

Türkiye'de KİT'lerin özelleştirilmesine ilişkin esaslar, 1986 tarihli ve 19126 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 3291 Sayılı Özelleştirme Yasası'nda yer almıştır. Yasada özelleştirme tanımlanmamış, sadece özelleştirmeye yetkili idareler, özelleştirme yöntemleri ve özelleştirmenin sonuçlarına kısaca yer verilmiştir. 1980 sonrası uygulanan KİT politikaları, devletin iktisadi hayat içindeki payının küçültülmesi düşüncesi çerçevesinde oluşturulmuştur; ancak yeni KİT'lerin oluşturulmasından vazgeçilmemiştir. 1980 sonrası KİT'lerin görünümü; teknik yetersizlikleri çok fazla olan, piyasa şartlarına bağlı olmayan ve sübvansiyon ile ithalat korumaları tarafından varlıklarını sürdüren bir yapı arz etmiştir. Özelleştirme

uygulamalarına yeterli hukuksal altyapı hazırlanmadan başlandığı için istenilen özelleştirmeler ancak 1990 yılından sonra yapılabilmektedir (Karluk, 2009:311,325).

2.7. 24 Ocak Kararlarının Uygulanması ve Sonuçları

Devalüasyon 24 Ocak'ta verilen kararların akabinde gerçekleşmiştir. Yurtdışı kaynak yatırımı ve katılım tutarları üzerindeki limitler kaldırılmış, yabancı sermayenin katılabileceği yatırım alanları büyütülmüştür (Avcı, 1988:54). Bununla beraber, 1980'deki birinci hamle olarak ithalat damgası yüzde 252'den yüzde 1'e düşürüldü ve İthalat Yönetmeliği basitleştirildi. 1981'de kota listesi kaldırıldı ve 2 numaralı serbestleşme listesindeki birçok öge, daha az kısıtlayıcı olan 1 numaralı serbestleşme listesine kaydırılmıştır (TCMB, 2002:9).

Türkiye, Ortodoks (katı kural) ve orta vadeli istikrar ve finansal serbestleşme uygulamalarını birlikte gerçekleştirdi. Faiz oranları serbest bırakıldı, yani bu oranlar birkaç büyük bankalar tarafından belirlenmesi üzerine para politikalarının sıkılaşması ve bankacıların rekabet etmesi, küçük bankaların da faiz yarışına girmesine ve bunun sonucunda büyük bankaların baskısına maruz kaldılar. Sonunda, 1982'de Türkiye ilk krizini finansal serbestleşme içinde geçirdi, çok sayıda banker ve birkaç ufak çaplı banka battı. Krizden sonra, faiz oranlarının inişli çıkışlı bir seyir izlemesi, bankalar ile Merkez Bankası arasında faiz oranlarının birkaç kez karşılıklı belirlenmelerine sebep olmuştur (Ercan, 2000:43).

1980'de alınan önlemler ve iktisadi politika düzeltmeleri kısaca şu şekilde analiz edilebilir:

- Türk lirası oldukça değer kaybetti. Aynı yıl içerisinde ikiye katlanan dolar, 24 Ocak 1980'de tekrar arttı ve 47 TL'den 70 TL'ye yükseldi. İlerleyen zamanda doların değeri sürekli ayarlandı ve 1987 sonunda yaklaşık 1000 TL'ye çıkarıldı. Mayıs 1981'de Türkiye ve yabancı ülkelerde yapılan fiyat artışları hesaplamalarına göre ağırlıklandırılmış son değerleri işaretlemek için dikkate alınarak yapılan efektif döviz kuru 100'den 63,27 'ye düşmüştür. 1979'da 100 olan doların reel değeri 1987 sonunda yaklaşık 200 olmuştur.

- 1980'lere değin tüm fiyat belirlemeleri devlet kontrolünde olmasına rağmen sonradan tüm fiyatlar üzerindeki devlet kontrolü esnetilerek, büyük ölçüde piyasa fiyatları mekanizmasını işler hale getirmiştir.

- Devlete ait işletmeler tarafından üretilen malların fiyatlandırılması üzerindeki baskı, özellikle de fiyat yönetimi alanında, önemli ölçüde zayıflamış ve bu ürün arttırılmıştır.

- 1980'lere kadar sürekli baskı altında tutulan finansal piyasalar bir dereceye kadar serbest bırakıldı ve 1970'lerin enflasyon dönemlerinde, negatif reel faiz oranlarında satın alınan ve satılan fonların enflasyon üzerindeki faizle işlem görmesine izin verilmiştir. Bankaların yanı sıra diğer finansal kurumların geliştirilmesi için de çaba gösterilmiştir.

- 1970'lerde, son derece güçlü ve militan olan işçi örgütlerinin faaliyetleri kısıtlanmış, toplu pazarlık yöntemleri revize edilmiş ve işçilerin ücretlerinin artması engellenmiştir.

- 1980'lere kadar, uygulanmış olan kalkınma stratejisi ile ülkenin içerisinde bulunduğu siyasi sebeplerle yapılamayan dış kaynaklı yatırımlar özendirilmiştir.

- Sıkı bir para politikası uygulamaya konularak ve nakit emisyonlarını kontrol etmek için bazı çabalar sarf edilmiştir.

- İhracatın teşvik edilmesi, önemli vergi iadeleri, sübvansiyonlar, kredi limitleri ve düşük faizli uygulamaların yaygınlaştırılması için çeşitli önlemler alınmıştır. Bununla beraber teşvik önlemlerinin toplam ihracat değerinin % 18 ile % 25 parametresinde olduğu belirlenmiştir.

Enflasyonu kontrol etmek, dış finansman açığını kapatmak ve daha dışa dönük ve piyasa odaklı bir ekonomik sistem elde etmek için 24 Ocak 1980 tarihli kararlar açıklanmıştır. Alınan kararlarla, ihracata dayalı büyümeyi özendirmek ve Türkiye'nin ihracattaki rekabet gücünü artırmak amacıyla ihracat sübvansiyonları sağlanırken, Türk lirasının gerçek değerini kaybetmesine müsaade edilmiştir. 1980 yılında başlatılan ekonomik program, ihracat sübvansiyonları, yüksek devalüasyon ve devlete ait iktisadi teşebbüsler aracılığıyla üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarının artması çağrısında bulundu. Başlangıçta, devlet politika faizleri, faiz oranları ve kamu malları için yüksek fiyatlara hızlı ihracatı teşvik etme politikaları eşlik etti.

Borç azaltma işlemi ile birlikte, IMF ve Dünya Bankası rezerv kredileri ödemelerle hızla bağlantılıydı (TCMB, 2002:5-6).

24 Ocak kararlarının bir özelliği vurgulanmalıdır: ithalat kısıtlamaları 24 Ocak'tan sonra büyük ölçüde azalmasına rağmen, Gümrük Vergilerinde belirgin bir azalma olmamıştır. Bu olay şüphesiz kullanılan girdiler nedeniyle ihracat fiyatlarını artırmış. Bunu telafi etmek için çeşitli ihracat sübvansiyonları yapılmıştır. 24 Ocak kararları ve dışa açılma politikaları neticelerinde nereye varılmıştır? Her şeyden önce, verimli neticelerden bahsedecek olursak: en verimli netice şüphesiz ihracattaki artıştır. 1979'da milli gelirin %3,4'üne düşen ihracat, 1980'lerde istikrarlı bir şekilde yükseldi ve 1987'de bu oran %16 oldu. 1979'da 2.2 milyar dolar olan ihracat, 1987'de yaklaşık 10 milyar civarındaydı. Bu yüzden dört katını aşan bir artış göstermiştir. Arap ülkeleri, özellikle Irak ve İran, ihracattaki bu artışta önemli bir paya sahip olsa da, OECD ülkelerinden büyük bir artış olmuş, ülkenin dış itibarı yüksek olduğu için oldukça fazla borçlar edinebiliyordu.

Sermaye piyasası 1981 yılında kuruldu. Borsa 1986'da açıldı. 1982 yılında ise yabancı para hesabının açılmasına müsaade verildi. 1983/92'de dış ticaret büyük ölçüde serbest bırakılmıştır. 1984'te yabancı para işlemleri kısmen muaf tutulmuştur. 1989 yılında sermaye akışı serbest bırakılmıştır. Türkler yabancı menkul kıymetleri ödünç alabilirken, yabancılar yerel gazeteler satın alabilmişlerdir (Ercan, 2000:43).

1989'da Türkiye değişim rejimini özgürleştirdi ve ödemeler dengesinin sermaye hareketlerinin unsurlarını Uluslararası Finansal sermayenin spekülasyon hareketlerine doğrudan açtı (Yeldan, 2003:2).

1985 yılında MB kamu kağıtları ihaleleri başladı. 1986'da MB Interbank para piyasasını açtı. Amaç, bankacılık sisteminin kısa vadeli likidite ihtiyacını karşılamak ve MB kaynaklarına olan talebi ortadan kaldırmaktı (Ersel,1993:36). MB, 1987 yılında piyasa işlemlerini açmaya başladığı için 1988 yılında döviz piyasasını açmıştır

1981-1988 yılları arasında Türkiye'nin serbestleşme programının ilk evresi şeklinde değerlendirilebilir. İkinci evre 1989 yılında yabancı sermaye girişlerinin serbestleştirilmesi ile start almıştır. Bu dönemde ihracat teşvik politikaları ön planda yer almaktadır. Bu politikalar hem döviz hem de doğrudan ihracat sübvansiyonlarını kullanmıştır (Ercan,2000:44).

Türk iktisadi hayatında temel yapısal değişiklikler meydana getiren 24 Ocak 1980 tarihli istikrar kararlarından sonra;

- Kamu kesimi açıklarında, özellikle 1990'dan bu yana hızlı artış,
- İç borç servisi için bile vergi gelirlerinin yetersizliği,
- Devletin borçlanmayı iç borçlanma yoluyla finanse etmesi, bu boşluğu doldurmak için yeni bir dış istikrar programı (5 Nisan, Ekonomik Çözümler) uygulamasını gerektirmiştir.

1990'lı yıllarda bir şekilde artan devlet açığının finansmanı, büyük ölçüde iç finans piyasalarında borçlanmaya başlamış ve Merkez Bankası'nın kısa vadeli borçlanma oranlarının, finansal disiplinin sağlanmasına yönelik çabalar nedeniyle azaltıldığı gözlenmiştir (TCMB, 2002:31).

1990'lı yıllarda gittikçe artan bir şekilde artan kamu açıklarının finansmanı iç piyasalardan borçlanmaya başlamış ve Merkez Bankası'nın kısa vadeli borçlanma faiz oranları mali disiplinin sağlanmasına yönelik çabalar nedeniyle azaltılmıştır. Diğer taraftan, iç borç faiz ödemelerinin GSMH'ya oranı 1980'lerde yüzde 1,1 iken, bu oran 1990'larda yüzde 6,3'e yükselmiştir. Ayrıca, iç borç çoğunlukla kısa vadeli oldu. Aynı dönemde Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG)'nin GSMH'ya oranı yüzde 6'dan yüzde 9,4'e yükselmiştir (TCMB, 2002:32).

5 Nisan kararları çerçevesinde alınan önlemler şöyle özetlenebilir: devalüasyon % 39 TL. Hazine bonoları, tahviller ve itfa gelirleri üzerinden% 5 vergi oranı kaldırılmıştır. Döviz kurları serbestleştirildi ve 10 bankaya göre döviz kurları belirlenmiştir.

KİT ve TEKEL ürünleri büyük miktarlarda yükseltildi ve bir kerelik ek vergiler getirildi. Yakıtle ilgili kesikler %10'dan %25'e çıkarılmıştır. Ayrıca, kamu kurumlarının parasının MB veya Ziraat Bankası dışında tutulmaması kararlaştırılmıştır.

Neyse ki, 1995'e girdiğimizde, vatandaş iyimser düşündüren iki büyük beklenti ortaya çıkmıştır: birincisi, şimdi özelleştirme yasası, özelleştirmeyi hızlandıracak KİT yükü, azalan ve dolayısıyla devlet kredisine olan ihtiyaç azalacak. İkincisi, Gümrük Birliği yapılacak ve ekonomi yeni bir ivme kazandıracak. Bu yapısal değişikliklere ek olarak, Türkiye'de bir zihniyet değişikliğine ihtiyaç vardı. Vergi kazanmasa da, toplumsal yapıyı ve vergiyi kazanan zihniyeti değiştirmemiz

gerekti, ama işe yaramayacaktı (Tokgöz, 2001:252). Burada 1995 yılında uygulanan ekonomik programın bir geçiş programı olduğu belirtilmelidir.

1995 programının ekonomik hedeflerini belirlerken, aşağıdaki temel ilkeler takip edilmiştir: kamu finansman açığının azaltılması, kontrol altında tüketimin artırılması, sabit sermaye yatırımlarının canlandırılması ve ihracatın daha kalıcı hale getirilmesi... (Tokgöz, 2001:254)

Kasım 1999'ın başlarında, TCMB, Türkiye ekonomisinin sağlığına ilişkin karamsar düşüncelere yol açan bir karar verdiğini açıkladı: ilk on Milyon Türk Lirası 1999 piyasaya çıkmıştır. 17 Ağustosta Marmara bölgesinde ve 12 Kasım'da Bolu-Düzce'de meydana gelen büyük depremin yol açtığı "ekonomik kayıpları karşılamak yönünde 26 Kasım 1999 tarihinde (4481 Sayılı) "Deprem Vergisi" çıkarılmıştır (Tokgöz,2001:269-270).

Türkiye 2000'lerde ekonomiye geldiğinde enflasyona dayalı yeni bir program geliştirildi. Aralık 1999'da Niyet Mektubunda yayımlanan 2000 Enflasyon Azaltma Programı, 2002 yılı sonuna kadar üç yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Bu dönemde, parasal program, döviz kuru ve kamu maliyesi olarak belirli bir zaman çizelgesine bağlanmıştır. Politikalar, performans kriterleri ve stratejik hedefler ile planlı yapısal reformlarla da desteklenmiştir. Program üç ana başlık üzerine kuruluyor gibi görünmektedir: (i) kamu sektörü reformu; (ii) döviz kurunun nominal oranına dayalı bir parasal program, (iii) sosyal güvenlik, özelleştirme ve tarım için yapısal dönüşümler (Yeldan, 2004:161)

Öte yandan, IMF'ye verilen 'Niyet Mektubu'nda, enflasyon oranı (TEFE) 2000'de % 20, 2001'nin sonunda % 10 ve 2002'nin sonunda üç senelik program sonunda % 5 oranında düşmüş olacaktı (Tokgöz, 2001:270).

2000 yılının ilk yarısında "İstikrar Programı"nın olumlu gelişmelerinin etkisi altında Devlet Planlama Teşkilatı uzmanları ve iktidar, 2001-2003 dönemi için senelik ortalama %7 büyüme oranını iyimser bir tahminle öngörmüştür. Bu uzun vadeli hedef ve strateji doğrultusunda, siyaseten istikrarı sağlamayı başaran geniş tabanlı koalisyon hükümeti, 1 Ocak 2001'de 2001-2005 için sekizinci Beş Yıllık Kalkınma planını kabul etti. Ama 8. Planın ana hedefleri ile alakalı politikalar ve araçlar, yasalaşmadan önce Kasım 2000 krizi ile gündemden düşmüştür. Çünkü iktidar ve ekonomik yönetim "gün tasarrufu" çabalarıyla uğraşma içine girdi

(Tokgöz, 2001:280-281). Kasım krizinin akabinde Türkiye ekonomisi Şubat 2001 kriziyle yüz yüze kalmıştır. Krizlerle ilgili çalışmalar daha geniş çerçevede ele alınması gereken konular olduğundan bu çalışmamızda krizler kısaca ele alınmıştır.

Türkiye ekonomisinin genel bir fotoğrafı buraya kadar yapılan teorik değerlendirmelerle ele alınmış olsa da, piyasa ekonomisinin makroekonomik değişkenler açısından etkilerinin ve sonuçlarının sürecin doğru tanımı açısından değerlendirilmesi çok önemlidir. Bu olay için veya ekonomideki ana makro değişkenlerdeki değişiklikler çalışmanın bir sonraki bölümüne dahil edilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEMEL MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER

3.1. Gayri Safi Milli Hasıla

Türkiye'nin GSYİH'sı, özellikle dalgalı eğilim 1980'de başlamıştır. Parasal değerde sürekli bir artış oluşmaktadır, ancak buradaki önemli nokta, GSMH'de bir önceki yıla göre nasıl geliştiğidir. Tablo 3.1'i incelendiğinde, GSMH'nin yıllara göre arttığını görüyoruz. 1980 yılında %-2.8 olan GSMH büyüme oranı, 1995 yılına kıyasla %8.1 idi. İlk bakışta olumlu görünen bu gelişme, büyüme oranı açısından farklı bir görünüm göstermiştir. Çünkü ekonominin bir üretim değeri olarak büyümesi ve istikrarlı bir orana sahip olması önemlidir. Ancak, Tablo 3.1'e baktığımızda, Türkiye ekonomisinin büyüme eğiliminin son derece dengesiz olduğunu görüyoruz.

Tablo 3. 1. GSMH'nin Yıllar İtibariyle Gelişimi (1980-1995)

Yıllar	<u>GSMH'nin</u> Değeri (milyar \$)	Büyüme Hızı (%)
1980	50.870	-2.8
1985	63.989	4.3
1990	84.592	9.4
1991	84.887	0.3
1992	90.323	6.4
1993	97.677	8.1
1994	91.733	-6.1
1995	99.028	8.1

Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, Ankara, çeşitli sayılar.

1980'deki olumsuz bir büyüme ile ekonomi 1990'da % 9,4'lük yüksek bir büyüme seviyesine ulaşmıştır. Ancak, 1991 yılında, büyüme hızı neredeyse sıfıra düşmüştür. 1993'te yine yüksek büyüme oranına ulaşan ekonomi, 5 Nisan kararları alındığında 1994'te çökmeye başlamıştır. 1995 yılında %8.1 büyüme oranı sürdürülebilir değildir. Çünkü bu büyüme ve üretim arasındaki ilişki son derece zayıftır. Yüksek büyüme oranı büyük ölçüde ticaret sektöründeki %8.7 büyümeye bağlıdır. Bu, büyüme oranlarının 1992 ve 1993'teki kadar güçlü ve tutarlı olmadığını göstermektedir. Bu sonuçlar 1980'den sonra Türkiye ekonomisinin sağlıklı büyümesinin bir kriz dönemine girdiğini ve büyüme sınırını her beş yılda bir neredeyse zorladığını göstermektedir. Bu ayrıca Tablo 3.2'de açıkça görülebilir.

Tablo 3. 2. Milli Gelirin Seyri (1980-2004), Sabit Fiyatlarla

Yıllar	1980	1985	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004
GSYİH	-2,4	4,2	9,3	7,2	7,4	-7,5	7,8	5,8	8,9
GSMH	-2,8	4,3	9,4	8,0	6,3	-9,5	7,8	5,9	9,9

Kaynak: DİE'nin ilgili sayfalarından derlenmiştir

2001 yılında GSMH sabit fiyatlarla yüzde 9,5 ve GSYİH'da yüzde 7,5 oranında artarken, 2002 yılında GSMH sabit fiyatlarla yüzde 7,8 oranında artmıştır (Yönter, 2005:19). 2001 krizinden sonra, 2002, 2003'te ve 2004'te ard arda üç yıllık önemli bir büyüme kaydedildiğinde, 2004'te Türkiye ekonomisi, % 9,9'luk bir büyüme oranına ulaşmış, dünyanın en hızlı büyüyen ülkesi olmuştur (Günel, 2005:12).

Korkut Boratav ayrıca, 2002-2004 yıllarındaki kümülatif artışın %48'inin sadece hisse senetlerindeki artıştan kaynaklandığını söylemektedir (Boratav, 2005). Özetle, yüksek büyüme oranlarının, esas olarak dış ticaretteki açık ve cari işlemler açığı nedeniyle ithalata dayalı olduğunu söyleyebiliriz. Kısacası, böyle yüksek bir büyüme oranının nedeni, ilk üç çeyrekte DİE'nin büyüme oranlarının revizyonu ve bu revizyona göre son çeyreğin hesaplanmasıdır. Bu değişiklik sonucunda, büyüme

oranları hem dördüncü çeyrekte hem de yıllık ortalamada beklenenden daha yüksekti (Günel, 2005:13).

3.2. Devalüasyonlar Bağlamında Artan Dış Ticaret

1980'lerde ikame sanayileşme stratejisini ithal etmek yerine, yeni stratejinin bir gereği olarak, ekonomi rekabet gücünü artırmaya çalışıldı. Bu bağlamda sürekli gerçek devalüasyon ve yoğun ihracat teşvikleri uygulanmıştır. Bu nedenle, bazı sektörlerin uluslararası arenada rekabet gücü arttığından, ihracat miktarı istikrarlı bir şekilde yükselme dönemine girmiştir (Kazgan, 1999:305).

Bu bağlamda, Türkiye ekonomisi 1980 sonrası dış ticaret koşullarında önemli bir gelişme kaydetmiştir. Bu olaylar 1980'lerden sonra uygulanan ekonomik politikaların en olumlu sonucudur. İhracat promosyon mekanizmasındaki aksaklıkların neden olduğu hayali ihracat olgusunu saymazsak, ihracat sektöründeki gelişmeler cesaret vericidir. İhracatın ithalata oranı da yeterli olmasa da istikrarlı bir şekilde artmaktadır. Bu oran 1980 yılında %36.8 ve 1995 yılında %61 idi. Özellikle 1980'den sonra ihracat direği için dış ticaretin en önemli gelişimi şüphesiz Türk Eximbank'ın kurulduğu gerçeğidir. Türkiye'deki kurumsal ihracat tek ana teşviktir, Türkiye Eximbank kısa, orta ve uzun vadeli nakit ve gayri nakdi kredi, yurtdışında çalışan ihracatçılar için sigorta ve garanti programlarına, ihracata yönelik destek üreticilerine ve yüklenicilere ve girişimcilere sahiptir (Keyder, 2002:165). 1980 yılında ihracat yapan firma sayısı 3-4 bin civarındaydı, ancak 2003 yılında bu rakam 20 bine yükselmiştir (Kayalar, 2005).

Tablo 3. 3: Dış Ticaretin Genel Durumu (1980-2005*)

Yıllar	İhracat %	İthalat %	Dış Ticaret Dengesi	İhracatın ithalatı karşılama oranı %
1980	28,7	56	-4.999	36,8
1985	11,6	5,5	-3,385	70,2
1990	11,5	41,2	-9,343	58,1
1995	19,5	53,5	-14,072	60,6
2000	4,5	34	-26,728	51
2001	12,8	-24	-10,065	75,7
2002	15,1	24,5	-15,495	69,9
2003	31	34,5	-22,087	68,1
2004	33,5	40,4	-34,419	64,7
2005*	20,5	21,3	-20.008	63,6

Kaynak: DTM ve DİE'nin ilgili sayfalarından derlenmiştir. * Ocak-Haziran

İhracat alanındaki gelişmelerin bir başka olumlu yönü de bulunmaktadır. Bu da ihracat yapısındaki değişikliklerdir. 1980 yılında Türkiye'nin ihracatının %60'ından fazlası zirai ve madencilik ürünleri, geri kalanı ise endüstri mamulleri meydana getirmekteydi. Bununla birlikte, 1995'te, Türkiye'nin ihracat yapısı sanayi lehine değişti ve sektörün payı % 90'a ulaştı. Bu değişim sanayi toplumu için olumlu bir gelişmedir. Böylece, Türkiye ekonomisinden kaçınmanın tarıma dayalı yapıya bağlı olduğu söylenebilir. Ancak, tüm bu olaylara rağmen, Türkiye'ye ihraç edilen çeşitli mamul malları kaçırmamalıyız. Çünkü, ihracatımızın %50-60 tüketim malları oluşturmaktadır. Tekstil ürünleri tüketim mallarında özel bir yere sahiptir. Bu nedenle, yalnızca ihracatın gelişmesi yeterli değildir ve bu değişikliğin içeriği önemlidir. Bildiğiniz gibi, ürünün ihracatındaki konsantrasyon her zaman olumsuz sonuçlara yol açabilecek bir dezavantajdır. Bu nedenle, ülkenin gelecekteki ihracatı için ihracat çeşitliliği çok önemlidir. 1980 Türkiye yatırımsız, 1990'lı yıllarda

ihracatı önleyen sektörün açık politikasına ve onun “kıymetli sektörün çevresinde düşük oranlı bazı merkezler gibi tekstillerin yoğunluğuna” ithalata neden oldu (Yülek, 1998:47). Bunu Tablo 3.3’ten de rahatlıkla anlayabiliyoruz.

1989 kararlarının ardından finansal hareketlerin serbestleşmesinin bir sonucu olarak, spekülative sermaye girişi, yerli paranın yabancı para birimleri karşısında değer kazanmasına, böylece ihracat ürünlerinin dış fiyatlarının artmasına ve ithalatın ucuzlaşmasına neden olmuştur (Yentürk, 2001).

2001 ekonomik krizinin ithalatta ciddi bir düşüş yaşanmasına rağmen, krizden sonraki yıllarda önemli artışlar meydana geldi. Düşüşün nedeni, özellikle yerli para biriminin devalüasyonu ve dolayısıyla döviz kurunun aşırı değerlenmesinin ithalatı azalttığı ve ihracatı artırdığı gösterilebilir. Tablodan görüldüğü gibi ithalat 2001 yılında % 24, 2002 yılında ise % 24,5 olmuştur. Bu arada, aynı dönemde ihracat %12.8 den %15,1 seviyesinde, 2001 yılında artmıştır. Bu artışta, aşırı değerli döviz kurlarının payı göz ardı edilmemelidir.

İhracat açısından, döviz kurlarındaki toparlanma 6-12 ay içinde etkilidir. Uzun vadede, istikrarlı bir ekonomik çevre ve istikrarlı bir döviz kuru, kriz ortamının devalüasyonundan çok daha önemlidir (Erzan, 2001:83). İhracat devalüasyonunun katkısına baktığımızda, sonuncusu hariç 1980’den sonra iki büyük devalüasyon görüyoruz. İhracat odaklı büyüme stratejisinin ve devalüasyonun 24 Ocak’ta kabul edilmesiyle ihracat 1981’de yüzde 61 arttı. 1994 ve 5 Nisan kararlarındaki devalüasyondan sonra ihracat yüzde 18 artmıştır (Erzan, 2001:82). Devalüasyonun fiyatlar üzerindeki etkileri genellikle ihracatı arttırmakta ve ithalatı azaltmaktadır. Ancak, İthalat ve İhracat arasındaki farkı azaltmak için, ya ekonomideki toplam üretim artışı ya da toplam harcamaların azalması gerekmektedir (Yenal, 1999:125). Devalüasyonun ithalat üzerindeki en önemli etkisi tüketim mallarının ithalatıdır. Bu dönemlerde tüketim malları ithalatı hızla düşmektedir (Erzan, 2001:83). Tüm bu olaylara rağmen, 2000’li yıllarda dış ticaretimizdeki eğilim ithalatı destekledi. 2004 yılında ihracat % 33.4 artarak 63 milyar dolara, ithalat ise % 40.4 artarak 97.3 milyar dolara yükseldi ve aynı dönemde 34.3 milyar dolarlık bir ticaret açığı verdi (Günal, 2005:13). İhracat Temmuz 2004’e göre% 4 azalırken, ithalat% 8,7 arttı. Geçici verilere göre, Temmuz 2005’te 5.405 milyon dolarlık ihracat ve 9.491 milyon dolarlık ithalat yapılmıştır (DİE:2005).

Sonuç olarak, 1980'den sonra uygulanan ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin yanı sıra ithal ikame stratejisinin hayal kırıklığına uğradığını söyleyebiliriz. Her iki stratejinin de başlangıç noktası olan ödemeler dengesi sorunu kesin olarak çözümlenmemiş; ithalata bağımlılık devam etmiştir. Diğer bir deyişle, her iki strateji de olumlu ekonomik sonuçların elde edilmesini sağlamanın yanı sıra, olumsuz etkileri nedeniyle sanayileşme ve sürdürülebilir büyümeyi sağlamak için yetersiz kalmıştır (Çarıkçı, 1983:98).

3.3. Artan Dış Borç Sorunu

Borç stoku, bir ülkenin, sektörün, şirketin veya bireyin tahakkuk eden temel çıkarlarının, şu ana kadar aldığı ve henüz çözemediği borçların bir ölçüsüdür (Eğilmez, 2005).

1980 sonrası döneme bakarsak, özellikle ihracat alanında, döviz gelirlerinde önemli bir artış olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, bu olumlu gelişmeye rağmen, bu dönemdeki olumsuz gelişme dış borçlarla ilişkilendirilmiştir.

1980'den sonra, yabancı para cinsinden borçlanma nedeniyle kaybedilen Türk ekonomisi büyük bir miktardı ve her ikisi de dış ekonomiye bağlı. 1980'den sonra Türkiye ekonomisi büyük miktarda döviz kaybetti ve ihracata bağımlı bir ekonomi haline geldi. Bu açıdan dış borcun her geçen yıl katlanarak arttığını söyleyebiliriz.

Tablo 3. 4: Dış Borç Stoku, Milyar\$ (1984-1995)

Yıllar	Toplam Dış Borç (milyar \$)	Orta ve Uzun Vadeli (%)	Kısa Vadeli (%)
1984	20.65	17.47	3.180
1990	49.03	39.53	1.798
1995	73.27	57.57	15.58

Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, Ankara, çeşitli sayılar

Tablo 3.4'ü incelediğimizde, Türkiye'nin toplam dış borcun daha önce görülmemiş bir hızlı ilerleme olduğunu görüyoruz. 1984'te dış borç 20.65 milyar

dolar iken, 1990'da yaklaşık 50 milyar dolar ve 1995'te 73.27 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve gelecekte çok iyimser görünmemize izin vermemiştir. Dış ticaret açığını her yıl milyarlarca dolar borçlanma ve borçlanma ile kapatan bir ekonominin gelişimi kesinlikle çok zor olacaktır. Dış borcun bir diğer olumsuz gelişimi, vadelerde bir azalmadır. Kısa vadeli borçların toplam dış borç içindeki payı 1984 yılında % 15,39 iken, bu pay 1995 yılında % 21,6'ya yükselmiştir. Bu, istikrarlı bir şekilde küçülen Türkiye ekonomisi için çemberin daraldığı anlamına gelmektedir. Cari açıkların geri ödemeleri dış borçlarla finanse edilir, dış borçlar katlanarak artar ve bu borçların vadesi giderek kısalır. OECD ülkeleri tarafından sağlanan görüntüye dayalı kredi, diğer kredilere kıyasla daha ucuz ve uzun vadeli faturalar, Türkiye'nin giderek daha pahalı ve kısa vadeli kaynaklara yöneldiği açıktır (Kılıçbay, 1984:153).

Türkiye'nin bu süreçte hem daha pahalı hem de daha kısa vadeli kaynaklara yönelmesi, tercih edilen bir sorun değil, ülkenin kalkınma düzeyine ve dünyadaki döngüsel dalgalanmalara paralel olarak dış kaynak ihtiyacını arttırmanın bir sonucudur. Neyse ki, 2000'den sonra, dış borç profilindeki uzun vadeli faiz oranı ön plana çıkmıştır. Tablo 3.5'ten 2001 krizinden sonra dış borç stokunda önemli bir artış olduğunu kolayca gözlemleyebiliriz.

Tablo 3. 5: Dış Borç Stokunun Profili, Milyar\$, (2000-2005)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005 Q1
Toplam Dış Borç Stoku	118.568	113.658	130.219	145.367	161.846	159.999
Uzun Vade	90.267	97.255	113.795	122.354	129.906	127.674
Kamu Sektörü	61.114	69.767	84.047	91.148	91.971	89.533
Özel Sektör *	29.153	27.488	29.748	31.206	37.935	38.141
Kısa Vade	28.301	16.403	16.424	23.013	31.940	32.325

Kaynak : HM, <http://www.hazine.gov.tr/stat/ti87.htm>

* Hazine Müsteşarlığı dış borç stokunun yeniden düzenlenmesi projesi çerçevesinde dış borç verilerini 1998 yılı Nisan ayında eski ve yeni seriler olarak açıklamıştır.

Kriz yılı olan 2001 yılı sonunda Türkiye'nin dış borç stoku 113.6 milyar dolar oldu. Bu rakam 2004 yılı sonunda 161.8 milyar dolara vardığı görülmektedir. Diğer bir deyişle, Türkiye ekonomisi son üç yılda dış borç stokunu 48,1 milyar dolar artırmıştır. Dış borç stokundaki artışın 48 milyar dolar olduğu, kamu sektöründen 30.1 milyar dolar borç almasından meydana geldiği görülmektedir (Yeldan, 2005:36).

Yine Yeldan'a göre, Türkiye, 2001 sonrası dönemde hızlanan dış borçlanma hızını ve derinleşen kırılganlık göstergelerini ortadan kaldırmak için uluslararası finansal piyasalarda yüksek faizli bir mükellefi olarak şartlandırılmıştır.

Aslında, son on yılda izlenen politikalar, daha gelişmiş rant enflasyonu oyunlarını başlattı. Devlet, yüksek faiz; sabit döviz kuru; finansman sektöründe yüksek kârlılık sağlayarak üretime yönelik yatırımların desteklenmemesi gibi politikalarla, kamu borç kiralılarının zenginliği yapay olarak TL'nin yüksek seviyesini koruyarak zenginleştirilmiştir.

Kısa vadeli yabancı sermaye girişlerinin teşvik edilmesine dayanan "büyüme" modeli, bankacılık sektörünü kolayca ödünç alabilmeyi amaçlamaktadır. Böylece, bankacılık sisteminin değerlendirilmesi sonucunda Hazine Bonosu ve tüketici kredilerinde, herhangi bir mali denetim olmaksızın, söz konusu olmaksızın Türkiye'ye "ucuz döviz" getirerek (Yeldan, 2001) yeni rant sağlandı (Yıldırım, 2002:267).

Bankalar da bu basit ve düşük döviz politikaları nedeniyle aşırı miktarda borç ederek kredi adı altında "iyi müşterilerine" geri iade edemeyecekleri para transferleri yapmaları göz ardı edilmiştir. Bu program sonucunda, TL'nin değerli politikasının bir sonucu olan ani dış borçlanma ve ithalat patlaması sonucu, bankacılık sektörüne borç vermenin baş döndürücü bir boyuta ulaşması nedeniyle dış ticaret krizine ve cari hesaba tekrar davetiye çıkardı (Yeldan, 2001). Çünkü 2000'de dış ticaret işlemlerinde en büyük açık ülke ekonomisinde görüldü ve 2000'de Türkiye daha fazla dış borç almak zorunda kalmıştır (Tokgöz,2001:278). 2005 yılında dış borç varlığının durumu, ekonominin iki büyük cephesinden gelen açıklamalarla açıkça belirtilmiştir:

Devlet Ekonomi Bakanı Ali Babacan, Ocak 2005 tarihi itibarıyla iç borç stokunun geçici konsolide bütçe 228.8 katrilyon TL (228.8 milyar YTL) konsolide

bütçe dış borç stokunun 90.7 katrilyon TL (90.7 milyar YTL) olduğunu söyledi (Babacan, 2005). Mart 2005 itibariyle toplam dış borç 159.9 milyar dolar olmuştur. Kısa vadeli borcun toplam dış borç içindeki payı yüzde 20,2, orta vadeli dış borcun payı yüzde 79,8'dir (H.Müsteşarlığı, 2005).

3.4. Kararlar neyi amaçlıyordu?

24 Ocak kararlarının öncelikle iç piyasada şiddetli enflasyon, arz - talep dengesi ve dışarıdaki ödemeler dengesini kontrol etmeyi amaçladığı belliydi. Bununla birlikte, bu hedefler doğrultusunda benimsenen temel yaklaşım, ekonomik yapının işleyiş biçimini değiştirmeyi ve kendisini gündemde tutmayı amaçlayan bazı temel düzenlemelerin gösterilmesidir (Ulagay, 1983: 15).

Bunların ana hatları şunlardı:

- İç pazar için "ithalat ikamesi" modeli yerine "ihracat odaklı sanayileşme" biçiminin teşahup edilmesi,
- Aşırı değerli döviz kuru yerine "gerçekçi döviz kuru" politikasını benimsemek ve bunu başarmak için radikal devalüasyondan kaçınmak,
- Faiz hadlerini devletin değil piyasadaki fon arz ve-talebinin belirlemesi,
- Yüksek faiz oranına ek olarak, sınırlı para kredisi politikası iç talebi kontrol etmek ve dolayısıyla enflasyonu artırmak için bir araç olarak kullanılmalıdır.
- Fiyat kontrollerini mümkün olduğunca kaldırmak, piyasadaki arz ve talebe göre fiyatların belirlenmesini sağlamak,
- Kamu sektörü tarafından üretilen temel mallar üzerindeki sübvansiyonların kaldırılması veya azaltılması, böylece bu mallarda hatırı sayılır artışların tereddüt edilmeden yapılması,
- Bu kuruluşları KİT'de reform yaparak kârsız istihdam depolarından kurtarmak,
- Bir yandan kamu harcamaları azalırken, diğer yandan bütçe dengesinin sağlanması için kapsamlı bir vergi reformu gerekmektedir.
- Yabancı Sermayeyi Teşvik etmek için yeni önlemler alınırken, devlet tekeli içindeki bazı üretim alanları yerli ve yabancı özel sermayeye açılmaktadır.

İlk bakışta tutarlı bir "rasyonalizasyon" ve yönlendirme paketi olarak değerlendirilebilecek bu ölçümlerin, 1980 yılında sadece ekonomik alanda değil, aynı zamanda Türkiye'nin siyasi alanında da ciddi yankı ve sorunlar yaratması kaçınılmazdı. 1980 Şubatı itibariyle akıllara gelecek sorular şu şekilde olacaktı:

«Ekonomik tedbirler paketiyle düzeltilmesi amaçlanan çarpıklık ya da bozuklukların nedenlerine şöyle bir baktığımızda ekonomik yapıyla siyasi yapı arasındaki belirleyici ilişki açık biçimde ortaya çıkmaktadır.

«Türkiye'de enflasyon belâsından söz edilmekte, bunu denetlemek için para - kredi hacminin ciddi biçimde daraltılması öngörülmektedir. Buna karşılık iş çevreleri daha şimdiden 'musluklar fazla kapanırsa yaşayamayacaklarını' ileri sürmektedirler. Acaba Türkiye'de fazla para basılması, enflasyonun kamçılanması kimlere yaramıştır? Gerçek gelirleri son üç yılda yaklaşık % 30 gerileyen işçi - memura mı? Yoksa hemen her siyasi partide etkinliği olan iş sahiplerine, özel girişimcilere mi?

«Türkiye'de sanayiın iç pazara dönük, yüksek kârlarla çalışan, küçük ölçekli yapısından yakınılmakta, çare olarak dışa açılmak önerilmektedir. Türkiye'de iç pazara dönük sanayi kuran ve yüksek tekel kârlarıyla çalışanlar kimlerdir ve bunların siyasal etkinlikleri nedir? Dış pazara ve rekabete açılmanın faturasını iflâsla ödeyecek yüzlerce, binlerce iş sahibinin siyasal tepkileri ne olacak, nasıl biçimlenecektir?

«Türkiye'de KİT'lerin sağlıklı yapısından ve kaynak tüketmesinin yakınılmakta, çözüm olarak bu kuruluşların giderek tasfiyesi önerilmektedir. İşsizliğin resmi beyanlara göre % 20'lere doğru yol aldığı bir ülkede binlerce kişiyi işten atmanın faturasını, kartvizit sistemiyle binlerce kişiyi KİT'lere yerleştirmeye almış siyasal partilerimiz nasıl ödeyecektir?

«Türkiye'de ücret yapısının sağlıklı olduğu ileri sürülmekte, ücret artışlarının denetlenmesi için yeni çareler aranmaktadır. Enflasyon önlenmeden ücretlerin sınırlandırılması ve yabancı kaynakların üçte bir oranında gerilediğini söylediği gerçek ücretlerin daha da fazla geriletilmesi karşısında tepkiler ne olacaktır? Mevcut siyasal sistem bu tepkileri nasıl kanalize edecek, nasıl karşılayacaktır?

«Gübrede sübvansiyonları büyük ölçüde azaltarak, diğer tarımsal girdilere büyük zamlar getirerek ve destekleme fiyatlarını sınırlı tutarak tarımdan sanayi

kaynak aktarma çabaları büyük siyasi partilerin Anadolu tabanında nasıl karşılanacak, ne gibi tepkilere yol açacaktır (Ulagay, 1983: 18)?

Bu örnekleri ve ekonomik önlemler paketinden zarar görecektir sosyal katmanları kolayca çoğaltmak mümkündür. Kazananlar demokratik bir iktidarı sürdüremeyecek kadar küçük bir azınlık olacaktır.

«Konuya bu gerçekler ışığında bakıldığında ortaya çıkan seçenekler şunlardır: ya hükümet, toplumun çeşitli kesimlerinden siyasal baskılar getirecek ve çeşitli paketlere ödün verip böylece bu tutarlı paketin başarı şansını azaltmalı; her iki paket de tavizsiz bir şekilde çalışacak ve yakında demokratik süreçteki iktidardan kaldırılacak veya içindeki ve dışındaki bazı etkili kuvvetler ağırlıklarını bu paketin arkasına koyacak ve uygulanacak her yöntemi kullanacaktır. Bu son seçenek ne tür bir politik rejimin herkesin düşünmesini gerektirecektir.» (Cumhuriyet, 1980: 11 Şubat)

Bu seçeneklerden hangisinin gerçekleştiğini artık çok iyi biliyoruz. Türkiye'yi 12 Eylül'e getiren etkenler arasında 24 Ocak kararlarının rolü ve ağırlığı hiç kuşkusuz ayrı bir inceleme ve tartışma konusudur. Burada bizim tartışmak istediğimiz konu, 12 Eylül harekâtının Türkiye'ye getirdiği siyasal ortamdan farklı bir siyasal ortamda, 24 Ocak kararları türünden kararların uygulanma ve başarı şansının bulunup bulunmadığıdır. Kanımızca bu, akademik bir tartışma olmanın ötesinde, yeniden demokrasiye geçme hazırlığındaki bir Türkiye'de güncellik taşıyan bir konudur (Ulagay, 1983: 19).

SONUÇ

1980, Türkiye ekonomisi yönünden ciddi bir yapısal değişim yılıydı. Böylece, 24 Ocak'ın istikrar kararları ile piyasa ekonomisinin mantığına göre şekillenen bir iktisadi yapı meydana getirmiştir. Öte yandan, özellikle 1990'dan sonra, hem iç hem de dış pazarlarda büyük miktarda kamu kesimi borçlanması ve döviz rezervlerinin hızlı bir şekilde çözülmesiyle yeni bir ekonomik istikrar programı başlatılmıştır. Bu amaçla, ekonomik tarihimizde 5 Nisan Kararları ekonomik istikrar kararları olarak alınmıştır. Bu kararlar kısmen hedeflerine ulaştı, ancak amaçlarına tam olarak ulaşamadı. Bu gelişmeler, Türkiye ekonomisinin piyasa ekonomisi uygulamalarına kuramsal olarak yansımalarının sonucudur.

Bu nedenle, süreci temel makroekonomik göstergeler açısından daha iyi değerlendirmek için liberal temelli ekonomi politikalarını değerlendirmek faydalıdır. Makroekonomik göstergelerden biri olan GSMH'ye bakıldığında net bir biçimde dengesiz bir yapı görüyoruz. Bazı senelerde, GSMH'de hızlı bir artış veya ani bir düşüş yaşanmıştır. Bu dengesiz yapı ülke ekonomisinde krizlere yol açarak davetiye çıkarmıştır. Sonuçta; 1980'den bu yana, üretim Türkiye ekonomisinin değerinde önemli bir artış sağlayabilse de, istikrarlı ekonomik büyümenin yakalanmadığı söylenebilir. Diğer taraftan, GSMH'nin sektörel analizine baktığımızda, son derece endüstrileşmiş ülkelerin ekonomilerinin arkasında ekonomik bir yapıya sahip olduğumuz görülmektedir. 1980-1995 yıllarında da Türkiye'nin tarım sektörü ile ilgili üretim yapısını değiştirmiş, tarım alanında birçok gelişmiş ülkelerin çok gerisindeyiz. Özellikle dış ticarete, Türkiye ekonomisindeki bu olumsuz gelişmelere yönelik ciddi tedbirler alınmıştır. Nitekim 1980 ertesinde ekonomide yaşanan en verimli gelişme, ihracat hacmindeki artış ve ihracat yapısının endüstri ürünlerinin yararına değişmesi olmuştur.

Özellikle 1980'den sonra ihracatın bir fiyat sorunu olduğu düşünülüyordu ve 80'den beri paranın dış değeri gerçekte yarı yarıya azaldı. Ayrıca, 1984 yılında uygulamaya konulan ithalat rejimi, ithalatı engelleyen birçok üründe gümrük

vergilerini ve tüketim vergileri düşürülmüştür. Dış ticaretteki bu olumlu değişikliklere rağmen, özellikle 1990'lı yıllarda, ihracat sadece tekstil gibi katma değeri düşük olan alanlarda yoğunlaştığından, ithalat hızı hızla artmıştır. Örneğin, ihracat oranı 2000 yılında %4.5 iken, ithalat oranı %34 idi. 80'den sonra Türkiye ekonomisindeki en büyük sorun özellikle dış borçlanmadır. Bu sorunlardan biri kısa vadeli borçtur. 1980 yılında 20 milyar dolar olan dış borcumuzun hacmi 2000 yılında 115 milyar dolara ulaştı. 2004 yılında dış borç 161 milyar doları aştı.

Bu sonuçlara dayanarak, 1980 sonrası Türkiye ekonomisinin keşfi kısmen başarılı olmuştur, ancak ana makroekonomik göstergelerin süreç boyunca çok kötü olduğu söylenebilir.

Ekonomide istikrarı sağlamak için hazırlanan istikrar programları amaçlarına ulaşamadı. Dolayısıyla, 1980'den bu yana sürdürülen istikrar politikası, bir sektörden diğerine servet aktarmayı amaçlayan para politikasından başka bir şey değildi, şu ana kadar başarılı olamadı. Topluma yönelik bir proje barındırmayan ve tamamen serbest bir piyasaya dayanan bu politika hem toplumda hem de iktisadi hayatta ciddi sorunlar meydana getirmiştir. Devletin müdahalesinin azaltılması amacıyla tamamen hazırlanmış olan bu liberal politikalar, halkın üretimde payını daraltmış, ancak bir kez daha gündeme getirdiği kamu borcu nedeniyle halkın ekonomide gerekliliğini bariz bir şekilde bize göstermiştir.

Sonuç olarak, E. Yeldan'ın dediği gibi, Türkiye ekonomisinde 80 yıl sonrant ekonomisinin finansal liberalleşme ile arttığını görüyoruz. Bu kararlılık oldukça önemli olsa da, ekonomik krizlerin, ekonomik kısır döngülerin ve büyüme rakamlarının tartışılmasının ana noktasıdır.

Son verirken *"Bir serbest piyasa sistemi, bazı durumlarda zihnin rahatsız olduğu bir durum olarak görülebilir, bu da iktidara ihtiyaç duyulduğu bir ortam olarak görülebilir."* (Yenal, 1999:164).

KAYNAKÇA

- Akşin, S.,(2003), *Yakınçağ Türkiye Tarihi(1908-1980)*, İstanbul, Milliyet Kitaplığı.
- Ahmad, F., (2008), *Modern Türkiye 'nin Oluşumu*, İstanbul, Kaynak Yayınları.
- Akad, M. vd., (2007), *Küreselleşme ve Türkiye*, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Akalın, U.S., (2004), *Üç Dönem Üç Ekonomi*, İstanbul, Set Yayınları.
- Akalın, U.S. (2017). *Kamu Harcamaları ve Ekonomik Krizler: Peacock ve Wiseman Sıçrama Tezi Çerçevesinde Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akdiş, M., (2011), *Para Teorisi ve Politikası*, Ankara, Gazi Kitabevi.
- Akşin, S. - Tanör, B. - Boratav, K., (2004), *Yakınçağ Türkiye Tarihi 2 (1980 – 2003)*, İstanbul, Milliyet Kitaplığı.
- Altaşlı, Y. (2016). *Türkiye 'de Yaşanan Ekonomik Krizlerin İstihdama Etkileri (1980-2013)*. Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aslan, O.E, (1998), *Devlet Planlama Teşkilatı: 1980 Sonrası Dönüşüm*, Amme İdaresi Dergisi, Cilt:31, Sayı:1, (sf. 103-121).
- Avcı, N. (1988). “Bütçe ve Para Politikalarının Makroekonomik Etkileri”, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu*, Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara, Ekim, s.53-54. *Raporun orijinal metni için bakınız: <http://www.bumko.gov.tr/arastirmarapor/NAvcı.pdf>
- Babacan, A. (2005). “Toplam borç stoku 319.5 milyar YTL”, Sabah Gazetesi Ekonomi Servisi, 4 Nisan 2005, <http://www.sabah.com.tr/2005/04/04/eko117.html>

Baltacı, C., (2004), *Yeni Sağ Üzerine Bir Eleştiri*, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 2, (sf 359- 379).

Başkaya, F. (1986). *Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi: Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına*. (1. Baskı). Ankara: Birlik Yayınları.

Boratav, K. (2004). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, 8. Baskı, İmge Kitapevi: Ankara.

Boratav,K.(2005).“BüyümeninNedenleri”, <http://acikistihbarat.com/news.asp?id=2556>

Boratav, K. vd., (2009). *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Boratav, K. (2016). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, (22. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Cemal, H., (2000), *Özal Hikayesi*, İstanbul, Doğan Kitapçılık.

Coşkun, Y. (2012). Repo ve Ters Repo Düzenlemeleri: Bankerler Krizi Sonrası Ortaya Çıkışı ve Finansal Başarısızlık Dersleri Işığında Politika Önerileri. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 3 (1): 59-90. [http://www.berjournal.com/wp-content/plugins/downloads-manager/upload/BERJ%203\(1\)12%20Article%205%20pp.59-90.pdf](http://www.berjournal.com/wp-content/plugins/downloads-manager/upload/BERJ%203(1)12%20Article%205%20pp.59-90.pdf)

Cumhuriyet Gazetesi, 11 Şubat 1980.

Çaha, Ö. (2004). Muhafazakar Düşüncede Toplum. Uluslararası Muhafazakarlık ve Demokrasi Sempozyumu. (ss. 66-79), Ankara: Ak Parti Yayını.

Çarıkçı, E. (1983). Yarıgelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Sanayileşme Politikaları, Turhan Kitabevi, Ankara

Çavdar, T., (2004), *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, Ankara, İmge Yayınları.

Çelebi, I., (1991), *Dışa Açık Büyüme ve Türkiye*, İstanbul, E Yayınları.

- Demirbaş, M., (2003), *1980 Dönüşümünün İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkisi*, Elazığ, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 2, (ss 233 - 249).
- Die, İstatistikler /Göstergeler, <http://www.die.gov.tr/gostergeler.htm> 08/09/2005
- Doruk, Ö.T., Yavuz, H. B., *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*- ISSN:2528-9527 E-ISSN : 2528-9535 Ağustos 2018 Sayı, 15 Ankara 2018
- Dpt, 1980'den 1990'a Makroekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 1990.
- Dpt, (1985), *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara, DPT Yayınları.
- Dpt, (2000), *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara, DPT Yayınları.
- Dpt, Ekonomik İstikrar Tedbirleri Uygulama Neticeleri Bakanlar Kurulu Brifingi, Ankara 1980.
- Dpt, (2002), Sayılarla Türkiye Ekonomisi Gelişmeler (1980-2001) Tahminler (2002-2005), Ankara
- Dtm ,2005; "1923'den Günümüze Türkiye Ekonomisi ", Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr/Ekonomi/Trkekon.htm> 32/08/2005
- Eğilmez, Mahfi, 2005, Net Borç Stoku Güncellenmeli, Radikal, Kaynak: http://www.radikal.com.tr/yazarlar/mahfi_egilmez/net_borc_stoku_guncellenmeli-756213,
- Ercan, H. (2000). Açık Ekonomi, İstikrar Tedbirleri ve Sıcak Para: TÜRKİYE, MPM Yayınları No:642 Ankara.
- Erdost, Cevdet ve Berksoy, Taner (1982), "IMF, İstikrar Politikaları ve Türkiye", Ekonomik Yaklaşım Dergisi, C.3, S.7, Ankara, s.41-67
- Eroğlu, Ö. - Albeni, M., (2002), *Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye*, İsparta, Bilim Kitapevi.
- Ersel, H. ve L. İskenderoğlu, (1993). "Monetary Programming in Turkey", Financial Liberalization in Turkey içinde, TCMB, s.111-141 Ankara
- Erzan, Refik; "İhracatın Anahtarı Katma Değer?", PLATİN Aylık Ekonomi ve Aktüel Dergisi, Yıl:4, Sayı:2001/04 s.82-83.

- Frisch, H. (1989) *Enflasyon Teorileri*, (Çev. Oktay E ve A. Yiğidim), Elif Matbaacılık: Ankara.
- Gözler, K., (2004), *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa, Ekin Kitapevi Yayınları.
- Günel, M. (2005). “İstatistiklerin Ağzı Var Dili Yok! Büyüme Gerçek mi, Hormonlu mu? Ekonomi Düzeldi mi?” 2023 Dergisi, AY Grup Yayını, Sayı: 49, s.12-14, Ankara.
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. New York: Oxford University Press.
- Hm; “31.03.2005 İtibariyle Dış Borç Stoku”, Basın Duyurusu, Sayı:2005/82 30 Haziran2005 http://www.hazine.gov.tr/GuncelDuyuru/KAF_20050630_disborcstoku.pdf
- İba, Ş., (1998), *Ordu Devlet Siyaset*, İstanbul, Çivi Yazıları.
- Karabıyık, İ., Uçar, M., *Türkiye’de 1980 Sonrası Uygulanan IMF Destekli İstikrar Programlarının Ekonomik Açıdan Değerlendirilmesi*, Akademik İncelemeler Dergisi Cilt:5 Sayı:2 Ankara 2010.
- Karabulut, K., (2012), *Özal Dönemi Türkiye’nin Ekonomi-Politiği*, Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi II-Küresel Değişim ve Demokratikleşme, Malatya İnönü Üniversitesi, (sf. 978-1008).
- Karakoç, Z.,(2006), *Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri*, Konya, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:16, (sf. 379-391).
- Karakurt, B. (2011). Washington Konsensüsü’nden Küresel Mali Krize Mali Disiplin ve Türkiye’deki Gelişmeler. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25 (1): 31-53. <http://dergipark.org.tr/atauniiibd/issue/2697/35626>
- Karluk, R., (2009), *Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm*, İstanbul, Beta Yayınları.
- Kayalar, T. (2005). “Cumhuriyetin 80. Yılında İhracatımızda Son Gelişmeler”, Baş. Dış.Tic.Müstş. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayiekim/mustesar.htm>

- Kayarkaya, O. (2006). *1980 Sonrası Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Bu Krizlerin Getirdiği Bir Sonuç Olarak Banka Konsolidasyonları*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kazgan, G. (1988). *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Kazgan, G. (1999). *Tanzimat’tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Kazgan, G. (2009). *Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, (4. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kesriyeli, M. (1997) *‘1980’li Yıllardan Günümüze Para Politikası Gelişmeleri’*, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü: Ankara.
- Keyder, Nur; PARA, (2002). *Teori-politika-uygulama*, Seçkin Yayıncılık, 8.Baskı, Ankara.
- Kılıçbay, A. (1984). *Türk Ekonomisi (Modeller-Politikalar-Stratejiler)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 263, Ekonomi Dizisi: 19. Ankara
- Koç, Y., (2010), *30. Yıldönümünde 12 Eylül Darbesi ve İşçi Sınıfı*, Mülkiye Dergisi Güz 2010, Cilt: 34, Sayı:268, (ss 43-74).
- Kongar, E., (2000), *21. Yüzyılda Türkiye: 2000’li Yıllarda Türkiye ’nin Toplumsal Yapısı*, , İstanbul, Remzi Kitapevi.
- Kumcu, E., *İstikrar Arayışları*, Doğan Kitapçılık A.Ş., İstanbul, 2000.
- Marangos, J. (2009). The Evoluton of the Term “Washington Consensus”. *Journal of Economic Surveys*, 23 (2): 350–384. https://www.researchgate.net/publication/46541285_The_evolution_of_the_term_'Washington_Consensus'
- Önder, T., (2005), *Para Politikası: Araçları, Amaçları ve Türkiye Uygulaması*, Ankara, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Uzmanlık Yeterlilik Tezi.
- Özbey, Funda R. , (2000), *“Türk Sanayileşme Sürecinde Bütünleştirilmiş Strateji”*, Afyon Kocatepe. Üniversitesi, İİBF Dergisi (hakemli), Cilt:II, Sayı:1, Temmuz 2000

Özcan, G.B., ve Çokgezen, M. (2003). Limits to Alternative Forms of Capitalization: The Case of Anatolian Holding Companies. *World Development*, 31 (12): 2061-2084.

<http://homes.ieu.edu.tr/~aduman/econ424/anatoliancompanies.pdf>

Özçelik, P. K., (2012), *12 Eylül'ü Anlamak*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:66, Sayı:1, (sf. 73-93).

Öztürk, Y. ve Kuşçu, S. (2011). Finansal Serbestleşme: İlk Deneyimler ve Kriz, *Reforma Dergisi*, 1 (49): 10-21.
<http://dergipark.org.tr/reforma/issue/40403/483431>

Parasız, İ., *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi Yayınları: Bursa 2003.
Resmi Gazete, 21 Ağustos 1967, Sayı: 12679.

Rodrik, D. (2006). Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank's Economic Growth in the 1990s: Learning From a Decade of Reform. *Journal of Economic Literature*, 44 (0): 973–987.
https://www.jstor.org/stable/30032391?seq=1#page_scan_tab_contents

Sander, O., (2019), *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Yayınları, İstanbul.
Seyidoğlu, H.,(2013),*Uluslararası Finansal Piyasalar*, Beta Yayıncılık,İstanbul.

Şen, A. (2005). Washington Konsensüs ve Gelişmekte Olan Ülkeler Sorunlar: Eleştirel Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (2): 181-200.
<http://dergipark.org.tr/sduibfd/issue/20840/223365>

Tanör, B., (1994), *İki Anayasa (1961 - 1982)*, İstanbul, Beta Yayınları.

Tekgül, Y. ve Cin, M. (2015). Neoklasik Paradigma Olarak Washington/Post Washington Uzlaşısının Yükselişi ve Düşüşü: Post-Keynezyen Alternatif Yaklaşım. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (2): 247-262. <http://dergipark.org.tr/cusosbil/issue/32044/354245>

- Tcmb, (2002), *Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri*, Ankara, Banknot Matbaası.
- Tcmb, (2002). “Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri”, Ankara, Mayıs <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kuresel.pdf>
- Todaie, (1991), *Kamu Yönetimi Araştırması Genel Rapor*, Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme Enstitüsü Yayınları, No:238.
- Tokgöz, E. (2001). Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi, İmaj Yayınevi, 6. Baskı, Ankara
- Ulagay, O., (1983), *24 Ocak Deneyimi Üzerine*, İstanbul, Hil Yayınları.
- Uras, U., (1996), *İdeolojilerin Sonu mu?*, İstanbul, Sarmal Yayınevi.
- Uyar, S. (2003). Bankacılık Krizleri. (1. Baskı). Ankara: Ziraat Matbaacılık
- Ülsever, C., (1999), *Bir Topal Devrimci: Turgut Özal*, İstanbul, Timaş Yayınları.
- Williamson, J. (2005). The Strange History of the Washington Consensus. *Journal of Post Keynesian Economics*, 27 (2): 195-206. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01603477.2004.11051438>
- Yanardağ, M., (2004), *Yeni muhafazakârlar (Neo-Cons.)*, İstanbul, Chiviyazıları.
- Yeldan, E., (2001), *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Yeldan, E. (2003). “Küreselleşmenin Neresindeyiz? Türkiye Ekonomisinde Borç Sorunu ve IMF Politikaları”, http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_06.html
- Yeldan, E. (2004). Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme, İletişim Yayınları, İstanbul
- Yeldan, E. (2005). “Türkiye Ekonomisine Genel Bakış”, 2023 Dergisi, AY Grup Yayını, Sayı: 49 ss.33-36, Ankara
- Yenal, O. (1999). “İktisat Siyaseti ve Plan” , İktisat Siyaseti Üzerinde İncelemeler, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ekonomi Dizisi:29, Ankara
- Yentürk, N. (2001). “Türkiye Ekonomisinin son 20 yılı: yangın söndü, arsayı kurtardık”, <http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org>
- Yıldırım, Z. (2002). “Türk Lirası Öldü mü?” Doğu Batı, Üç aylık düşünce dergisi, FSK Yayınları, Yıl 5, Sayı: 18, ss.253-270 Ankara

- Yıldırım, O. (2004). Türk Bankacılık Sektöründe Yaşanan Finansal Krizler (1980-2002): (Nedenleri, Sonuçları ve Ekonomik Etkileri). *Anadolu Üniversitesi İktisat Dergisi*, 0 (455): 1-19.
- Yıldırım, C. (2011 a). Birinci ve İkinci Nesil Washington Uzlaşması: Neoliberal İktisat Politikalarının 1980’den Sonraki Evrimi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (2): 1-23. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/69196>
- Yıldırım, C. (2011 b). *Neoliberal İktisat Politikalarının Türkiye’de Orta Sınıfa Etkisi*. Doktora Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, S. (2006), *Makro Ekonomik Teoride Yatırım, Büyüme ve Enflasyon*, Beşir Kitapevi: İstanbul
- Yılmaz, G., (2004).“Hizmetlerin Piyasalaştırılması: Olayın Teknik ve Teorik Boyutları”, *Hukuk ve Adalet Dergisi*, 1 (1), Ocak-Mart.
- Yülek, M. (1998). *Asya Kaplanları; Sanayi Politikaları ve Kalkınma*, Alfa Yayınları, İstanbul.